

Utvidelsen av det norske likestillingsbegrepet

Fra endimensjonal til flerdimensjonal likestilling

Christine Hausken Kjærandsen

Masteroppgave

VÅR 2022

Institutt for sammenliknende politikk
Universitetet i Bergen

Forord

9. august 2020, på vårt første masterseminar i SAMPOL306, stilte Kristin Strømsnes følgende spørsmål: «*Hvis du måtte valgt tema for masteroppgaven din i dag, hva ville det vært?*» Min umiddelbare respons var: «*Statsfeminisme*». Jeg visste det ikke da, men den dagen bestemte jeg meg både for tematikk for masteroppgaven, og møtte hun som senere skulle bli min nærmeste studievenninne. Jeg er veldig glad for at jeg ble en del av livet ditt, Andrea.

Jeg vil takke mine to veiledere, Cornelius Cappelen og Hanne Marie Johansen, for de utallige mailer som de har respondert på. Jeg vil også takke dem for alle veiledningstimer, for at de klarte å sette ord på min kaotiske akademiske visjon, og for at de ikke gav meg opp.

Videre vil takke kvinnene i mitt liv: Ingeborg, min mor, min mormor, Ane, Amanda og Mimi. Uten dere hadde livet mitt og tiden i Bergen vært like grå og trist som de første høstdagene i oktober, og den uendelige vinteren i februar.

En spesiell takk til deg, Ingeborg. Jeg vet ikke hva jeg skulle gjort uten.

Abstract

This thesis seeks to investigate the concept of «State feminism», and the degree of impact it has had on the Norwegian equality politics since the 1970s. The aim of the analyzes is to assess Norwegian equality policies today, in the light of the feminist/gender-theoretical critique: Has Norway been able, with the «new» Equality and Discrimination Act of 2017 (status quo), to address the challenges outlined by the gender theorists?

The research questions the dissertation wants to answer are (1) What is State feminism? (2) How has State feminism influenced Norwegian equality policy? (3) What can we do to improve the equality policy, in relation to recent feminist critiques? Associated with point 3, the intention is to discuss what kind of gender equality policy is more in line with the critical objections directed at state feminism, not a normative discussion of how gender equality policy should be. Through this discussion, the thesis tries to reveal whether the «new» Equality and Discrimination Act of 2017 has taken into account the critical remarks that have been directed at state feminism.

The thesis uses two methods to investigate this topic: (1) a document analysis of the Gender Equality and Discrimination Act, in addition to selected documents and reports, and (2) qualitative interviews of experts, in other words stakeholders with political influence on gender equality policy.

My analysis shows that the Norwegian concept of (gender) equality has expanded: from one-dimensional to multidimensional equality – it has been transformed from a struggle for gender equality to a struggle for equality and diversity, where the intention is to include as many groups as possible. In other words, the concept of gender equality has changed, and new concepts have been taken in under the equality-umbrella. The dissertation argues that the Norwegian equality policies and legislation have partly recognized the feminist criticism. However, in the process of including more and more grounds for discrimination under the same legislation (the Gender Equality and Discrimination Act of 2017), gender equality has been forgotten. In the future, a focus on gender equality must be taken into account – because in order to ensure equality for «everyone», you have ensure (real) equality for women.

Innholdsfortegnelse

Introduksjon.....	1
<i>Hvorfor studere denne tematikken?</i>	<i>3</i>
<i>Teoretisk tilnærming.....</i>	<i>4</i>
<i>Metodisk tilnærming.....</i>	<i>5</i>
Historisk bakgrunn	7
Teori, litteraturgjennomgang.....	11
Generell feministisk/kjønnteoretisk kritikk rettet mot det vestlige samfunn som helhet	12
<i>Privat og offentlig sfære</i>	<i>13</i>
<i>Oss og de andre-skillet</i>	<i>15</i>
<i>Interseksjonalitet og svart feminisme</i>	<i>16</i>
Spesifikk feministisk/kjønnteoretisk kritikk rettet mot Norge og norsk statsfeminisme.....	19
<i>Hva er statsfeminisme?.....</i>	<i>19</i>
<i>Kritikken mot statsfeminismen.....</i>	<i>23</i>
<i>Skeivt perspektiv</i>	<i>23</i>
<i>Privat- og offentlig sfære i norsk kontekst</i>	<i>25</i>
<i>Elitefeminisme og skillet mellom majoritets- og minoritetskvinner</i>	<i>28</i>
<i>Multikulturalisme</i>	<i>34</i>
<i>Statsfeminismens relevans</i>	<i>36</i>
Data og metode.....	40
<i>Kvalitativ innholdsanalyse (dokumentanalyse)</i>	<i>40</i>
<i>Kvalitative intervjuer.....</i>	<i>42</i>
Analyse, resultater og diskusjon.....	48
<i>Del 1: Dokumentanalyse</i>	<i>48</i>
<i>Høringsnotat og -svar tilknyttet Ligestillings- og diskrimineringsloven</i>	<i>49</i>
<i>Ligestillings- og diskrimineringsloven</i>	<i>53</i>
<i>Aktivt likestillingsarbeid: Aktivitets- og redegjørelsesplikten</i>	<i>55</i>
<i>Status quo</i>	<i>59</i>
<i>Del 2: Analyse av intervju</i>	<i>62</i>
<i>Sentrale begreper.....</i>	<i>63</i>
<i>Statsfeminismens relevans</i>	<i>67</i>
<i>Utvidelsen av likestillingsbegrepet</i>	<i>68</i>
<i>Vektlegging av de ulike diskrimineringsgrunnlagene</i>	<i>68</i>
<i>Ble likestillingsprioriteringene endret som følge av sammenslåingen av lovverket?</i>	<i>70</i>
<i>Ligestillingsutfordringer</i>	<i>73</i>
<i>Ligestillingsarbeid: Hvordan få mer likestilling?</i>	<i>76</i>
<i>Oppsummering og avsluttende bemerkninger.....</i>	<i>80</i>
Diskusjon og konklusjon	84

Litteraturliste	90
Vedlegg	102
<i>Vedlegg 1: Informasjonsskriv</i>	102

Oversikt over diagram og tabeller

Diagram 1: <i>Antall ansatte i virksomheter i Norge 2022</i>	Side: 58
Tabell 1: <i>Oversikt over intervjuobjekter</i>	Side: 44
Tabell 2: <i>Intervjuguide</i>	Side: 46-47
Tabell 3: <i>Høringsnotat og -svar tilknyttet forslag til felles lovverk</i>	Side: 50
Tabell 4: <i>Positive og negative trekk ved lovverket</i>	Side: 52
Tabell 5: <i>Likestillingsanalyse av partiprogrammene 2021</i>	Side: 61
Tabell 6: <i>Definisjon av likestilling</i>	Side: 63-64
Tabell 7: <i>Definisjon av feminisme</i>	Side: 65-66
Tabell 8: <i>Prioritering av kjønnslikestilling</i>	Side: 69

Introduksjon

Selv etter en årrekke med likestillingspolitikk på ulike plan, hvor kvinners og menns livsmønstre har endret seg drastisk, og kjønnsforskjellene gradvis har blitt utjevnet, eksisterer det forskjeller: Menn har fremdeles mer makt enn kvinner (Hernes 1998, 91). Tall fra SSB viser at menn tjener mer, samtidig som de innehar den største andelen av lederposisjoner i det norske samfunnet (Gram 2021). I et av verdens mest egalitære land, eksisterer det systemiske og gjennomgripende kjønnsforskjeller som har påvirkning når det gjelder helse, levekår, økonomisk sikkerhet, sosial deltakelse og sikkerhet mot vold og trakassering (Fokus 2021a). Det er med andre ord et klart forbedringspotensial tilknyttet norske kvinners likestillingssituasjon. Dette kan eksempelvis illustreres gjennom overvekten av menn i mektige samfunnsposisjoner og som deltakere i de korporative strukturene (Hernes 1998, 91; Hernes 1998, 102), altså de organiserte interessene i nærings- og arbeidsliv. Kvinner møter også på utfordringer tilknyttet ulønnet omsorgsarbeid, uutstrekkelig støtte med tanke på barnepass og foreldrepermisjon, og er overrepresentert med hensyn til deltidsarbeid og lavtlønnsyrker (Smith 2008, 131). Kvinnene med slike lavtlønnsyrker har igjen den høyeste overgangen til uførepensjon (Wærness 1998, 300). Kvinner generelt blir oftere uføretrygdet enn menn (Førland og Bastiansen 2007; SSB 2018).

«Likestillingsparadokset» løftes ofte frem som den største likestillingsutfordringen (Birkelund og Petersen 2003; Holst 2017; Heian 2018): «en tilsynelatende motstridende sammenheng mellom en «likestillingsorientert» velferdsstat og et særlig kjønnsdelt arbeidsmarked» (Reisel og Teigen 2014, 11). Kjønnsdelingen deles her inn i to former: horisontal og vertikal segregering. Førstnevnte forstås som «den ulike fordelingen av menn og kvinner på utdanninger, yrker, næringer og sektorer», mens vertikal segregering går ut på plasseringen av kvinner og menn i stillingshierarkiet, hvor kvinnene ikke når opp til toppen, mens menn dominerer de høyere stillingene som inkluderer makt, lønn og prestisje (Reisel og Teigen 2014, 15; Heian 2018).

Til tross for likestillingsparadokset gjør Norge det bra på de fleste likestillingsindekser, og har kommet langt når det kommer til likestilling – Norge er på «likestillingstoppen» (Vikan 2002, 15). Likheter framstilles i mange sammenhenger som en særlig norsk dyd – en norsk verdi (Teigen 2004, 87; Teigen 2013, 181). Av denne grunn eksisterer oppfatningen av et allerede

likestilt samfunn. Holst påpeker ambivalensen og paradokset ved at man i mediene omtaler en så åpenbart mannsdominert stat, ut ifra en rekke målestokker, som en «vaginalstat»: Til tross for skjevhetene kåres Norge, av FN, som et av verdens mest likestilte land (Holst 2013, 7). Når kjønnslikestilling forstås som norsk verdi og målestokk for integrering, usynliggjøres også den politiske debatten om hva som hører hjemme på dagsordenen, og hvilken likestillingspolitikk som føres (Bråten og Thun 2013, 23). I realiteten er likestilling enda ikke reell – Norge er ikke ferdig med likestillingskampen. Hva kan vi følgelig gjøre for å øke likestillingen? Denne masteroppgaven vil se nærmere på dette, gjennom å studere likestillingsutfordringene som Norge står ovenfor i dag. Formålet er å analysere norsk likestillingspolitikk, med utgangspunkt i feministisk teori, for å undersøke hvorvidt norsk likestillingspolitikk/statsfeminisme lykkes eller mislykkes i, å sikre kvinners likestilling.

Begrepet «statsfeminisme» ble utviklet av statsviteren Helga Hernes (1987). Det beskriver en ny virkelighet, en kronkretiserbar utopi, som var bestemt av samspillet mellom økonomisk og politisk utvikling av den statlige institusjonaliseringen av kvinners krav og behov, i nært samarbeid med kvinnebevegelsens aksjoner og agendasetting – en allianse mellom kvinnene og staten. Organiserte kvinneinteresser samarbeidet med myndigheter, stilte krav og utfordret dem, mens staten på sin side skulle inkludere og fremme synspunktene i beslutningsprosessen. Kompromisser ble til gjennom reforhandlinger i den offentlige sektor (Hernes 2004, 288; Hernes 1998, 111; Sørensen 2011, 104; Skjeie 2013a, 29; Halsaa 2013c, 51; Holst 2006, 5).

Som følge av det statsfeministiske prosjektet, fikk man fra 1970-årene innført likestillingsloven av 1978, med tilknyttet håndhevningsapparat og likestillingsombud, lov om selvbestemt abort, statlig finansiering av krisesentre- og telefoner, samt et handlingsprogram mot kvinnemishandling (Bråten og Thun 2013, 9). Da den første likestillingslovgivningen ble innført i 1978, var formålet å sikre likestilling mellom kjønnene (Likestillingsloven, § 1, 1978), altså mann og kvinne. Utover 1990-tallet ble fokuset rettet mot en kvinne- og familievennlig velferdspolitik: Eksempelvis offentlig finansiert barnehageutbygging, eldreomsorg, og helsetjenester, men også permisjonsordninger tilknyttet svangerskap og fødsel (Holst 2002b, 58-59; Holst 2017, 115-117). Oppsummert kan vi se at statsfeminismen representerte et budskap om en kvinnevennlig stat.

Den nåværende Likestillings- og diskrimineringsloven av 2017 skal fremme likestilling og samtidig hindre diskriminering i alle deler av samfunnet. Her defineres likestilling som «Likeverd, like muligheter og like rettigheter» (Likestillings- og diskrimineringsloven, § 1, 2017) Mens diskriminering defineres som «(...) direkte eller indirekte forskjellsbehandling (...)» (Likestillings- og diskrimineringsloven, § 6, 2017) knyttet til «(...) kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder eller kombinasjoner av disse grunnlagene er forbudt. Med etnisitet menes blant annet nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge og språk» (Likestillings- og diskrimineringsloven, § 6, 2017).

Likestillings- og diskrimineringsloven erstatter dermed Likestillingsloven (2013), Diskrimineringsloven om seksuell orientering (2013), Diskrimineringsloven om etnisitet (2013), og Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (2013). Likestillingsbegrepet har med andre ord fått en utvidet betydning, med fokus på mangfold – også omtalt som «kjønn +»-tilnærming (Reisel 2013, 89), og omfatter nå: (1) nedsatt funksjonsevne, (2) seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, (3) etnisitet, religion og livssyn, og (4) kjønnslikestilling.

Hvorfor studere denne tematikken?

Oppgaven utforsker hvorvidt man gjennom den «nye» loven fra 2017, klarer å sikre den kvinnevennlige staten og likestilling mellom kjønnene. Fremstår den nåværende flerdimensjonale tilnærming til likestilling og -likestillingslovgivningen som kvinnevennlig? Oppgaven vil være et casestudium av norsk likestillingspolitikk fra 1970-d.d., i form av en deskriptiv historisk analyse. Hovedfokuset vil være er en normativ kritisk gjennomgang av det som ble utfallet av norsk likestillingspolitikk – altså statsfeminismen. Hensikten er med andre ord å formidle en kritisk gjennomgang av norsk likestillingspolitikk, slik den fremstår i dag (status quo). Først vil oppgaven gi en kort presentasjon av norsk likestillingshistorie for kontekstualisering. Deretter presenterer jeg en todelt kritikk: Først en generell feministisk kritikk rettet mot det vestlige samfunn som helhet, før jeg beskriver statsfeminismen som fenomen, etterfulgt av den spesifikke kritikken som er rettet mot norsk statsfeminisme. Den todelte kritikken utgjør oppgavens teori- og litteraturgjennomgang.

Det jeg mer presist skal adressere, gjennom å studere likestillingsutfordringene som Norge står ovenfor i dag, er: (1) Hva er statsfeminisme? (2) Hvordan har statsfeminismen preget norsk likestillingspolitikk fra begrepet opprinnelse til og med det «nye» lovverket i 2017? Her vil oppgaven ha spesiell vekt på dagens situasjon. Og til slutt: (3) Hva kan vi gjøre for å forbedre likestillingspolitikken, i lys av nyere feministisk kritikk av norsk likestillingspolitikk? Dette siste punktet diskuterer hva slags likestillingspolitikk som er mer i samsvar med de kritiske innvendingene rettet mot statsfeminismen. På denne måten vil oppgaven forsøke å avdekke hvorvidt den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven av 2017 har tatt innover seg de kritiske bemerkningene som har blitt rettet mot statsfeminismen.

Hensikten med litteraturgjennomgangen er å presentere de teoriene som danner grunnlaget for den kritiske evalueringen. I litteraturgjennomgangen presenteres feministisk litteratur, i form av kritiske stemmer som har vært viktige innenfor dette feltet. Gjennom senere analyser, bruker jeg litteraturgjennomgangen for å aktivt evaluere norsk likestillingspolitikk i dag. Ettersom caset og konteksten er norsk statsfeminisme, vil også litteraturen i stor grad være norsk. Videre vil derfor også eksemplene som blir benyttet, i all hovedsak være hentet fra det norske samfunnet: offentlig debatt, norsk politikk og norsk feminisme. I delen om generell feministisk litteratur og kritikk, vil det imidlertid være innslag av internasjonal litteratur.

Formålet med de empiriske analysene er å evaluere den norske likestillingspolitikken i dag, i lys av den feministiske/kjønnteoretiske kritikken. Har Norge evnet, med den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven av 2017 (status quo), å adressere utfordringene som er skissert fra kjønnteoretikerne? Det vil si, er kritikken fremdeles like treffende for (1) norsk statsfeminisme, og/eller (2) likestilling- og diskrimineringsloven av 2017? Her benytter jeg meg av to metoder som vil belyse dette: (1) Det er analyse av loven og (2) ekspertintervjuer.

Teoretisk tilnærming

Oppgavens teoretiske grunnlag er konseptet og begrepet statsfeminisme. Denne teorien er relevant for min valgte case (norsk likestillingspolitikk siden 1970), ettersom statsfeminisme oppstod som en forklaring på samarbeidet mellom den norske staten og kvinnebevegelsen, og den kvinnevennlige politikken som dette samarbeidet medførte. Gjennom den empiriske analysen, vil jeg forsøke å si noe om den likestillingspolitiske situasjonen i dag: Gjenstår det

fremdeles likestillingsutfordringer som Norge bør ta tak i? I så tilfelle, hvilke likestillingsutfordringer er det som løftes frem?

Metodisk tilnærming

Min metodiske tilnærming er en kvalitativ, deskriptiv og historisk casestudie av norsk likestillingspolitikk. Formålet med studiet er å evaluere norsk likestillingspolitikk i dag, i lys av feministisk kritikk/litteratur. En casestudie er en intensiv studie som produserer en detaljert beskrivelse av et enkeltfenomen, begivenhet, organisasjon eller program (Stake 1995; Yin 1994; Bowen 2009, 29). I mitt tilfelle vil dette være et aspekt av en historisk episode. I de følgende avsnittene vil jeg se nærmere på case- og deskriptive studier, og hensikten med en slik tilnærming, for så å presentere hvordan jeg vil legge opp min empiriske analyse.

Opgavens case er norsk likestillingshistorie fra 1970-årene. Norge ble valgt, ettersom begrepet statsfeminisme ble brukt til å forklare dynamikken mellom den norske staten og kvinnebevegelsen. Tidsrommet begrunnes på bakgrunn av at 1970-årene kan karakteriseres som «a critical juncture». Critical juncture er begrep lansert av Martin Lipset og Stein Rokkan (1967, 37-38), og defineres som et kritisk vendepunkt som har en avgjørende effekt på utfall i senere tid (Capoccia 2016, 1). 1970-tallet kan beskrives som et kritisk vendepunkt i norsk kontekst, ettersom dette både var tiåret hvor den kvinnebevegelsen blomstret, og den velferdsstaten ble utvidet. Casestudien min er deskriptiv i den forstand at jeg prøver å besvare «hva, når, hvem, ut av hva, eller på hvilken måte»-spørsmål (Gerring 2012a, 743). En god beskrivelse vil være nært tilknyttet normative antagelser om verden: Hva vi synes er viktig, hva vi synes er galt, hva som er ønskelig eller ikke (Gerring 2012a, 746).¹ I den forstand, vil også oppgaven min være normativ, ettersom jeg forsøker å si noe om hvordan likestillingspolitikken bør være, med bakgrunn i den feministiske kritikken som er rettet mot statsfeminismen. Selv om deskriptive studier gjerne anses for å være vanskeligere enn

¹ Deskriptiv argumentasjon tar utgangspunkt i at en påstand kan være sann eller usann – det sier noe om hvordan verden er. Det finnes imidlertid ulike varianter av deskriptiv argumentasjon, min tilnærming ligner på det som Gerring kaller «accounts» (2012a, 725; Gerring 2012a, 744). For enkelhetens skyld, forslår jeg at vi omtaler «accounts» som en *beskrivelse*, ettersom det defineres som enhver analyse av en hendelse, eller sett av hendelser, uten et eksplisitt forsøk på å generalisere utover det spesifikke i en bestemt sak (Gerring 2012a, 725). En *beskrivelse*, kan være en del av et større kausalt eller deskriptivt argument. Jeg skal imidlertid ikke forklare et sosialt fenomen (kausalitet) som sådan. Kausale argumenter skiller seg fra deskriptive argumenter, på den måten at man her ønsker å undersøke hva som kan generere, skape eller produsere en effekt. Man vil med andre ord alltid ha med de følgende elementene: en kausal faktor og et utfall (Gerring 2012b, 200; Gerring 2012b, 198).

kausale, kan fordelene ved en deskriptiv studie likevel være store (Gerring 2012a, 741): Dersom man frigjør deskriptive studier fra de kausale, vil man få mer gyldige, presise, og fullstendige beskrivelser av virkeligheten (Gerring 2012a, 744).

For å få oversikt over caset, og tilhørende sentrale teorier, samt danne et teoretisk grunnlag for intervjuguiden, gjorde jeg først en litteraturanalyse. Hensikten med litteraturgjennomgangen er å gå gjennom de teoriene jeg skal undersøke empirisk i oppgavens analysedel. Videre består den empiriske analysen av to deler: (1) Dokumentanalyse, og (2) analyse av de kvalitative intervjuene. De utvalgte dokumentene i dokumentanalysen vil tillate meg å gå mer i dybden på likestillingsutfordringer som Norge står ovenfor i dag. Samlet sett er dokumentanalysens formål å utforske hvorvidt lovverket har tatt innover seg den feministiske kritikken. Det vil si, samsvarer loven med de kritiske bemerkningene? Dokumentanalysen vil ha følgende struktur: Først en analyse av utvalgte høringsnotatet og svar tilknyttetlovvedtaket, og deretter Likestillings- og diskrimineringsloven av 2017. Her fokuserer jeg blant annet på lovens formål og aktivitet- og redegjørelsesplikten. Dokumentanalysen avsluttes med å se på status quo, i form av Fokus' rapport: *Likestillingsanalyse av partiprogrammene 2021* (Fokus 2021a). Her stiller jeg spørsmålene: Hvor langt har vi kommet med likestillingsarbeidet? Er vi der vi bør være?

Del 2 er en analyse av de kvalitative intervjuene: Intervjuobjektene er valgt både fordi de er eksperter, men også fordi de er viktige stakeholdere med politisk innflytelse og har interesse for likestillingspolitikk. Disse, byråkratene og politikerne, vil være påvirket av kritikken mot statsfeminismen. Derfor er det spesielt viktig og interessant å undersøke hva disse synes om norsk likestillingspolitikk etter den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven av 2017. Er de i dag enige i den likestillingspolitikken som føres og seg imellom? Har vi kommet til endestasjonen? Trenger vi mer likestilling? Hva er deres oppfatning av den nye loven? Er den feministiske kritikken fremdeles gjeldene for status quo? Funnene som fremgår i analysen, vil til slutt bli diskutert og oppsummert.

Struktur

Oppgaven har følgende struktur: Første kapittel vil ta for seg en beskrivelse av norsk likestillingshistorie (historisk bakgrunn). Videre følger en teori- og litteraturgjennomgang.

Denne vil være todelt: Første del er en generell feministisk- eller kjønnteoretisk kritikk rettet mot det vestlige samfunn som helhet. Andre del av litteraturgjennomgangen er en mer spesifikk kritikk rettet mot Norge og norsk statsfeminisme. Her vil også oppgavens teoretiske grunnlag, begrepet statsfeminisme, bli definert. Deretter følger oppgavens data og metode kapittel. I denne delen vil jeg se nærmere på kvalitativ innholdsanalyse (dokumentanalyse) og kvalitative intervju. Videre følger selve analysen. Jeg har valgt en todelt analyse: Første del er en begrenset dokumentanalyse av lovverket og utvalgte høringsnotat, samt en rapport. Deretter følger analyse av intervju knyttet opp mot dokumentanalysen og litteraturgjennomgangen. Funnene som fremgår i analysen vil danne grunnlag for videre diskusjon. I oppgavens siste kapittel vil oppgavens funn og begrensninger bli presentert. Jeg avslutter med konklusjon, oppsummering, perspektivering og implikasjoner.

Analysen min viser at det norske likestillingsbegrepet har utvidet seg fra endimensjonal til flerdimensjonal likestilling; begrepet har transformert seg fra en kamp for kjønnslikestilling til likestillings- og mangfoldskamp, hvor hensikten er å inkludere så mange grupper som mulig. Likestillingsbegrepet har med andre ord endret seg, og tatt inn over seg stadig nye konsepter innunder «likestillingsparaplyen». Oppgaven argumenterer videre for at den norske likestillingspolitikken og -lovgivningen delvis har tatt innover seg den feministiske kritikken, men i prosessen av å inkludere stadig flere diskrimineringsgrunnlag innunder sammen lovverk (Likestillings- og diskrimineringsloven) har kjønnslikestillingen blitt tilsidesatt. I fremtiden burde man derfor i større grad ta hensyn til kjønnslikestillingen; dersom man skal klare å sikre likestilling for «alle», må man først sikre (reell) likestilling for kvinner.

Historisk bakgrunn

Norsk feminisme var en del av en internasjonal prosess og utvikling tilknyttet ideer om likhet, frihet, opplysning og demokrati (Owesen 2015b, 18), og har røtter tilbake til opplysningstiden. I de neste avsnittene vil jeg gi en kort presentasjon av sentrale begivenheter i norsk likestillingshistorie, illustrert av den første- og andre feministiske bølgen, for å gi et historisk bakteppe for oppgavens teori, altså statsfeminisme. Først vil jeg beskrive hvordan feminismen og likestillingsbegrepet har utviklet seg. Deretter følger et avsnitt om likhet- og forskjellsfeminisme, og hvordan disse retningene har manifestert seg i dagens samfunn. Jeg vil også se nærmere på velferdsstaten, husmorepoken, og hvordan organisasjonslivet påvirket

kvinnebevegelsen. Til slutt vil jeg se på den andre feministiske bølgen, som blant annet medførte likestillingsloven av 1978.

Feminisme og likestilling handler om grunnleggende rettigheter for alle, og et ønske om å endre samfunnet mot kjønnsrettferdighet (Solhøy 2004, 8; Sørensen 2010, 478). Feminismen har imidlertid aldri vært enhetlig og begrepet er stadig i endring: Den tidlige feminismen handlet om å frigjøre- og likestille kvinnen, mens i dag kan feminismens nærmest ses på som en type humanisme, i den forstand at man ønsker inkludering av alle. Holsts hovedargument i boken *hva er feminisme?* (2017), er altså at begrepet mer eller mindre har blitt utvannet. På samme måte som feminismen har fått utvidet betydning, har det samme skjedd med likestillingsbegrepet: Fra kjønnslikestillings til likestillings- og mangfold. Sistnevnte illustreres av likestillings- og diskrimineringsloven av 2017, som denne oppgaven undersøker nærmere i analyse-kapittelet.

Den første feministiske bølgen (siste halvdel av 1800-tallet til tidlig 1900-tallet), ble definert av hvite middelklassekvinner som kamp om stemmerett (Larsen 2015, 89). Bølgen var imidlertid todelt: Den borgelige kvinnebevegelsen ønsket seg statsborgerlige rettigheter, dvs. de samme rettigheter som menn hadde (Holst 2017, 43). En slik tilnærming knyttes til konseptet «likhetsfeminisme»: Forenklet sett kan man si at likhetsfeminismen fremhever likheten mellom kjønnene (Owesen 2007, 37). Likhetsfeminister mener derfor at den tradisjonelle kvinnerollen er noe man sosialiseres inn i, og skiller mellom det sosiale og biologiske kjønn (Mühleisen 1996, 12; Berdahl 2018, 12). Fordi kvinner og menn i bunn og grunn er like, burde de også ha samme rettigheter (Owesen 2015a, 81; Holst 2017, 42). På motsatt side, finner man «forskjellsfeminismen», eller «særartsfeminisme», som dyrker ulikheten mellom kjønnene, og argumenterer for at kvinner og menn er fundamentalt ulike (Holst 2017, 43). Kvinneligheten oppfattes som evig og uforanderlig, og knyttes til biologiske- og psykologiske trekk (Owesen 2007, 37). Kvinnebevegelsen burde derfor kjempe for anerkjennelse av kvinnenenes særlige erfaring og bidrag som både mødre og husmødre (Holst 2017, 43). Forskjellsfeminismen kan med andre ord karakteriseres som en form for kjønnsessensialisme.

Denne todelingen av feminismen er svært interessant, ettersom denne skillelinjen fortsatt er gjeldene for dagens samfunn. Det dreier seg med andre ord om «path dependency» – det som skjer på et tidligere tidspunkt, vil med tiden påvirke potensielle utfall på et senere tidspunkt (Pierson 2000, 251). For å illustrere: Et nyere eksempel på likhetsfeminisme er innføringen av

allmenn, eller kjønnsnøytral, verneplikt i militæret fra 2015. Dette gav Forsvaret grunnlag for å rekruttere de best egnede blant både kvinner og menn (Regjeringen 2014). Et annet eksempel knyttes til at andelen kvinner som tar ulønnet permisjon har økt kraftig (Ruud 2022). Et forskjellsfeministisk argument vil i denne sammenhengen, være at kvinner har en bedre omsorgsevne, fordi kvinner har en annen biologi, ettersom det er kvinner som føder og ammer barn. Denne typen argumentasjon løftes med jevne mellomrom frem i media.

For å forstå norsk likestillingshistorie, og statsfeminismen, må man også forstå den underliggende konteksten: Velferdsstatens oppbygning og karakteristikk har hatt direkte innflytelse på organiseringen av de skandinaviske landene og påvirket mulighetsstrukturer for kvinner, velferdsordninger/trygd og ikke minst likestilling. Velferdsstaten er en stat som er forpliktet til å gi grunnleggende økonomisk trygghet for sine innbyggere ved å beskytte dem mot risiko knyttet til alderdom, arbeidsledighet og sykdom (Edling 2019, 2). Den nordiske modellen, også kalt sosialdemokratisk velferdsregime, kjennetegnes av generøse trygdeordninger, lavt fattigdomsnivå, politisk stabilitet, en positiv økonomisk utvikling, universelle rettigheter, likhet- og likestilling, samt høy kvinnelig sysselsetting, spesielt i offentlig sektor (Esping-Andersen 1990; Nagel 1998b, 356; Wærness 1998, 294; Pedersen & Kuhnle 2017, 220-228).

Hånd i hånd med fremveksten av velferdsstaten etter andre verdenskrig, var husmorisering med kjønnsdelt arbeidsdelingen, og en forståelse av likestilling basert på forskjellsfeminisme, idealet (Danielsen 2015a, 151). Det ble derfor viktig å sikre kvinners stilling som husmødre (Danielsen 2015a, 122), ettersom kvinners plass hovedsakelig var i familien – den private sfære (Hernes 1998, 104). En husmor var en kvinnerolle for gifte middelklassekvinner som arbeidet i eget hjem, gjerne med hjelp av en hushjelp (Danielsen 2015a, 130). Begrepet husmorisering beskrev denne ideologiske prosessen med en skarp arbeidsdeling mellom kjønnene, hvor mer eller mindre alle kvinner ble definert som husmødre (Melby 2005, 263; Danielsen 2015a, 132). Rollefordelingen var med andre ord enkel: Mannen tok seg av lønnsarbeidet, mens kvinnen hadde ansvaret for husholdningen og forvaltning av mannens inntekt. Systemet var imidlertid sårbart, ettersom det gjorde kvinnen økonomisk avhengig av sin mann (Danielsen 2015a, 127). Å gifte seg, var med andre ord, en stor og viktig avgjørelse. Ekteskapsloven tidlig på 1900-tallet, etter en nordisk modell basert på felleseie, ble derfor viktig for å sikre kvinners likestilling i ekteskapet (Melby 2006). Loven krevde at «(...) mannens eneherskende makt over kvinners økonomi ble avskaffet og erstattet av et ekteskap

der begge parter i prinsippet var frie og selvstendige» (Danielsen 2015a, 135), og ses derfor på som et tidlig eksempel på statsfeminisme (Melby 2006; Danielsen 2015a, 135).

Organisasjonslivet og frivillig arbeid har historisk sett vært viktig i kampen for kvinners rettigheter. Kvinner begynte å organisere seg i egne foreninger allerede fra midten av 1800-tallet, og har i all hovedsak arbeidet for kvinners interesser og behov, i klar opposisjon til mannssamfunnet (Haalsa 2013, 53-54). Kvinnenes misjonsforeninger og avholdsforeninger hadde oppslutning i alle samfunnslag. Arbeiderklassens kvinner fant imidlertid sammen i egne kvinneforeninger og samarbeidet med den generelle arbeiderbevegelsen. Den første feministiske bølgens to mest fremtredende organisasjoner, var trolig Norsk kvinnesaksforeningen av 1884 og Norges Husmorforbund stiftet i 1915. Sistnevnte var blant dem som hadde en forskjellsfeministisk tilnærming. Norges Husmorforbund forente kvinner og vektla viktigheten av deres arbeid som husmødre. De mente at kvinnene fortjente bedre kår, og ved å legge forholdene til rette for husmoren, mente de at det var mulig å oppnå likestilling (Danielsen 2015a, 140-141).

Den andre feministiske bølgen (1960-1980), eller «det lange 70-tallet» (Danielsen 2015b, 154), var en periode preget av en rekke politiske reformer (Hernes 1998, 102). Her ble radikalfeminismen, og tanken om det patriarkalske kjønnsmaktsystemet og samfunnet født (Holst 2017, 47). Sosialistisk feminisme fikk særlig oppslutning blant kvinner med høyere utdanning og ikke minst i studentmiljøet (akademia). Her ble det presentert teorier om kvinners undertrykking i et marxistisk perspektiv, og fokuset ble rettet mot økonomiske og sosiale betingelser, samt krav om å kombinere utdanning med morsrollen (Holst 2017, 46). Den nye radikalfeministiske og patriarkatkritiske kursen, ble oppfattet som en trussel mot det tradisjonelle; fokuset ble flyttet bort fra husmoren, og rettet mot reell valgfrihet – frihet for kvinner til å velge arbeid utenfor hjemme, til tross for at de også var mødre (Danielsen 2015b, 160).

Kvinnebevegelsen fra 1970-årene bidro til store samfunnsendringer, og var pådriveren for gjennomslaget for kvinnekraft fra og med Likestillingsloven av 1978 (Nagel 1998b, 356). Likestillingsloven av 1978 ble vedtatt etter en lang og kontroversiell prosess (Bråten og Thun 2013, 9; Danielsen 2015b, 182), og skulle «(...) fremme likestilling mellom kjønnene og tar særlig sikte på å bedre kvinners stilling» (Likestillingsloven, § 1, 1978). Forskjellsbehandling mellom kjønnene var ikke tillatt, med unntak av når forskjellsbehandling fremmet likestilling.

Gammel-feministene, eller 68-erne, var imidlertid kritisk til loven, fordi de synes ordet likestilling var alt for lite feministisk. Ordet «likestilling» sa nemlig ikke noe om kvinner, og da kunne man heller tenke at det var menn som skulle være likestilt. Likestillingsloven av 1978 tok utgangspunkt i både kvinners status som undertrykt med behov for frigjøring, og kjønneøytralitet for å fremme likestilling mellom menn og kvinner (Danielsen 2015b, 182). Det var med andre ord et slags kompromiss mellom likhet- og forskjellsfeministene.

Den offentlige debatten om kvinners stilling og forholdet mellom kjønnene, resulterte også i lov om selvbestemt abort i 1978, Barnehageloven av 1975 (Leira 1998, 198; Danielsen 2015b, 156), og senere statlig finansiering av krisesentre- og telefoner, samt et handlingsprogram mot kvinnemishandling (Bråten og Thun 2013, 9). Kvinner krevde å bli behandlet som individer. Det faktum at de var kvinner, skulle ikke sette grenser for livsutfoldelsen (Danielsen 2015b, 168). En annen sentral begivenhet, var Kvinnekuppet i 1971. Dette anses som gjennombruddet for kvinners politiske deltakelse i formelle organer. Før den tiden, hadde kvinner nesten utelukkende engasjert seg i frivillige organisasjoner. Kvinners formelle rett til politisk deltakelse ble endelig supplert av reell politisk deltakelse – fra å være fraværende til å sette den politiske agendaen (Danielsen 2015b, 177). I denne sammenheng kan det være gunstig å definere skillet mellom formell og reell likestilling: «Formell likestilling vil si at alle har like rettigheter i samfunnet. Reell likestilling vil si at alle, uansett gruppetilhørighet eller personlige forhold, faktisk har like muligheter til deltakelse og utvikling i samfunnet» (Regjeringen 2021b). Dette betyr altså at det formelle aspektet sikres gjennom lovverk. Det betyr imidlertid ikke at likestillingen, i form av like muligheter, er reell i praksis.

Teori, litteraturgjennomgang

I de følgende avsnittene skal jeg først presentere noen generelle kjønnsteoretiske kritikker, som rettes mot det vestlige samfunn som helhet, nærmere bestemt «Privat- og offentlig sfære», «Oss og de andre-skillet» og «Interseksjonalt og svart feminisme». Deretter presenterer jeg begrepet statsfeminisme og kritikken som er rettet mot dette begrepet og den norske likestillingspolitikken. Av de kritiske innvendingene mot statsfeminismen, vil oppgaven fremheve «Skeivt perspektiv», «Privat- og offentlig sfære i norsk kontekst»,

«Elitefeminisme og skillet mellom majoritets- og minoritetskvinner», «Multikulturalisme» og til slutt «Statsfeminismens relevans».

Den mest omfattende kritikken mot statsfeminismen er trolig den som knyttes til at statsfeminisme er en elitefeminisme som går på bekostning av minoritetskvinner, fordi den tar for lite hensyn til det pluralistiske samfunnet vi lever i. Denne kritikken, vil igjen kunne knyttes tilbake til den generelle feministiske kritikken presentert i avsnittene «Oss og de andre-skillet» og «Interseksjonalt og svart feminisme». Hensikten med det kjønnteoretiske/ feministiske rammeverket, er å vise hvordan kjønnteorien (og feminismen) har påvirket likestillingspolitikken- og statsfeminismens innhold. Dette illustreres gjennom å se på hvordan likestillingspolitikken har utviklet seg, og stadig tatt innover seg nye problemstillinger – hvordan likestillingsfokuset har skiftet fra kjønnslikestilling til likestilling for alle (heretter omtalt som «likestilling- og mangfoldskamp»).

Generell feministisk/kjønnteoretisk kritikk rettet mot det vestlige samfunn som helhet

I de følgende avsnittene skal jeg først presentere noen generelle kjønnteoretiske kritikker rettet mot det vestlige samfunn, i form av tre kjønnteoretiske rammeverk: Skillet mellom privat- og offentlig sfære, oss og de andre-skillet, interseksjonalitet og svart feminisme. Gjennom å benytte meg av kjønsteori, vil jeg prøve å vise at den moderne kjønnsforskningen/-teorien har vært kritiske på den måten at de mener at feminismen har blitt forklart som noe vestlig. Dette har medført en ny forståelse av feminisme og likestilling, noe som igjen har påvirket likestillingspolitikken innhold og hva statsfeminismen er; fokuset har blitt rettet mot inkludering av ikke-vestlige kvinner, minoriteter, seksuell orientering og menn (for å nevne noe). Dette viser at kjønnteorien har annammet statsfeminismen og likestillingspolitikken.

Først vil det likevel være relevant å kort forklare hva kjønsteori er: Kjønsteori er arbeidsredskapet til kjønnsforskningen, og vokste frem fra den feministiske kritikken. I dag fremstår kjønnteorien som et tverrfaglig fagfelt, hvor det mest grunnleggende spørsmålet som stilles er: «hva er kjønn?» (Mortensen et al. 2017, 11-12). Kvinneforskning ble om til

kjønnsforskning omkring 1990-årene. Denne utviklingen skjedde samtidig som det oppstod et diskursivt skifte fra «kvinneinteresser» til å fokus på likestilling (Gullikstad 2013a, 404; Halsaa 2013c, 65). Det diskursive skiftet forklares som en konsekvens av at kjønnslikestillingen på 1990-tallet, ble utfordret i møte med et flerkulturelt samfunn (Danielsen og Larsen 2015, 186). Det var på denne tiden at begrep som interseksjonalitet fikk fotfeste. Oppgaven vil komme tilbake til dette begrepet i avsnittet «Interseksjonalitet og svart feminisme»

Privat og offentlig sfære

Den private og offentlige sfære må ses i sammenheng med hverandre. Den offentlige sfæren uttrykker fornuftens upartiske eller universelle ståsted – den ekskluderer alle partikulariteter, ønsker, begjær, følelser og det kroppslige (som forbindes med den private sfære) (Gressgård 2017, 155). I de neste avsnittene vil jeg se nærmere på skillet mellom den private og offentlige sfære, samtidig som jeg vil trekke frem den kjønnteoretiske kritikken som har blitt rettet mot dette skillet og trekke videre linjer til konseptet kjønnsnøytralitet.

Kjønnteoriens kritikk mot skillet mellom privat og offentlig sfære, er blant annet rettet mot at velferdslovgivningen i seg selv ikke er god nok for å sikre likestilling. Til tross for formell likestilling i den offentlige sfæren, har man enda ikke oppnådd reell likestilling, fordi ulikestillingen mellom kjønnene fortsetter i den private sfære (Halrynjo og Teigen 2016). Dette mener kjønnteorien skjer fordi velferdsstaten ikke har evnet å ta innover seg den private sfæren. En illustrasjon på dette er slagordet «det private er politisk», aktivt brukt av den politiske venstresiden på 1970-tallet (Civita 2018). Som tidligere nevnt, dreier den formelle likestillingen seg om statsborgerlige rettigheter, som stemmerett for alle, eller annen politikk som vil sikre like rettigheter. Eksempelvis vil generøs fødselspermisjon være et viktig premiss for at dette skal være mulig.

Den feministiske kritikken har endret fokus i takt med samfunnsutviklingen. Blant feministiske teoretikere (kjønnteoretikere), har det tradisjonelt vært vanlig å hevde at den mest bekymringsfulle kvinneundertrykkelsen hovedsakelig skjer i den private sfære, og i mindre grad tilknyttet staten og markedet (den offentlige sfære) (Hernes 1998, 105). Hernes (og hennes generasjon) har derfor argumenter for at skillet mellom privat og offentlig sfære

regnes av det vestlige samfunn som en stor hindring for kvinnefrigjøring (Hernes 1998, 111; Holst 2013, 11). Dette er ikke fordi kjønnteoretikere er kritiske til denne dualismen som sådan, men fordi de mener offentligheten ifølge moderne politisk teori og praksis, definert som upartisk og universell, utelukkende oppnås gjennom ekskludering av det kvinnelige (Gressgård 2017, 155). Sistnevnte moment kan knyttes til konseptet kjønnsnøytralitet – språk som ikke forutsetter en referanse til kjønn.

Kjønnteoretikere argumenterer for at gjennom en kjønnsnøytral tilnærming, vil det kvinnelige fjernes mens det mannlige (og universelle) består. Sagt på en annen måte: Kvinner gjøres til kjønn, mens menn er den kjønnsfrie normen (Eduards 2002; Van der Ros, Johansen og Guldvik 2010, 243; de Beauvoir 2000, 36). På denne måten betraktes kvinner som et avvik. Dette kan illustreres på flere måter, men her vil vi se på tre eksempler: (1) Skjeie og Teigen eksemplifiserer rollen som kvinnelig ingeniør, for å beskrive problematikken. Her skal kvinner både være kjønnsnøytrale individer og ingeniør, samtidig som det «kvinnelige» aspektet virker diskvalifiserende (2014, 109); eksempel (2) knyttes til (lokal)politikken, hvor kvinnelige og mannlige kandidater vurderes ulikt. Dette forklares gjennom institusjonaliserte kulturelle verdimønstre, som sette likhetstegn mellom maskuline egenskaper og gode politiske ledere. Det utpreget maskuline ligger nemlig implisitt i lederidealene, og «(...) samtidig gjøres politiske kvalifikasjoner til et spørsmål om den enkeltes personlige kompetanse. På den måten blir manglende likestilling et «kvinneproblem», dvs. et problem ved og for kvinner» (Van der Ros, Johansen og Guldvik 2010, 243-244); et siste eksempel (3) er spesielt relevant for oppgavens problemstilling. FN har også uttalt seg kritisk til økt bruk av kjønnsnøytralitet, og anbefaler bruk av kjønns spesifikt språk slik at kvinner synliggjøres (Fokus 2021b, 17). Det observeres nemlig en økt bruk av kjønnsnøytrale lovverk, deriblant i den norske likestillings- og diskrimineringsloven av 2017. Ettersom man gjennom kjønnsnøytralitet fjerner det kvinnelige aspektet, er man redd for at økning i kjønnsnøytrale lovverk vil ha negativ effekt på likestillingen og arbeidet mot å skire kvinners stilling. Eksempelene over viser hvordan kjønn er en forskjellskapende dimensjon, som igjen er kilden til ulike kulturelle og økonomiske muligheter og rettigheter (Fraser 2003, 48-49).

Oss og de andre-skillet

I dette avsnittet vil det bli gitt en kort introduksjon til «Oss og de andre»-skillet. Dette har vært en sentral forståelsesramme innenfor postkolonial kjønnteori, og er inspirert av nyere ikke-vestlig feminisme (Gressgård, Jegerstedt og Rosland 2017, 194). Postkolonial kjønnteori undersøker betydningen kolonitiden har hatt for den skeive og hierarkiske maktfordelingen mellom Vesten og den ikke-vestlige delen av verden (Gressgård, Jegerstedt og Rosland 2017, 194). Rammeverket kunne knyttes direkte til oppdelingen mellom majoritet- og minoritetskvinner, men også tilknyttet skeivt perspektiv. Jeg avslutte denne delen, ved å illustrere «oss og de andre»-skillet gjennom å se på førstnevnte (majoritet- og minoritetskvinner).

I feministisk teori har kritikken av det kvinnelige subjektet vært svært sentral. Her hevdes det at det kvinnelige subjekt konstrueres som den underlegne. Simone de Beauvoir omtaler dette som «den andre» (2000, 36): Kvinnen ses i forhold til mannen, som inntar rollen som et universalistisk subjekt (Sampson 2017, 46). Det mannlige og maskuline fremstår altså som det nøytrale og universelle. Beskrivelsen av det mannlige og maskuline samsvarer med Braidottis definisjon av «det humanistiske subjektet» – noe maskulint, hvitt, urbant, sivilisert og heteroseksuelt (2017, 24). Tilsvarende argumenter finnes tilknyttet konseptet kjønnsnøytralitet, som tidligere er blitt presentert. En fellesnevner her er at mann og kvinne fremstilles som et binært og hierarkisk motsetningspar. Jensen og Christensen (2020, 107) bemerker likevel at «Ikke alle kvinner er underpriviligerte, og ikke alle underpriviligerte subjekter er kvinner».

På samme måten som kvinne og mann blir et binært hierarkisk motsetningspar, kan man også se på skillet mellom majoritet og minoritet og vestlig og ikke-vestlige på samme måte. I de neste avsnittene vil jeg først bruke det vestlige samfunn som eksempel, før jeg avslutter med å illustrere «oss og de andre»-skillet gjennom å se på minoritetskvinner og likestillingspolitikk. Todelingen av verden, det vestlige og ikke-vestlige er hierarkisk organisert; Vesten, eller «det vestlige kunnskapsregimet», inspirert av Michel Foucault (1975; Foucault 1976) og Edward Said (1978), står i en posisjon hvor det har makt til å produsere det ikke-vestlige som underordnet (Gressgård, Jegerstedt og Rosland 2017, 194). Det vestlige samfunnet assosieres med liberal autonomi, toleranse, sekularisme og sivilisasjon. Vesten er moralsk overlegen og tolererbar, i motsetning til det ikke-vestlige, som kategoriseres som fundamentalistisk,

barbarisk kollektivistisk, ikke-tolerant og dermed ikke tolererbar. Sistnevnte medfører, ifølge Brown, at man rettferdiggjør et skille mellom oss og de andre, og dermed også en illiberal behandling av «den andre» (2006, 177-178).

Produksjonen av «den andre», eller subjektet, i feministisk- og postkolonial teori har med andre ord klare fellestrekk, ettersom de begge konstrueres innenfor dominerende og undertrykkende diskurser. En diskursiv tilnærming til kjønn undersøker hvordan «kjønn, seksualitet og subjekt produseres som en effekt av måten vi snakker om dem på, altså gjennom ulike diskursive praksiser» (Egeland og Jegerstedt 2017, 70). Kjønn er her en performativ kategori, noe man verken er eller har, men snarere noe man gjør. Kjønn fremstår gjennom handlinger, praksiser og diskurs (språk) (Jegerstedt 2017b, 76; Butler 1990). Denne tilnærmingen er igjen inspirert av Michel Foucaults tenkning om makt og diskurs – en foucauldiansk maktforståelse (Foucault 2001; Jegerstedt og Mortensen 2017, 21).

Som tidligere nevnt, vil «oss og de andre»-skillet også kunne knyttes til skillet mellom majoritet- og minoritetskvinner. Kvinnen fra «den tredje verden» vil få en dobbel funksjon: Hun er konstruert som «den andre» i det vestlige samfunn, samtidig som hun blir noe som den vestlige feminismen må hjelpe (Minh-ha 1989; Gressgård, Jegerstedt og Rosland 2017, 195). Eksempelvis hevder postkoloniale feminister at kjønnslikestilling har blitt det sterkeste symbolet for nasjonal tilhørighet, og den viktigste forskjellsmarkøren mellom oss og dem. Minoritetskvinnen blir noe som må likestilles, hvor likestilling forstås som verdi, rett, plikt og målestokk for integrering (Bjartnes og Sørensen 2019, 198). På denne måten ekskluderes minoritetskvinner fra likestillingspolitikken, samtidig som likestilling i seg selv virker ekskluderende. Dermed videreføres en imperialistisk diskurs som skiller mellom «oss» og «dem». Oppgaven vil komme nærmere innom denne tematikken i avsnittet «Kritikken mot statsfeminismen».

Interseksjonalitet og svart feminisme

Gressgård, Jegerstedt og Rosland (2017, 197) har rettet oppmerksomheten mot at «kvinner og menn ikke bare er forskjellige fra hverandre, men også innbyrdes forskjellige». I faglitteraturen knyttes denne forståelsen til svart feminisme og interseksjonalitet.

Interseksjonalitetsbegrepet er det mest utbredte perspektivet innen kjønnsforskningen (Jensen

og Christensen 2020, 114), og brukes for å se kjønn i sammenheng med andre forskjellsmekanismer (Widerberg 2013, 90). En slik tilnærming ble blant annet brukt som inspirasjonskilde for den norske likestillingslovgivningen av 2017, og er derfor svært relevant for oppgaven. Den nåværende norske interseksjonelle tilnærmingen til antidiskriminering og likestillingspolitikk er flerdimensjonal (Gullikstad 2013b, 69), og går under begrepet «kjønn +» (Bråten og Thun 2013, 12). I høringsnotatet til lovverket omtales tilnærmingen som «sammensatt diskriminering». Her understrekes det gjentatte ganger hvordan en slik tilnærming må tydeliggjøres (2015, 6). Interseksjonalitet har med andre ord fått innflytelse på politikkutforming. I de neste avsnittene vil jeg først presentere opphavet til svart feminisme, før jeg videre definerer interseksjonalitet ytterligere, og avslutningsvis løfter frem potensielle ulemper med interseksjonalitetsbegrepet.

Da den svarte kvinnelige slaven Sojourner Truth i 1851 stilte spørsmålet «Ain't I a Woman?» (Thun 2013, 264), utfordret hun den etablerte essensialistiske kjønnsforståelsen ved å påpeke at kategorien kvinne var ekskluderende, ettersom den privilegerer en spesiell form for kvinnelighet på bekostning av andre. Nemlig den hvite middelklassekvinnens erfaring, som anses som det universelt kvinnelige (Gressgård, Jegerstedt og Rosland 2017, 197). Det er imidlertid umulig å snakke for alle, inkludert i en og samme kategori (Braidotti 2017, 24). En annen innflytelsesrik kvinne på dette området var bell hooks. Hun ledet an svarte feministers kritikk av hvite middelklassefeministers universalisering, og vektla viktigheten av et interseksjonalt perspektiv (Jegerstedt 2017a, 205). Et av hooks' hovedargumenter var at det moderne patriarkatet satte svarte og hvite kvinner opp mot hverandre (Jegerstedt 2017a, 207; Thun 2013, 264). Dette er fortsatt en svært aktuell problematikk, og kan knyttes opp mot skillet mellom majoritets- og minoritetskvinner, som igjen bygger på oss og de andre-skillet.

Et interseksjonalt perspektiv handler i korte trekk om å se kjønn i sammenheng med andre forskjellsmekanismer, eksempelvis klasse, etnisitet, seksualitet og alder (Widerberg 2013, 90). Altså handler dette om hvordan flere forskjellige undertrykkelsesmekanismer som samvirker (Jensen og Christensen 2020, 107). Interseksjonalitet er også en forståelse av kjønn, rase, sosiale klasse og seksualitet som ulike undertrykkelsessystemer som samvirker, og utgjør en overordnet maktstruktur (matrix of domination) (Collins 1990, 18; Reisel 2013, 92; Gullikstad 2013b, 69). I en slik binær maktforståelse er man enten i besettelse av makt eller maktesløs. Kimberlé Crenshaw var den første som brukte begrepet, og bemerket at svarte kvinner både møter rase- og kjønnsdiskriminering, altså en dobbel diskriminering.

Likevel ser man at kjønn- og rasediskrimineringsgrenser ikke klarer å forene de to diskrimineringsgrunnlagene (Crenshaw 1989, 143; Crenshaw 1989, 149; Reisel 2013, 92; Gullikstad 2013b, 68; Skjeie 2013a, 37). Dette er fordi kjønnsdiskrimineringsparadigmet har en tendens til å basere seg på hvite kvinners opplevelse, mens modellen for rasediskriminering baseres på erfaringene til privilegerte svarte (menn) (Crenshaw 1989, 151; Bråten og Thun 2013, 12; Thun 2013, 265). Normen tas for gitt, ettersom det oppleves som det normale, og dermed blir det som skiller seg ut, eksempelvis svarte kvinners erfaringer, betegnet som marginalisert (Thun 2013, 265).

Feminismen på 1970- og 1980-tallet beskrev kvinners erfaring gjennom patriarkatanalyse, seksualitet, og/eller gjennom privat/offentlig-skilllet. Raseproblematikken og etnisitet ble dermed for det meste oversett (Crenshaw 1989, 154). Rasisme var særlig aktuelt for kvinne- og kjønnsforskere i USA. I Norge ble en slik tematikk gradvis aktualisert i takt med arbeidsinnvandring og nyere innvandringspolitikk, altså møte med et flerkulturelt samfunn som tidligere nevnt (Danielsen og Larsen 2015, 186). Dersom kvinner skulle anerkjennes på samme måte som menn, altså som individer med menneskeverd og valgmuligheter/autonomi, må feminismen også kjempe mot dominans og undertrykking forårsaket av den asymmetriske relasjonen mellom svarte og hvite (Jacobsen og Gressgård 2002, 207). Denne tilnærmingen til feminisme ble fra 1990-årene utfordret med nye retninger av aktivisme, forskning og nyere kjønnsteori. Her kan begrepet interseksjonalitet brukes for å løfte frem forskjellene kvinner imellom, gjennom å se på diskrimineringen som finner sted i krysningspunktet («intersection») av flere diskrimineringsgrunnlag (Weldon 2008, 193). Interseksjonalitet og svart feminisme oppstod som en motstand mot, og konsekvens av at feminismen tradisjonelt sett har vært forbeholdt hvite middelklassekvinner – en elitefeminisme. Gjennom svart feminisme, og skillet mellom oss og de andre, kritiseres dette (Gullikstad 2013b, 72).

Det finnes imidlertid ingen klar enighet om hvordan man skal avgrense, forstå eller bruke interseksjonalitetsbegrepet (Reisel 2013, 92). Flere forskere, blant annet Jensen og Christensen, kritiseres begrepet for å fokusere på enten strukturer, kategorier eller kategoriseringsprosessen. På denne måten blir analysen snever og satt inn i snevre og deterministiske teoretiske rammer (2020, 104). Sørensen legger til at «(...) kjønn fortsatt står i en særstilling som grunnlag for utforming av den norske likestillingspolitikken» (2014, 249). Jensen og Christensen argumenterer videre for at interseksjonalitet i stedet bør oppfattes som «et sensitiverende, processuelt og multidimensionelt perspektiv» (2020, 105), som vektlegger

at sosiale differensieringsformer er gjensidig konstituerende og foregår på komplekse, motsetningsfylte og ikke-forutsigbare måter (Jensen og Christensen 2020, 114). Et slikt åpent interseksjonelt perspektiv, vil i skandinavisk kontekst, bidra til å nyansere forståelsen av aktuelle sosiale differensieringsprosesser både knyttet til minoritetsmenn, kvinners posisjon og utfordringer (Jensen og Christensen 2020, 111), og samtidig øke forståelsen av at maktstrukturer ikke operer isolert fra hverandre (Reisel 2013, 92).

Spesifikk feministisk/kjønnteoretisk kritikk rettet mot Norge og norsk statsfeminisme

I dette avsnittet skal jeg først analysere begrepet «statsfeminisme», før jeg studerer hvordan statsviteren Stein Rokkan har vært en inspirasjonskilde for Helga Hernes' teori. Deretter presenterer jeg utfall og konsekvenser av statsfeminismen, samt de ulike kritikkene som er rettet mot statsfeminismen. Oppgaven vil fokusere på skeivt perspektiv, offentlig og privat sfære i norsk kontekst, elitefeminisme knyttet opp mot skillet mellom majoritet- og minoritetskvinner, og avslutningsvis en diskusjon av statsfeminismens relevans.

Hva er statsfeminisme?

Statsviteren Helga Hernes lanserte begrepet statsfeminisme gjennom boken *Welfare State and Woman Power – Essays in State Feminism* (1987). Begrepet skulle senere dominere den norske likestillingspolitikken, og beskrev «hvordan de skandinaviske velferdsstatene fremmet feminisme gjennom sin kvinnevennlige likestillings- og velferdspolitik» (Holst 2017, 115). I realiteten var dette ønsketenkning om hvordan samfunnet burde være, formet som en politisk handlingsmodell, hvor grunnlaget var en nordisk universalistisk statsform (Skjeie og Teigen 2014, 34). Det var statsfeminismen og likestillingspolitikken som dominerte den politiske dagsorden på slutten av 1980-tallet – i større grad enn kvinnebevegelsen (Hernes 2004, 290). I dag kan statsfeminisme sies å være feministisk kjønnspolitikk i statlig regi (Skjeie 2013a, 35; Holst 2015, 115). Det dreier seg ikke bare om norsk likestillingspolitikk, men også velferdspolitik, direkte rettet mot å fremme likestilling. Eksempelvis offentlig finansiert

barnehageutbygging, eldreomsorg, og helsetjenester, men også permisjonsordninger tilknyttet svangerskap og fødsel (Holst 2002b, 58-59; Holst 2017, 117).

Statsfeminismen beskrev altså en ny virkelighet, eller sagt med Skjeie og Teigens ord, en konkretiserbar utopi (2014, 34), som var bestemt av samspillet mellom økonomisk og politisk utvikling av den statlige institusjonaliseringen av kvinners krav og behov, i nært samarbeid med kvinnebevegelsens aksjoner og agendasetting: En allianse mellom kvinnene og staten (Hernes 2004, 288; Hernes 1998, 111; Sørensen 2011, 104; Skjeie 2013a, 29; Halsaa 2013c, 51; Holst 2006, 5). Med statsfeminismen ble maktfokusert flyttet fra maktreproduksjon til kapasitet til å skape forandring (Skjeie 2013a, 34; Skjeie og Teigen 2014, 35). Dette kvinnevennlige samfunnet skulle medføre at ulikheter basert på kjønn ville forsvinne (Hernes 1998, 85; Hernes 2003, 15; Skjeie 2013a, 29). Kvinnevennlig referer her til de nye forhandlingssituasjonene kvinner var kommet i, men også likhetsaspektene som dannet det normative grunnlaget for statsformen (statsfeminisme) (Skjeie og Hernes 1997, 370);

«(...) en stat der kjønnsbetinget urettferdighet i stor grad er eliminert uten at det innebærer større ulikhet på andre områder, for eksempel mellom grupper av kvinner. Det betyr ikke at alle former for urettferdighet eller alle vanskelige valg eller alle former for knapphet er eliminert. En kvinnevennlig stat utelukker ikke menn, men de fleste menn mister noen av dagens privilegier, sine uberettigete fordeler»

(Hernes 2013, 382).

Statsfeminisme signaliserer en historisk systemendring som skal styrke («empower») den kvinnelige borgeren til deltakelse i det offentlige liv (Hernes 2004, 290). Mer konkret var dette en politisk handlingsmodell som baserte seg på fremsatte krav «nedenfra» og åpenhet «ovenfra» (Hernes 2003, 11; Bråten og Thun 2013, 19; Hernes 2013, 380). Organiserte kvinneinteresser samarbeidet med myndigheter, stilte krav og utfordret dem, mens staten på sin side skulle inkludere og fremme synspunktene i beslutningsprosessen (Halsaa 2013c, 51). Kompromisser ble altså til gjennom reforhandlinger i den offentlige sektor (Hernes 1998, 111). Det er velgernes stemmer som avgjør hvem som beslutter på vegne av fellesskapet, men det er sterke interesseorganisasjoner bestemmer hva som besluttes (Rokkan 1987, 96; Halsaa 2013c, 52).

Hernes sitt begrep om statsfeminisme er inspirert av Stein Rokkans analyse av numerisk demokrati, korporativ pluralisme (Holst 2002b, 67; Hernes 2003, 97) og terskelmodell (Van der Ros, Johansen og Guldvik 2010; Skjeie 2013a, 30; Skjeie og Teigen 2014, 32). I *Stat, nasjon, klasse* beskriver Rokkan arbeiderbevegelsens historiske og permanente kamp på to adskilte institusjonelt definerte kanaler for politisk innflytelse og makt (Skjeie og Siim 2000, 346-348; Lindholt 2011, 15-16). Arbeiderpartiet hadde en dobbel maktstrategi fra 1930-tallet, hvor de gjennom valgkanalen kjempet for ideologisk hegemoni mot de andre politiske partiene, i tillegg til at de tilknyttet interesser kjempet mot arbeidsgivere gjennom den korporative forhandlingskanalen (Skjeie og Teigen 2014, 38).

«Der valgkanalen maksimerer uenighetsstrukturer gjennom votering, vil forhandlingsnettverk maksimerer enighetsstrukturer gjennom kompromiss» (Skjeie og Teigen 2014, 38), og på denne måten ble også den skandinaviske styringstradisjonen etablert (Skjeie og Siim 2000, 347). Kvinners deltakelse i sosiale bevegelser og politiske partier, påvirkning på opinionsdannelse og politisk dagsorden, integrering av yrkeskvinner i korporative beslutningsprosesser, har synliggjort kjønnskonfliktdimensjonen i politikken (Hernes 1998, 86). Det er i det korporative systemet økonomiske interesser ble fremmet og forhandlet, og hvor de materielle rettighetene til medborgerskapet i velfarsstaten ble skapt (Hernes 1998, 98). Dette systemet skapte legitimitet (Holst 2013, 11).

Rokkan mente at korporatismens hovedutfordring var tendensen til å skape uformelle beslutningssituasjoner hvor deltakerne blir bundet opp i intime sirkler av kjente forhandlere, og byråkrater blir immune mot påvirkningen fra grasrotnivået (Rokkan 1987, 104; Skjeie og Teigen 2014, 38). Hernes på sin side var kritisk til at det korporative kompromisset modellerte «arbeidet» rundt en mannlig figur (1988, 200; Kennedy-Macfoy 2013, 292), den LO-organiserte industriarbeideren (Skjeie og Teigen 2014, 38), en «citizen-worker», beskrevet som en mannlig familieforsørger og arbeiderklassehelt. Hernes var med dette den første som rettet kjønnet kritikk mot det skandinaviske sosialdemokratiske medborgerskapet (Kennedy-Macfoy 2013, 292). Medborgerskap defineres her som «(...) de rettigheter og plikter statens borgere har, både i forhold til staten og seg imellom» (Hernes 1998, 85; Holst 2002, 62; Kennedy-Macfoy 2013, 289), hvor det sosialdemokratiske medborgerskapet kjennes mer spesifikt som et aktivistisk, deltagende og egalitært ideal (Hernes 1988, 200; Kennedy-Macfoy 2013, 292). Hernes mener likevel at kvinner gjennom statsfeminismen over tid har fått mulighet til et mer likestilt medborgerskap, både sosialt, økonomisk og politisk (1987, 11).

Dessuten kan medborgerskap som teoretisk begrep brukes for å analysere underordningen av kvinner, og potensielt brukes for å motvirke dette (Lister 1997, 195).

Kvinneforskere har i sammenheng med det sosialdemokratiske medborgerskapet hevdet at velferdsordningene var best tilpasset en mannlig lønnsarbeider (Wærness 1998, 292; Nagel 1998a, 318), og at trygdeordningene gjaldt en mannlig sfære (Nagel 1998a, 318). Med dette mener de at kvinner, gjennom det norske trygdesystemet, har fått økonomisk mulighet og rettigheter til å fortsette tradisjonelle roller som husmødre og mødre. Trygdesystemet er designet slik at man får et tosporet system, med en kvinne- og en mannmodell. Sistnevnte baseres på den tradisjonelle mansrollen hvor mannen er forsørger, mens kvinnemodellen baseres på kvinnens tradisjonelle rolle som mor og husmor. Konsekvensen av denne «husmorformodningen» er at kvinner risikerer dårligere rettigheter enn hva man får som potensiell lønnsstaker. For å illustrere: «Husmødre tildeles verken tilleggspensjon, sykepenger eller arbeidsledighetstrygd. De er ikke forsikret mot arbeidsulykker, og deres krav på uførepenger er svarere enn for andre grupper» (Wærness 1998, 298). Dette har gjort at kvinner i økende grad blitt avhengig av staten (Wærness 1998, 291; Leira 1998, 199). Derfor burde man redusere avhengigheten av en mannlig forsørger, og heller gjøre det lettere for mødre å være yrkesaktive (Wærness 1998, 291-292).

For å oppsummere beskriver statsfeminismen en allianse mellom kvinnene og staten, i form av samspill mellom økonomisk og politisk utvikling av den statlige institusjonaliseringen av kvinners krav og behov, i nært samarbeid med kvinnebevegelsens aksjoner og agendasetting. Kvinnebevegelsen stiller krav og utfordrer statlige myndigheter, mens staten inkluderer og fremmer synspunktene til kvinnebevegelsen i beslutningsprosessen. Kompromisser mellom de to partene blir deretter til gjennom reforhandlinger i offentlig sektor (Hernes 2004, 288; Hernes 1998, 111; Sørensen 2011, 104; Skjeie 2013a, 29; Halsaa 2013c, 51; Holst 2006, 5). Som følge av det statsfeministiske prosjektet, fikk man som tidligere nevnt en rekke lovverk og andre kvinnevennlige tiltak i form av statlig finansiering av krisesentre- og telefoner, samt et handlingsprogram mot kvinnemishandling på 1970-tallet (Bråten og Thun 2013, 9).

Utover 1990-tallet ble fokuset rettet mot en kvinne- og familievennlig velferdspolitik. Dette skjedde blant annet gjennom offentlig finansiert barnehageutbygging, eldreomsorg, helsetjenester og diverse permisjonsordninger (Holst 2002b, 58-59; Holst 2017, 115-117). Her blir det sosialdemokratiske medborgerskapet relevant i forbindelse med

velferdsordninger. Innføringen av kjønnskvolterung kan også ses på som et konkret utslag av det statsfeminisme. Reguleringen som har fått mest oppmerksomhet i denne sammenheng er trolig kvotering av kvinner til styreverv. Ordningen ble vedtatt i 2003 og innebærer at det skal være 40 prosent kvinner (og menn) i ASA-styrer. Dette gjelder alle børsnoterte selskaper, statsselskaper og kommunekontrollerte selskaper (Bech 2013). Moderat kjønnskvolterung (på arbeidsplassen), tar utelukkende hensyn til kjønn (og i de fleste tilfeller kvinner). I feministisk eller statsfeministisk sammenheng vil dette rettferdiggjøres gjennom at kvinner har et spesielt behov, og derfor bør tas hensyn til. Det er imidlertid omdiskutert hvor mye kjønnskvolterung har hatt å si i praksis.

Kritikken mot statsfeminismen

I forrige avsnitt gav jeg en presentasjon av statsfeminismen, samt en rekke konsekvensene av det statsfeministiske prosjektet. I dette avsnittet skal jeg først presentere såkalt «skeivt perspektiv», og hvordan den norske likestillingspolitikken kan virke ekskluderende for seksuelle minoriteter. Deretter vil jeg igjen vise til teorien om offentlig og privat sfære fra den generelle kjønnsteorien, men plassere dette i en norsk kontekst. Videre vil jeg presentere konseptet «elitefeminisme», og knytte dette til skillet mellom majoritet- og minoritetskvinner. Sistnevnte har klare linjer til «oss og de andre»-skillet, som tidligere har blitt presentert. Avslutningsvis vil jeg diskutere statsfeminismens relevans i dag.

Skeivt perspektiv

I dette avsnittet vil jeg knytte skeivt perspektiv, hentet fra kjønnsteorien, opp mot norsk (statsfeministisk) likestillingspolitikk. Feministisk teori og statsfeminisme kritiseres gjerne for å være for ensidig opptatt av kjønn og kjønnsforskjell som noe isolert, i stedet for å også vektlegge forskjeller knyttet til klasse, etnisitet, seksualitet og funksjonsnedsettelse (Holst 2013, 196) – altså interseksjonalitet. Skeivt perspektiv, gjerne i sammenheng med interseksjonalitet, fremstår som motvekt til dette. Skeiv (eller queer teori) referer til poststrukturalistisk forskning som ønsker å dekonstruere heteroseksualiteten som en naturlig gitt norm for sosialt liv (Markussen 2002, 231). Dette blir også omtalt som heteronormativitet. Skeiv teori utfordrer og avviser i tillegg binære definisjoner av kjønn (Cranny-Francis et al. 2003, 76). En binær kjønnsforståelse vil si at mann og kvinne ses på som et binært

motsetningspar som gjensidig definerer hverandre, og hvor den ene setter standarden for den andre (Cranny-Francis et al. 2003, 4-7; Jegerstedt 2017, 76).

Norsk statsfeministisk politikk har stort sett vært utformet som ren kjønnskategoripolitikk, hvor tiltak og politikk baseres på menn og kvinner, og tar i liten grad hensyn til ulikhet innad i kjønnskategoriene og kjønnsuttrykkene (Sørensen 2014, 248-249). Kjønn begrepsfestes her som «(...) en essensialistisk og universell dikotomi som konstituerer kvinner og menn som separate og homogene kategorier» (Annfelt og Gullikstad 2013, 309). Denne heteronormative tokjønnsmodellen virker ekskluderende for alle seksuelle- og kjønnsminoriteter, da den fremstiller alt som bryter med kjønnsbinariteten som et avvik (van der Ros 2013a, 379; Skjeie og Teigen 2014, 143). Dette kan følgelig være særlig problematisk for ikke-binære eller transpersoner. Ikke-binær vil si «mennesker som ikke identifiserer seg som mann eller kvinne» (Flatnes 2018, 1), mens transpersoner er «(...) personer som opplever kjønnsinkongruens uten å inkluderes i diagnosen transseksualisme» (Flatnes 2018, 3). Problemet som oppstår er at den eneste diagnosen som oppfyller kravet for kjønnsbekreftende behandling, diagnose F64.0 (transseksualisme), baserer seg på en heteronormativ binær kjønnsforståelse (Flatnes 2018, 4): Det argumenteres derfor for at det trange nåløyet for hvem som tilbys behandlingen, sender signal om at ikke-binære ikke er «trans nok» (Van der Ros 2013b; Flatnes 2018, 5), dette kan igjen oppleves som en psykisk påkjenning. De siste par årene har imidlertid transseksualisme blitt fjernet som diagnose, og blitt erstattet med «kjønnsdysfori» (kjønnsinkongruens) som defineres som «(...) en tilstand hvor du opplever uoverensstemmelse mellom kjønnsidentitet og fødselskjønn» (Oslo Universitetssykehus 2022). Det er likevel grunn til å tro at Van der Ros (2013b) og Flatnes' (2018) kritikk knyttet til en heteronormativ binær kjønnsforståelse fremdeles er gjeldene for diagnosen kjønnsdysfori. Også her er den postkoloniale feministiske kritikken relevant, ettersom denne tilnærmingen retter oppmerksomheten mot mangler «(...) i feministisk tankegods og praksis utformet av og for en hvit middelklassekvinne har brakt innsikt i hvordan kjønn må forstås i sammenheng med andre forskjellighetsskapende dimensjoner» (Sørensen 2014, 249).

Hovedutfordringene til likestillingspolitikken er å håndtere alle forskjeller mellom folk på en rettferdig måte (van der Ros 2013a, 380). Det vil si å sikre lik rett for alle til å være forskjellige, og en anerkjennelse av forskjellene vil skape mulighet for genuin likestilling (van der Ros 2013a, 381). Gressgård er ikke kritisk til statsfeminismen som sådan, men er kritisk til kjønnsnormen (mann/kvinne-dikotomien), heteronormativitet og hvithetsnormen, som

teorien bygger på (Røyst 2020). Igjen er eksempelet om ikke-binære personer relevant: Van der Ros påpeker at dersom kjønnslikestillingen skal inkludere alle, må man ikke bare fokusere på likestilling mellom menn og kvinner, men også ta hensyn til andre kjønnsuttrykk (van der Ros 2013a, 379). Gressgård legger til at man kan utvide rammene for likestilling gjennom inkludering, men ber oss samtidig være oppmerksom på at en orientering mot rettigheter kan medføre begrensninger i form av essensialisering av forskjellskategoriene (Røyst 2020). Her kan inkludering av homofile i ekteskapsloven bli brukt som eksempel. Å utvide normen (altså ekteskapsloven), er ikke det samme som å problematisere den. Dette er fordi rammene for ekteskapet fortsatt virker ekskluderende for de som ikke passer inn. En utvidelse kan også gjøre det vanskeligere å få forståelse for skeiv kritikk av familieinstitusjonen, og normene som denne bygger på (Røyst 2020). På motsatt side trenger minoriteter anerkjennelse for å kunne leve ett fullverdig liv. En mulig løsning kan derfor være å kombinere statsfeminisme med motstand mot statsfeminisme. Som Røyst (2020) skriver: å «(...) kjempe for sosial rettferdighet på det politiske systemets premisser og samtidig problematisere selve rammene for det politiske».

Privat- og offentlig sfære i norsk kontekst

I de neste avsnittene vil jeg trekke linjer tilbake til skillet mellom den private og offentlige sfære, og prøve å si noe om hvordan dette skillet har hatt innvirkning på det norske samfunnet og velferdsstaten. Det har blant annet blitt rettet kritikk mot at velferdsstaten bidrar til å konservere en tradisjonell familieform. På motsatt side, ser man at de skandinaviske landene har de mest universelle velferdsordningene, og man kan derfor stille spørsmål til hvorvidt denne kritikken fremdeles er holdbar.

Den skandinaviske sosialdemokratiske tradisjonelle patriarkalske underteksten skulle endres gjennom det statsfeministiske prosjektet (Holst 2002b, 65). Dette skjedde likevel ikke. Likestillingspolitikken har utviklet seg siden 1970-tallet, og kvinners status, innflytelse og rettigheter har økt, men dette har ikke ført til et likestilt samfunn. Målsettingen om en kvinnevennlig stat er derfor ikke realisert (Hernes 2013, 381). Det kjønnsdelte samfunnet er i dag erstattet av et kjønnsdelt arbeidsmarked (Skjeie og Teigen 2014, 145). Kvinner er integrert, men ikke på lik basis som menn (Hernes 2013, 378; Leira 1998, 199). Ifølge Hernes skyldes dette ulikhetene i kvinner og menns private og offentlige roller, samt forskjeller i institusjonell makt. Dette har igjen medført kjønnsespesifikke handlingsarenaer tilknyttet staten

og markedet (Hernes 1998, 96). I den patriarkalske velferdsstaten har uavhengighet, i form av fravær fra ansvar for familien, blitt konstruert som en maskulin særrettighet (Pateman 1998, 79). Dette har opprettholdt praksisen, eller forestillingen, om familien som kvinnens ansvar, som igjen har forårsaket et sterkt kjønnssegregert arbeidsmarked (Hernes 1998, 86). Kvinner blir på denne måten låst til den private sfære, mens mennene anses som «uavhengige» og kan bevege seg fritt mellom offentlig og privat sfære. Her må jeg imidlertid påpeke at patriarkatbegrepet stort sett brukt av kjønnsforskere på 1900-tallet, men reduseres i litteraturen etter år 2000. Likevel har den feministiske kritikken av velferdsstaten blitt opprettholdt, men uten eksplisitt bruk av begrepet «patriarkalsk velferdsstat».

Et annet moment som løftes frem av kjønnteoretikere er anerkjennelsen av morsrollen. Anerkjennelsen kan nemlig leses som at velferdsstaten bidrar til å konservere en tradisjonell familieform, hvor kvinner har hovedansvar for ubetalt omsorg og menn har ansvaret for økonomisk underhold (Leira 1998, 200). Dette utgjør en politikk som impliserer ordninger som støtter den funksjonsdelte kjernefamilien med en hjemmeværende mor (Leira 1998, 199). Velferdsstaten har bedret kvinners stilling, men foretrekker og tilrettelegger likevel for det som er typiske praksisformer og tidsbruk for menn – også kalt mannsmodellen (Leira 1998, 200). Selv om velferdsstaten på den ene siden har gitt eksklusive rettigheter til kvinner som mødre, blant annet i form av økonomiske ytelser, har de sosiale rettighetene også hatt et kjønnsbasert utgangspunkt som i større grad har gitt menn rettigheter over kvinner (Nagel 1998b, 356-557).

Kritikken går altså ut på at det norske «kvinnevennlige sosialdemokratiet», eller velferdsstaten, er svært kjønnskonservativ, som igjen skaper en kjønnsdelt omsorg. Dette illustreres gjennom barselpermisjon, fedrekvoten, engangs-, overgangs- og kontantstønad (Holst 2002a, 15). Det argumenteres for at sistnevnte representerer «en ideologisk retrett til husmorlandet der mor er hjemme og passer barna, mens far jobber og jobber» (Skjeie og Teigen 2014, 51). Selv om velferdsordningene fremstår tilsynelatende kjønnsnøytrale, er de i realiteten utformet på en måte som peker på mor som den viktigste omsorgsgiveren (Danielsen 2002, 98), og fremstår bare som kvinnevennlige for de kvinnene som allerede jobber fast og fullt (Danielsen 2002, 113). Leira argumenterer for at denne problemstillingen kan løses, gjennom å løsne opp i kjønnslikestillingen innad i den private sfære (1998, 199). Dette er fordi den moderne toforsørgerfamilien ikke er en familie som fordeler omsorgen for barna likt (Leira 1998, 199).

Igjen er det viktig å påpeke at denne kritikken, tilknyttet den patriarkalske velferdsstaten og mannsmodellen, er skrevet på 1990-tallet, når patriarkatanalysen fremdeles var et dominerende perspektiv innenfor kjønnsforskningen. Patriarkatet defineres i denne sammenheng som et «(...) social system in which structural differences in privilege, power and authority are invested in masculinity and the cultural, economic and/or social positions of men» (Cranny-Francis et al. 2003, 15), hvor «(...) menn har makt over kvinner fordi de er menn, og kvinner undertrykkes fordi de er kvinner» (Holst 2017, 31). Satt på spissen kan man si at enhver kritikk som ble rettet mot feminisme på den tiden ble lest som et utslag av patriarkatet. I dag vil denne kritikken trolig vært mer holdbar og forståelig, dersom den hadde blitt rettet mot velferdsstater som eksempelvis Tyskland. Der har de en «breadwinner»-tilnærming, hvor de eneste som får (velferds)rettigheter er de som er i arbeid (Esping-Andersen 1990). I den norske velferdsstaten er det likevel i hovedsak universelle ordninger (Berven og Ravneberg 2012). Dette betyr blant annet at alle får minstepensjon. Hvor mye pensjon man ender opp med vil imidlertid variere og bestemmes blant annet av hvor lenge man har vært i arbeid. Tradisjonelt sett har dette favorisert menn, ettersom det er de som har vært i arbeid. I dag jobber kvinner nesten like mye som menn, men kvinner jobber imidlertid mer deltid (SSB 2022a). På grunn av dette kan man argumentere for at velferdsstaten har utviklet seg, og tatt opp i seg likestillingsbegrepet. Velferdsstaten har stått ovenfor en historisk endring og når velferdsstaten endrer løsninger og tilpasser seg, vil også kritikken endres.

For å illustrere hvordan kritikken har endret seg i tråd med velferdsstatens utvikling, vil jeg trekke frem et eksempel. I nyere tid har det også blitt rettet kritikk knyttet til fordelingen av fedres permisjon (populært kalt pappaperm). Det er nemlig slik at permisjonen deles i tre: en mødrekvote, en fedrekvote, og en unntatt fra deling (Virke 2022). Kritikere av den tredelte ordningen vil argumentere for at kvinnene burde hatt en større andel av permisjonen (Holø 2021). Ettersom kvinner ikke er sikret dette, argumenteres det for at det er «for lite» feminisme i velferdsstaten. I denne sammenheng kan man også legge til at for å få full (økonomisk) uttelling, i form av foreldrepenger, må mannen ta ut permisjon (Virke 2022). Sistnevnte er et eksempel på hvordan staten i dag prøver å motvirke stereotypiske kjønnsmonstre.

Til tross for utfordringene som ble presentert innledningsvis er de skandinaviske velferdsstatene de mest utviklede, hvor kvinner har beveget seg nærmest mot et fullstendig medborgerskap (Holst 2006, 6). Skandinavia er med andre ord et unntak. Til tross for at kvinner enda ikke har oppnådd reell likestilling, og har noe begrenset makt og politisk innflytelse, har legitimering av kjønnsforskjellen har vært et viktig incitament for kvinners deltakelse i den offentlige sfæren (Hernes 1998, 86; Hernes 1998, 96; Holst 2013, 11). Norges sosiale rettigheter har blitt mer kvinnevennlige, og illustreres gjennom økt anerkjennelse av morsrollen, som fremgår av en rekke velferdsordninger: Eksempelvis fødselspermisjon og offentlig barnehageutbygging. De politiske rettighetene har blitt mer kvinnevennlige, i takt med at kvinner har fått de samme formelle rettighetene som menn, gjennom anerkjennelse av kjønnsforskjellen (Holst 2013, 11).

Det argumenteres videre for at de skandinaviske landene i senere tid har mistet noe av kjønnskarakteren tilknyttet privat/offentlig-skiellet. Hernes argumenterte for at arbeidsdelingen mellom familie, marked og stat er avgjørende for kvinners velferd, men også for deres sosiale makt (2003, 17). Hun legger til at grensene mellom sfærene har forflyttet seg gjennom velferdsstatens utvikling (Hernes 2003, 17). Dette samsvarer med argumentene som ble presentert i avsnittet ovenfor. Hernes mener imidlertid at dette skyldes den skandinaviske modellen som består av det korporative systemet, den offentlige sektor, og sammensmelting av sosiale bevegelser og politiske partier i demokratiske institusjoner. Det er nettopp denne modellen, som har gjort det naturlig å snakke om en offentlig/privat-blanding uten klare institusjonelle grenser, heller enn et tydelig privat/offentlig-skielle (Hernes 1998, 103). Eksempelvis er omsorg for barn og likhet mellom kjønnene, i dag en del av den politiske kulturen, samtidig som det nå eksisterer et samspill mellom kvinners mors-, lønnsarbeider- (citizen-worker) og borgerrolle (Siim 1998, 172-173).

Elitefeminisme og skillet mellom majoritets- og minoritetskvinner

«Da likestillingspolitikken ble etablert som eget politikkkfelt på 1970-tallet, skjedde det uten at de tradisjonelle eller opposisjonelle kvinneorganisasjonene deltok i sterk grad. Med 1980-

tallet som et unntak, har myndighetene skapt sin egen feminisme: statlig likestillingspolitikk. I møtet med et flerkulturelt mangfold blir det svært tydelig at dette er en politikk definert av majoriteten» (Gullikstad 2013a, 407).

Sitatet ovenfor vekker spørsmål om hvorvidt statsfeminismen noen gang vært en reell løsning for inkludering av alle kvinner. I denne delen vil oppgaven gjøre greie for kritikken, som hevder at statsfeminisme har fungert som en form for elitefeminisme – «(...) feminisme som er «ovenfra» og ned, ikke «nedenfra» og opp (Bråten og Thun 2013, 24). På denne måten har det oppstått et skille mellom majoritet- og minoritetskvinner. I de neste avsnittene vil oppgaven se nærmere på den konkrete kritikken mot en slik elitistisk statsfeminisme, og hvilke konsekvenser dette har. Her kan man trekke linjer til svart feminisme, interseksjonalitet og «oss og de andre»-skillet.

Statsfeminismen kritiseres av kjønnteoretikere for å være eurosentrisk, ettersom den i for stor grad identifiseres med nordiske velferdsmodeller og et sosialdemokratisk ideal (Skjeie og Teigen 2014, 35), hvor gamle maktformer konsolideres og ulikheter forsterkes (Skjeie 2013a, 31). Statsfeminisme handler om en gjennomsyrende makt som privilegerer allerede mektige kvinner (Teigen 2004, 92). Påstanden er at det er en elitistisk statsfeminisme, eller elitefeminisme, ikke «likestilling for alle» (Sørensen 2014, 235). Eksempelvis ser man, som tidligere nevnt, at påvirkningen «nedenfra» i realiteten er minimal. Det ble også observert at en rekke aktører på 1970- og 80-tallet hadde posisjoner både i partier, kvinnebevegelsen og kvinneforskningen (Bråten og Thun 2013, 19) Men også at «De få kvinnene som ble oppnevnt i styrer, råd og utvalg på 70-tallet, var kvinner i relativt høye stillinger i privat og offentlig virksomhet» (Hernes 2013, 378). Det var gjerne de samme kvinnene som gikk igjen som styremedlemmer (Danielsen og Larsen 2015, 212). Skjeie og Teigen (2014, 36) hevder at enkelte kvinner hadde det som ble kalt «trippelposisjoner».

Inspirert av Foucaults begrep om makt og styringsmentalitet (governmentality) (2002), prøver Sørensen (2011; Sørensen 2014) og Ulvestad (2016) å argumentere for at statsfeminismen produserer en disiplinerende makt: gjennom handlinger, praksiser og mentalitet. Sørensen påstår at statsfeminismen ikke har et formål om å skape likhet for alle, men snarere tvert imot: Statsfeminismen er en gjennomsyrende makt som privilegerer allerede mektige kvinner (Sørensen 2014, 250). Den norske likestillingspolitikken er med andre ord definert av majoriteten, og bærer lite preg av mangfoldet i samfunnet (Bråten og Thun 2013, 25; Røysum

2016, 146). Her blir det konstruert en opposisjon mellom minoritet og elite (Sørensen 2014, 244), eller minoritet og majoritet. En kvinne er en majoritetskvinne (Thun 2013, 266; Annfelt og Gullikstad 2013, 309), og de andre kvinnene konstrueres som annerledes og utenfor normen. Annerledesheten blir sett på som et potensielt problem for kvinnesaken, som igjen kan skape splittelse (Thun 2013, 267). Minoritetskvinnesaker forstås som egne, annerledes, og står i motsetning til majoritetskvinnenes diskurs (Sørensen 2014, 244), med behov for særskilte tiltak (Bråten 2013, 173; Vik 2012, 107). De knyttes til sosial bakgrunn, religion, æresrelatert vold, tvangsekteskap og omskjæring (Thun 2013, 275), til tross for at kvinner med minoritetsbakgrunn er en svært lite ensartet kategori (Bråten 2013, 170).

I norsk sammenheng eksisterer det fremdeles et hierarki, hvor majoritetsbefolkningen, sammen med samer og nasjonale minoriteter, får offentlig støtte til å bevare egen kultur, mens innvandrere må tilpasse seg denne kulturen (Halsaa 2013b, 213). Da likestillingspolitikken ble institusjonalisert, var verken samiske kvinner eller kvinner med innvandrerbakgrunn, «synlige» i det politiske bildet (Halsaa 2013b, 215). Minoritetskvinner er fortsatt fraværende eller marginalisert i likestillingspolitikken, og sakene relatert til dem blir kun satt på dagsordenen relatert til integreringspolitikk. Når man snakker om likestillingspolitikk, snakker man altså om likestilling for etnisk norske kvinner, mens minoritetskvinner defineres av sin religiøse, kulturelle eller tradisjonelle bakgrunn (Halsaa 2013a, 254). Postkoloniale feminister hevder at minoritetskvinner både er ekskludert fra likestillingspolitikken, men også at likestilling i seg selv virker ekskluderende. Kjønnlikestilling har blitt det sterkeste symbolet for nasjonal tilhørighet, og den viktigste forskjellsmarkøren mellom oss og dem. Det konstrueres altså et hierarkisk dikotomt skille mellom den likestilte majoriteten og patriarkalske minoriteter. Dette illustreres gjennom hvordan vold mot minoritetskvinner, behandles som en separat tematikk fra vold mot kvinner generelt (Bredal 2013, 119). Eksempelvis ser man at i partiprogrammet til Fremskrittspartiet (heretter FrP) fra 2021, omtales vold mot kvinner kun i sammenheng med familieinnvandring (Fokus 2021a).

Kvinner fra majoritet- og minoritetsbakgrunn befinner seg også i ulike organisasjoner. Så til tross for en den «nye» flerdimensjonale organiseringen av likestillingspolitikken, er organiseringen endimensjonal innad i kvinne- og feministorganisasjonene. Når kvinner i «majoritetskvinneorganisasjoner» beskriver hva som oppfattes som en kvinnesak, ekskluderes kvinner med innvandrerbakgrunn. Rasisme forstås av denne grunn som en særinteresse – En sak som er viktig, men som «andre» bør ta seg av. Ettersom det heller ikke

er noe samarbeid på tvers av organisasjonene, etableres det klare grenser for kvinnesaken (Skjeie 2013a, 34; Bråten og Thun 2013, 17; Thun 2013, 281; CORE 2017). De forskjellige forståelsene av feminisme og kvinnesak medfører konflikt og manglende samarbeid mellom minoritets- og majoritetskvinneorganisasjoner. Hvite kvinner oppfattes som normen for norsk feminisme, og setter dermed den politiske dagsordenen/setter grenser for hva som anses som kvinnesak. Igjen blir eksempelet om vold og rasisme relevant. Situasjonen i Norge står i motsetning til USA og Storbritannia, hvor man i større grad har klart å forene kvinnekampen mellom majoritet og minoritet (Siim 1999).

Gullikstad påpeker at minoritetskvinner ikke blir lyttet til, og deres problematikker reduseres til spesifikke problemer som utelukkende gjelder for minoriteter (2013a, 405). Det oppstår dermed et tydelig skille mellom hva som er majoritetskvinner og hva som er minoritetskvinner. Majoritetskvinner hevder at minoritetskvinner er opptatt av andre saker og interesser, samtidig som minoritetskvinner hevder at majoritetskvinner ikke interesserer seg for hvordan minoritetskvinner har det (Thun 2013, 263). Innvandrerkvinner ønsker ikke å delta i hvite, majoritetskvinnerorganisasjoner, ettersom de opplever et gap mellom etnisk norske og innvandrerfeminister (Kennedy-Macfoy 2013, 296). Halsaa argumenterer for at minoritetspolitiske kvinneorganisasjoner var bedre tjent på å definere seg som innvandrerorganisasjoner, heller enn kvinne-/likestillingsorganisasjoner, ettersom organisering basert på etnisitet fikk bred politisk støtte (Halsaa 2013c, 74). Dette burde fremstå som et insentiv til å heller fokusere på minoritetskvinnerorganisasjoner og interseksjonalitet.

Før den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven av 2017 argumenterte Annfelt og Gullikstad for at norsk likestillingspolitikk verken er interseksjonell, flerdimensjonal eller «kjønn+». Kjønn er fortsatt den dominerende forskjells-kategorien, hvor majoriteten fungerer som målestokk (2013, 325). De mente at for å realisere målet om kjønnslikestilling for alle, må kjønnsforståelsen reflektere kompleksiteten i det flerkulturelle samfunnet: Betydningsinnholdet må destabiliseres og ta opp i seg ikke-kulturaliserende forestillinger om etnisitet (2013, 326). En flerdimensjonal likestillingspolitikk vil forutsette en reaktivering av den statsfeministiske politiske handlingsmodellen, økt interaksjon mellom aktivister, organisasjoner og staten, slik at mangfoldet får innpass (Bråten og Thun 2013, 25). Norske myndigheter fører imidlertid en tosporet inkluderingspolitikk. Med dette menes at majoritetskvinner og etniske minoriteter inkluderes etter ulike prinsipper. For førstnevnte

handler det om en individrettet politikk, eksempelvis gjennom kvotering av enkeltkvinner, mens for sistnevnte handler det om å støtte opp under organiserte innvandreres interesser (Halsaa 2013c, 52; Skjeie og Teigen 2007, 25). Selv om dette er et standpunkt som har god oppslutning innad i kjønnsforskningen, er det muligens ikke like kjent og forstått i praksis, og i politikken. Hvorvidt denne kritikken fremdeles er holdbar, vil diskuteres i analyse-kapittelet.

Selv om politiske partier og stortingsmeldinger påstår å ha en flerdimensjonal tilnærming, opererer de med kulturaliserende forståelser av innvandrere, og knytter minoritetskvinner til særinteresser. Dette gjør at minoritetskvinner plasseres inn i en kulturell ramme, hvor de defineres av problemer med deres kjønns-patriarkalske kultur – en kategori som skiller seg ut og etablerer et potensielt stigma (Gullikstad 2013a, 405; Bråten 2013, 173-174). Det er denne kjønnsforståelsen som skaper grunnlag for den etnosentriske forståelsen av kjønnslikestilling, og legitimerer kulturaliseringen av den ikke-vestlige minoritetsbefolkningen (Annfelt og Gullikstad 2013, 316-317). Dette kan illustreres gjennom den pragmatiske tilnærmingen til likestillingspolitikk som partiene fremmer rettet mot minoritetskvinner. Politiske partier er utelukkende opptatt av minoritetskvinner, med fokus på politikk tilknyttet tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og problemer knyttet til arbeidsdeltakelse (Bråten 2013, 151-174; Bjartnes og Sørensen 2019, 199). De politiske partiene behandler minoritetskvinner som en homogen gruppe som må ha hjelp til å komme inn i arbeidslivet (Vik 2012, 111; Bjartnes og Sørensen 2019, 199; Bråten 2013, 165; Bjartnes 2018, 6). Innvandrerkvinner fremstilles som en kategori som utgjør bekymring og et problem. Dette må tas tak i for at flere minoritetskvinner skal komme i arbeid (Annfelt og Gullikstad 2013b, 317; Bjartnes og Sørensen 2019, 199). Den hegemoniske likestillingsdiskursen opprettholder derfor stereotyper om minoritetskvinner, ved å anta at de har lav arbeidsmoral. Dette kan bidra til å motvirke inkludering, og samtidig fremme assimileringpolitikk (Røysum 2016, 142; Salimi 2003; Bjartnes og Sørensen 2019, 200). Dermed forsterkes også skillet mellom oss og de andre.

Kritikken fra kjønnsforskerne går ut på at når likestilling blir en grunnleggende verdi for integreringspolitikken, og likestilling omtales som norsk verdi, er det lett å sette begrensninger for kulturell anerkjennelse og overse forskjeller. Spørsmål om integrering blir, ifølge Bjartnes og Sørensen, et spørsmål om hvor raskt innvandrere/minoriteter kan lære og dele majoritetsbefolkningens verdier (2019, 210-211). Dersom du skal bli en del av det norske samfunnet foresettes det at du er likestilt. Likestillingen er imidlertid kulturelt betinget

gjennom verdier og bestemte praksiser. En konsekvens av dette er at «(...) majoritetens likestilling og minoritetenes ulikestilling forstås som «sannheter» om kulturer» (Bjartnes og Sørensen 2019, 210). Målet blir med andre ord, at «de andre» skal integreres i den norske modellen, og slutte opp om norske og vestlige verdier (Danielsen og Larsen 2015, 198-200). Likestillingsplikten knyttes til majoritetens ansvar, hvor likestillingsidealet blir et frigjøringsideal. Dette gjør at den ulikestilte kvinnen ikke er fri, og den manglende frigjøringen blir et likestillingsproblem (Bjartnes og Sørensen 2019, 208).

Innenfor den dominerende forståelsen av norskhet, den nasjonale orden (Gullestad 2002, 16), «eksisterer det en «oss»-og-«dem»-tenkning, der vi (majoriteten) er normen for å være norsk og *de andre* (innvandrere, etniske minoriteter) skiller seg fra denne normen» (Thun 2013, 280). Det å være forstått som normen, innad i kvinnebevegelsen, er en maktposisjon. Maktforskjellen legitimeres, og majoriteten har definisjonsmakt for hva som anses som kvinnesak og særinteresser. Igjen er vold og rasisme relevante eksempler. Minoritetsvold blir minoritetens problems, og knyttes til en unorsk kultur, mangel på likestilling og integrasjon. Vold mot kvinner vil på motsatt side fremstå som en feministisk agenda mot vold. Rasisme anses videre ikke for å være en kvinnesak, ettersom det ikke angår norske hvite majoritetskvinner (Thun 2013, 280). Oppmerksomhet tilknyttet manglende likestilling blant etniske minoriteter, har i den offentlige debatten bidratt til å skape en krisesituasjon. Denne brukes som begrunnelse for å begrense innvandring, samtidig som likestillingsproblematikk for etniske minoriteter kategoriseres som noe særegent og distansert fra den offentlige likestillingsdebatten (Siim og Skjeie 2008, 323; Teigen 2013, 181).

Et annet moment som nevnes av teoretikerne er at gjennom nåværende likestillingsdiskurs er det er vi som definerer dem og deres behov. Norske majoritetskvinner anses som kjønnslikestilte nok til å kunne ta egne valg, i motsetning til minoritetskvinner (Røysum 2016, 146). Når likestilling blir «løsningen» skrives minoritetskvinner inn i en dobbel posisjon. De blir underlagt en «frivillig» tvang til å arbeide, med lovnader om likestilling og «norskhet» som belønning. Denne likestillingsdiskursen impliserer at minoritetskvinner har en svak arbeidsmoral. Intensjonene om valgfrihet og mangfold er altså symbolikk for minoriteten (Røysum 2016, 158). For å forhindre dette, forslår Kennedy-Macfoy, at man benytter seg av feministisk forskning om medborgerskap (2013, 290). Begrepet setter søkelys på forskjeller kvinner imellom, og vil derfor kunne brukes for å utfordre falsk universalisering av kategorien kvinne (Kennedy-Macfoy 2013, 293).

Annfelt og Gullikstad løfter også frem at man må ta hensyn til kompleksiteten innad i kategorien kvinne (2013, 323), ettersom den virker ekskluderende. Dette er fordi normene og verdiene som gjennomsyrrer statsfeminismen ikke representerer alle kvinner, noe som har resultert i at noen grupper har blitt mer økonomisk og kulturelt privilegert enn andre tilknyttet velferdsordninger (Siim 1991; Danielsen 2002, 94). I denne sammenheng kan man imidlertid stille spørsmål ved hvorvidt de postkoloniale feministene er bevisste sin egen akademiske eliteposisjon. Tall fra SSB viser at innvandrerkvinner er overrepresentert blant brukere av krisesentre for kvinner (SSB 2007). Av denne grunn kan man argumentere for at minoritetskvinner nyttiggjør seg av viktig likestillingsarbeid i regi av velferdsstaten. Videre ser man at norskfødte med innvandrerforeldre i større grad tar høyere utdanning enn norskfødte, og av disse er flertallet kvinner (SSB 2017). Med andre ord kan man her argumentere for at likestillingspolitikk som skolepolitikk ganger minoritetskvinner.

Multikulturalisme

Feminister har en tendens til å fremsette vestlige-liberale ideer om autonomi og valgfrihet som en universell målestokk for alle kulturer. Dette gjør at den vestlige kulturen idealiseres og fritas fra kritikk, mens de andres kulturer blir mindreverdige og underlegne. Den feministiske kritikken av «multikulturalisme» er med andre ord svært etnosentrisk (Holst 2002a, 16). I de neste avsnittene vil oppgaven først presentere begrepet multikulturalisme, og deretter se på utfordringer knyttet til minoritetsgrupper og statsfeminismen. Her knyttes «oss og de andre»-skillet, hentet fra den generelle feministiske kritikken, sammen med majoritet- og minoritetskvinneproblematikken, som presentert i avsnittene ovenfor. På mange måter kan teorien om multikulturalisme ses på som et svar på kritikken som ble presentert i avsnittet ovenfor.

Multikulturalisme er «en politisk idé som anerkjenner forskjeller mellom grupper innenfor ulike offentligheter, som i lovgivning, politikk, demokratisk debatt og i forståelser av medborgerskap og nasjonal identitet» (Teigen 2013, 187; Modood 2007, 2). Begrepet kan også defineres som politiske tiltak for å bære på urett mot minoritetsgrupper, gjennom diskrimineringsvern eller spesielle rettigheter (Halsaa 2013b, 213). Dette kan imidlertid øke

kjønnsforskjellene innad i en minoritetsgruppe, og dermed medføre en minoritet innad i minoriteten, og kan resultere i at kvinner faller utenfor (Halsaa 2013b, 213-214).

Susan Moller Okins essay «Is Multiculturalism Bad for Women?» (1999), argumenterer for at å anerkjenne minoriteters rettigheter til beskyttelse og autonomi, vil innebære mangel på anerkjennelse av kvinner og barns rettigheter, ettersom patriarkalske strukturer står mer sentralt i enkelte kulturer (Teigen 2013, 188). Vestlige liberale kulturer har imidlertid lagt bort mange av sine patriarkalske trekk gjennom økt likestilling mellom kjønnene (Okin 1999, 16-17; Bråten 2013, 160; Teigen 2013, 188). Okins essay er imidlertid svært omdiskutert. Det argumenteres blant annet for at hun konstruerer alle ikke-vestlige kulturer som preget av kvinneundertrykkelse, samt kvinner som ofre for patriarkalske kulturer og et avvik fra hva som typisk forbindes med «hvite, vestlige kvinner» (Teigen 2013, 188). Med dette konstruerer Okin et forenklet «oss og de andre»-skille. Men også, ifølge Phillips, et implisitt kulturelt hierarki. Slik kulturell relativisme tar ikke stilling til undertrykkende patriarkalske praksiser og innebærer en fraskrivning fra moralsk ansvar. Resultatet blir at minoritetsgrupper blir demonisert i store deler av den offentlige debatten (2005, 128-132; Phillips 2007, 32; Teigen 2013, 189).

En rekke kjønnsforskere har pekt på at likestillingsdiskursen i de nordiske landene forsterker skillet mellom den likestilte majoriteten og den patriarkalske minoriteten (Teigen 2013, 197). Selv om likestilling blir brukt som en strategisk markør mellom etnisk majoritet og minoritet – mellom oss og de andre – «(...) for hvem som faller innenfor og utenfor det norske likestillingsfellesskapet» (Teigen 2013, 197), trenger ikke kvinners rettigheter og likestilling nødvendigvis å stå i motsetning til multikulturalisme, selv om det gjerne blir konstruert slik. Istedenfor bør man vie mer oppmerksomhet til hvordan dette kan ses i sammenheng (Teigen 2013, 188). Siim og Skjeie diskuterer Norge og Danmarks flerkulturelle utfordringer, og knytter dette opp mot statsfeminismen. De vektlegger viktigheten av deltakende kvinnevennlig politikk, som inkluderer alle som er berørt av politiske beslutninger (Siim og Skjeie 2008, 322) Medlemskap, ifølge demokratiteori, innebærer her lik adgang til beslutningsstrukturene (Hernes 1998, 100).

I Norge og Danmark er imidlertid realiteten at landene har et ensidig bilde av hva kvinnevennlighet kan innebære tilknyttet aksept av ulike modeller for kjønnslikhet og familie (Siim og Skjeie 2008, 322). Siim og Skjeie argumenterer derfor for at statsfeminismen har

feilet i multikulturell sammenheng, med tanke på å anerkjennelse av kulturelt mangfold (2008, 339). Dette bekreftes av Holst, som argumenterer for at statsfeminismen ikke tar hensyn til kulturell anerkjennelse, verken tilknyttet etniske- eller seksuelle minoriteter (2013, 12). I lengden vil dette bli problematisk, ettersom statsfeminisme vil kollapse hvis og når dynamikken blir ubalansert, når den deltakende dimensjonen (mobilisering nedenfra) gir etter for den politiske dimensjonen (ovenfra). I dag utfordres statsfeminismen fra to kanter: (1) feminismens fragmentering og (2) fra den politiske marginaliseringen av innvandrergupper. I begge land eksisterer det et likestillingsparadoks: Inkludering av kvinner med etnisk majoritetsbakgrunn, og samtidig eksklusjon av kvinner fra etnisk minoritetsbakgrunn i sentrale politiske institusjoner (Siim og Skjeie 2008, 338). Et skille mellom oss og de andre – majoritet og minoritet.

Det statsfeministiske prosjektet anerkjenner altså ikke betydningen av individuelt mangfold og privat mangfold. Det snevrer inn den feministiske diskusjonen til å omhandle politisk deltakelse og demokrati til å dreie seg om grupperepresentasjon og kjønnsforskjell (Holst 2002b, 55). Den norske modellen og likestillingspolitikken favoriserer likhet foran frihet, og (resultat) likhet foran mangfold (Holst 2013, 197) Holst kritiserer Hernes' kobling mellom det sosialdemokratiske medborgerskaps idealet og eksistensen av et nasjonalt verdifelleskap (Holst 2013, 13-14), et etnisk fellesskap (Hernes 1998, 110) med kulturell homogenitet. En stat som baserer seg på kulturell og etnisk homogenitet, vil komme til å undertrykke alternative kulturelle betraktningssett og individuelt mangfold. Dette er moralsk og praktisk problematisk å fremme en slik tilnærming i et pluralistisk samfunn (Holst 2002a, 14; Holst 2002b, 83). Dersom dette er grunnlaget for statsfeminismen kan statsfeminisme, og sosialdemokratiet, i det hele tatt kan institusjonaliseres i andre kulturelle kontekster (utover de skandinaviske landene)? (Holst 2013, 14).

Statsfeminismens relevans

Kritikken rettet mot statsfeminismen har tatt flere former, og så langt har jeg presentert fire kritiske innvendinger: Skeivt perspektiv, privat og offentlig sfære i norsk kontekst, elitefeminisme og skillet mellom majoritet- og minoritetskvinner, og multikulturalisme. Før oppgaven går over til kapitlet som omhandler data og metode vil jeg presentere en siste

kritikk, som konsentrerer seg rundt hvorvidt begrepet fremdeles kan sies å være relevant for å beskrive dagens politiske situasjon. Hensikten er å avdekke hvordan statsfeminismen har endret karakter siden begrepets opprinnelse på 1980-tallet. Selv om statsfeminismen og norsk likestillingspolitikk har vært i utvikling og har adressert mange av de kritiske røstene, er fremdeles mye av den feministiske kritikken gjeldene den dag i dag.

Enkelte kjønnsforskere argumenterer for at vi ikke har statsfeminisme lengre. Dette handler trolig om at likestilling i dag blir sett på som en selvsagt verdi, noe vi allerede har (Haalsa 2013c, 58; Ulvestad 2016, 25). I årene før den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven av 2017 ble det påstått at statsfeminismen ikke lenger eksisterte i Norge. Nyere kjønnsforskning og aktivisme ønsker å inkludere flest mulig på en mest mulig rettferdig måte. Av denne grunn kritiserer kjønnsforskningen 1980-tallets statsfeminisme, fordi den tar utgangspunkt i heteronormative, hvite middelklassekvinnens problemer og livssituasjon. Som tidligere diskutert, blir en slik tilnærming problematisk for både minoritetskvinner og seksuelle minoriteter. I sin opprinnelige visjon av statsfeminismen, vektla Hernes betydningen av bred politisk deltakelse, ettersom velferdsstaten blir illegitim og disiplinerende om ulike grupper av kvinner (med ulike utgangspunkt og perspektiver) ikke slipper til i politisk diskusjon og beslutningstaking (Holst 2002b, 74). I første del av 1980-årene eksisterte det tette bånd mellom staten og kvinnene. Kvinneorganisasjonene betydde mye for det offentlige engasjementet i likestillingsspørsmålet, og var avgjørende for opprettelsen av likelønnsrådet og likestillingsrådet (NOU 1988: 17, 53-54; Halsaa 2013c, 63). Disse organisasjonene har imidlertid ikke alltid fått den anerkjennelsen de fortjener (Halsaa 2013c, 72). I eksempelvis *Om statens forhold til frivillige organisasjoner*, henvises det ikke til kvinneorganisasjonene i det hele tatt (St. Meld. Nr. 27 (1996-1997)). Dette skyldes trolig at «kvinneinteresser» mangler politisk legitimitet (Halsaa 2013c, 79; Gullikstad 2013a, 404).

Situasjonen har endret seg siden 1980-årene. Dette skyldes trolig en kombinasjon av ulike faktorer. Det eksisterer en oppfatning om at kjønnslikestillingen snart er en realitet, og at vi allerede er kommet langt på vei (Haalsa 2013c, 58; Ulvestad 2016, 25). Samtidig opplever man problemer knyttet til representasjon av kvinneorganisasjonene. Dette kan være en del av en generell trend; det norske organisasjonslandskapet har endret karakter, og opplever synkende medlemstall, aktivitet og redusert rekruttering (Skjeie 2013a, 41).

Kvinnebevegelsen ble likevel på 2000-tallet sterkt svekket, med hensyn både til medlemskap og til politisk gjennomslag (Hernes 2013, 378). Det oppstod også et diskursivt skifte fra

«kvinneinteresser» til fokus på likestilling (Gullikstad 2013a, 404; Halsaa 2013c, 65). Dette skjedde som en konsekvens av at kjønnslikestillingen på 1990-tallet ble utfordret i møte med et flerkulturelt samfunn, hvor likestilling ble brukt som virkemiddel for oppslutning om felles norske verdier. Her stod familie- og homopolitikk, men også innvandrings-, næringslivs, og utenrikspolitikk i fokus (Danielsen og Larsen 2015, 186). Det skjedde med andre ord, en overgang fra kjønnslikestilling til likestilling- og mangfoldskamp. Dette illustreres igjen gjennom inkluderingen av maskulinitetsperspektivet i likestillingskampen og etablering av nytt Mannsutvalg (Regjeringen 2021a), som skal utrede de likestillingsutfordringene som gutter og menn møter.

Enkelte har derfor gått så langt, at de påstår at det ikke lengre finnes noen bred (medlemsbasert) kvinneorganisasjon i dag (Skjeie 2013a, 41). Skjeie argumenterer videre for at allerede eksisterende kvinneorganisasjonene mangler legitimitet, økonomiske ressurser, og formelle møteplasser. Derfor mangler de også viktige mulighetsbetingelser for å påvirke likestillingspolitikken «nedenfra». Av denne grunn konkluderes det med at statsfeminismen er noe som var. Det er ikke lengre en god nok karakteristikk for den nåværende norske likestillingspolitikken (Bråten og Thun 2013, 20-21; Skjeie 2013a, 39; CORE 2017). Selv Hernes tror ikke statsfeminismen i sin opprinnelige form har relevans lengre. Hun argumenterer for at feministisk politikk kun kan føres som en allianse mellom kvinner og nasjonalstaten (Hernes 2001, 52; Holst 2013, 15). Også Siim argumenterer for at samspillet mellom kvinnebevegelsen og staten ikke eksisterer lengre. Statsfeminismen har mistet sin transformative kraft og kritiske radikalitet, kvinnebevegelsen er demobilisert og feminismen har endret karakter. Likestillingspolitikken er en nisje, som blokkerer en bredere debatt omkring sosial likhet og solidaritet. Dette gjør at statsfeminismen blir derfor problemet, snarere enn løsningen for kvinner (Siim 1999). Det kan imidlertid diskuteres hvorvidt denne påstanden har relevans i dag. Som tidligere nevnt har fokuset skiftet over til en likestilling- og mangfoldskamp, og dette vil vi komme tilbake til i analysen. Dette impliserer økt debatt tilknyttet sosial likhet og solidaritet, gjennom økt inkludering.

Oppfatningen av at man allerede er likestilt, sammen med det diskursive skiftet fra 1990-tallet hvor ordene «kvinne» og/eller «kjønn» ble strøket fra likestillingsagendaen, som impliserer en kjønnsnøytral tilnærming, utgjør en stor likestillingsutfordring. Det er derfor forståelig at kjønnssteoretikere har argumentert for at statsfeminismen ikke lengre fremstår som fremtredende. Samtidig virker ikke denne kritikken like holdbar den dag i dag, dersom man

forstår statsfeminisme som (institusjonalisert) likestillingspolitikk i statlig regi. Dette er imidlertid noe som vil bli diskutert nærmere i de neste avsnittene, samt i oppgavens analysedel. Her vil oppgaven også forsøke å utforske hvorvidt lovverket har evnet å adressere disse kritiske innvendingene.

Man kan imidlertid argumentere for at begrepet har endret karakter, og i større grad blitt institusjonalisert gjennom dagens selvsagte kvinnevennlige velferdspolitik, hvor kjønnslikestilling er en grunnleggende norsk verdi. Dette fremgår blant annet i en uttale fra daværende utenriksminister Jonas Gahr Støre, hvor likestilling presenteres som en kollektiv politisk verdi (St.meld. nr. 15 (2008-2009), s. 10). Videre støttes påstanden om økt institusjonalisering, gjennom Sørensen's beskrivelse av statsfeminismen som en «(...) institusjonell kraft i det likestillingspolitiske feltet» (2011, 105). Statsfeminismebegrepet er derfor ikke irrelevant, da det fremdeles er i aktiv bruk, men innholdet er endret. Det er derfor ikke like treffende. Danielsen og Larsen vektlegger også at statsfeminismen fikk «begrenset» kraft (2015, 204-205), men dette er ikke det samme som å si at statsfeminismen er irrelevant. Nå anses statsfeminisme for å være likestillingspolitikk i statlig regi (Skjeie 2013a, 35-36; Holst 2015, 115), som tradisjonelt har fokusert på velferdsstatlige ordninger og offentlig sektor (Melby, Wetterberg og Ravn 2008; Sørensen 2011, 104). Her har kjønnspolitisk arbeid foregått gjennom fagpolitisk arbeid, veldedighet- og bistandsarbeid, eller organisering rundt enkeltsaker, istedenfor politiske kvinneorganisasjoner (Skjeie 2013a, 41). Med andre ord dreier det seg om feministisk politikktutvikling gjennom politiske institusjoner (Skjeie og Teigen 2014, 34), og brukes derfor for å kategorisere den norske likestillingspolitikken (Dahlerup 2006; Skjeie og Teigen 2003; Sørensen 2011, 104).

Et annet eksempel på at statsfeminismen har endret karakter presenteres av Sørensen (2011). Hun bruker begrepet «næringsfeminisme», og beskriver dette som en modifisert versjon av statsfeminisme (Sørensen 2011; Danielsen og Larsen 2015, 203). Næringslivet ble nemlig en ny sjanse for «det norske statsfeministiske prosjektet», eksemplifisert gjennom kjønnskvoltering til bedriftsstyrer (ASA-styrer) (Teigen 2010, 108; Sørensen 2011, 105-107). Selv om statsfeminismebegrepet ikke er like treffende i dag (Skjeie 2013a, 39) er begrepet og kritikken mot det, fremdeles svært relevant for å forstå utviklingen av og fremtiden for norsk likestillingspolitikk. Statsfeminisme er «(...) fortsatt levende i karakteristikker av hvordan norsk likestillingspolitikk virker. Dette gjelder også forskning på innføringen av kjønnskvoltering i bedriftsstyrer» (Sørensen 2011, 105). For å unngå misforståelser rundt

begrepet, ønsker jeg å tydeliggjøre at oppgaven videre benytter forståelsen av statsfeminisme som norsk likestillingspolitikk i dag. Til tross for at statsfeminismen, eller norsk likestillingspolitikk, har endret karakter og adressert mange av de kritiske innvendingene, fremstår flere av kritikkene fremdeles gjeldene i dag. Derfor vil oppgaven se nærmere på hvorvidt man gjennom et nytt likestillings- og diskrimineringslovverket, har klart å adressere flere av de kritiske innvendingene mot rettet mot norsk statsfeminisme og likestillingspolitikk.

Data og metode

I de neste avsnittene gir jeg en beskrivelse av oppgavens metodologiske tilnærming, og bruk av dokumentanalyse og kvalitative intervjuer. Formålet er å evaluere den norske likestillingspolitikken i dag, i lys av den feministiske/kjønnteoretiske kritikken fra de siste 30 årene. Har Norge evnet, med den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven av 2017 (status quo), å adressere utfordringene som er skissert fra kjønnteoretikerne? Jeg gjør som nevnt to analyser: (1) dokumentanalyse og (2) ekspertintervjuer.

Kvalitativ innholdsanalyse (dokumentanalyse)

I følgende avsnitt gir jeg en kort presentasjon av kvalitativ innholdsanalyse (dokumentanalyse). Dokumentanalyse, eller kvalitativ innholdsanalyse, er analyse av dokumenter (sekundærdata), med hensikt om å besvare forskningsspørsmålet/ problemstillingen, gjennom å samle inn og analysere andres ord, setninger og/eller fortellinger om et tema. En innholdsanalyse kjennetegnes av at dokumentenes innhold blir gjennomgått systematisk med sikte på å finne relevant informasjon om det som studeres (Grønmo 2004, 440; Bowen 2009, 27; Sander 2022). I mitt tilfelle skal jeg studere hvorvidt den «nye» Likestillings- og diskrimineringsloven har adressert den feministiske kritikken som ble presentert i teori- og litteraturgjennomgangen.

Jeg benytter meg av prosessdata. Mer konkret består utvalget mitt av andrehåndkilder, i form av Likestillings- og diskrimineringsloven av 2017, høringsnotatet tilknyttet lovverket, samt en rekke av høringssvarene, hvor LDOs hørings svar var det mest sentrale. Jeg benyttet meg også av Fokus' rapport: *Likestillingsanalyse av partiprogrammene 2021* (Fokus 2021a), for å få

innblikk i dagens situasjon. Dokumentene er hovedsakelig lastet ned fra sikre og troverdige nettsider som Regjeringen.no og Lovdata.no. Utvalget består som sagt av statlige/offentlige dokumenter, i form av høringsnotater, hørings svar, lovverk, og rapporter. Dokumentene er valgt på bakgrunn av at de vil fremheve ulike aspekter tilknyttet oppgavens problemstilling. Eksempelvis benyttes høringsnotatet og -svarene, ettersom de gir viktig informasjon om hensikten bak loven, samt løfter frem den politiske debatten i forkant av lovsammenslåingen. Hørings svarene er sendt inn fra en rekke organisasjoner, deriblant flere av intervjuobjektene mine, og virker derfor supplerende til de kvalitative intervjuene. En fordel med dokumenter som data, er at dokumentene har blitt hentet inn uten intervensjon fra forskeren selv. Dette gjør dataene svært stabil fordi dokumentene ikke påvirkes av meg som for forsker eller selve forskningsprosessen (Bowen 2009, 27; Bowen 2009, 31).

Jeg må imidlertid påpeke at dokumentanalysen er svært selektiv og har derfor et begrenset omfang. Dette var et bevisst valgt tatt både på grunn av masteroppgavens rammer og en prioritering av førstehåndsinformasjon i form av de kvalitative intervjuene. De dokumentene som ble utvalgt, ble valgt ettersom de er spesielt relevant med tanke på den feministiske kritikken fra litteraturgjennomgangen. For eksempel har jeg valgt ut hørings svar fra kvinneorganisasjoner som jobber direkte opp mot problemstillinger som handler om å sikre kvinners reelle likestilling. Disse kvinneorganisasjonene hadde ikke mulighet til å stille til intervju, og dette ble derfor en alternativ måte å inkludere dem på i analysen. Lovverket på sin side, er interessant å analysere både fordi det viser hvorvidt lovverket har utviklet seg og tatt innover seg de feministiske kritikkene, samtidig som det viser hvorvidt man i høringsprosessen har tatt hensyn til kvinnebevegelsen. Som kjent handlet statsfeminisme om et samarbeid mellom kvinnene og staten. Dersom staten, i form at Likestillings- og diskrimineringsloven, tar innover seg de kommentarene som gis direkte fra kvinnebevegelsen, vil dette samtidig vise at de statsfeministiske strukturene fremdeles preger den norske staten.

Dokumenter kan både analyseres kvalitativ og kvantitativt. Forskjellen mellom disse tilnærmingene kan forenklet sett defineres ut ifra hvilke data som samles inn. Mens kvantitative data uttrykkes i form av tall (eller andre mengdetermer) (Grønmo 2016, 22), uttrykkes kvalitative data som informasjon i form av tekst (Morgan 2021, 64). Jeg har som sagt en kvalitativ innholdsanalyse, som «bygger på systematisk gjennomgang av dokumenter med sikte på kategorisering av innholdet og regissering av data som er relevante for problemstillingen (...)» (Grønmo 2004). En av grunnene til at jeg valgte å benytte meg av

dokumentanalyse, er at metoden kjennetegnes av et svært fleksibelt forskningsopplegg. Som tidligere nevnt, gjennomførte jeg en litteraturgjennomgang for å gi meg relevant kontekst/bakgrunnsinformasjon. Dokumentanalysen på sin side, ble brukt for å innhente supplerende data og informasjon, og for å besvare tilleggsspørsmål som oppstod i etterkant av intervjuene. Eksempelvis ble jeg oppmerksom på hvor viktig Aktivitets- og redegjørelsesplikten hadde vært i debatten i forkant av den «nye» Likestillings- og diskrimineringsloven fra 2017. Som fremhevet av Morgen, er dokumentanalysen den mest effektive metoden for å samle inn data tilknyttet hendelser som ikke lengre kan observeres (2021, 64). Analysen fungerte dermed som et virkemiddel for å identifisere og følge med på endring og utvikling, samt verifisering av funnene fra andre datakilder (Bowen 2009, 30).

Kvalitative intervjuer

Jeg skal nå se nærmere på intervju som metode, samtidig som jeg vil kommentere på selve intervjuprosessen, og presentere intervjuobjektene. Hensikten med å benytte seg av intervju og analyse av disse er fordi intervjuobjektene er eksperter: De er sentrale stakeholdere med politisk innflytelse og interesse for norsk likestillingspolitikk. Derfor vil de være påvirket av kritikken som er rettet mot statsfeminismen, samtidig som de vil ha kunnskap om norsk likestillingspolitikk etter den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven av 2017.

Intervjuene ble gjennomført i løpet av februar 2022 gjennom videosamtaler over nett. Jeg valgte å benytte meg av semistrukturerte dybdeintervjuer, med en uformell tilnærming.

Intervju er en metode som benyttes for å finne autentisk kunnskap og avdekke sannheter (Ryen 2017, 16), og uformelle intervju er en kvalitativ metode som baseres på utspørring av respondenter (Grønmo 2004, 447). Man vil dra nytte av dybdeintervjuer dersom man ønsker å få dypere innsikt i en tematikk man allerede har kjennskap til. Dybdeintervjuer er en metode for å generere beskrivelser og tolkning. I slike intervju snakker forskeren med de som har kunnskap eller erfaring med problemet av interesse, og utforsker erfaring, motiv og alternativer på detaljnivå. På denne måten lærer man å se verden fra andre perspektiver (Yeo et al. 2014, 178). Som nevnt er intervjuobjektene i mitt tilfelle valgt både fordi de er eksperter, men også fordi de er viktige stakeholdere med politisk innflytelse og interesse for likestillingspolitikk. Disse, byråkratene, politikerne og representantene for interesseorganisasjoner, vil derfor være påvirket av kritikken mot statsfeminisme, noe som

gjør det spesielt viktig, og interessant å vite hva disse synes om norsk likestillingspolitikk etter den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven av 2017. Er de i dag enige? Har vi kommet til endestasjonen? Trenger vi mer likestilling? Hva er deres oppfatning av den nye loven? Er den feministiske kritikken fremdeles gjeldene for status quo?

Det hevdes i litteraturen at intervjuer bør være fleksible og åpne opp for justeringer underveis i prosessen (Yeo et al. 2014, 183-184). Dette kan eksempelvis være i form av tilpasning av spørsmålene i intervjuguiden, men det kan også være i form av oppfølgingsspørsmål underveis i intervjuet. For å klare å stille oppfølgingsspørsmål, må man aktivt lytte underveis i intervjuet for klare å prosessere hva som blir sagt (Hammersley og Atkinson 2007; Yeo et al. 2014, 184). Naturlig nok vil potensielle justeringene kunne være utfordrende, ettersom man kan bryte med intervjuguidens opprinnelige røde tråd. Samtidig gjør justeringer det vanskeligere å planlegge på detaljnivå. Jeg opplevde imidlertid ikke utfordringer knyttet til justeringer underveis, og anså det som fruktbart å tilpasse intervjuguiden til den enkelte respondent, både i forkant av og underveis i intervjuet.

Intervjuobjektene er valgt gjennom selvseleksjon, altså at «ulike aktører får informasjon om studien som skal gjennomføres, og at de blir invitert til å delta i studien» (Grønmo 2004, 116). På denne måten dannes utvalget basert på frivillighet, de aktørene som sier seg villige til, og ønsker å delta, får bli med videre i prosessen. En slik utvelgelse kan imidlertid medføre skjevheter i utvalget. På motsatt side er selvseleksjon effektivt med tanke på datainnsamlingen, ettersom de mest interesserte gjerne er de som har mest å bidra med (Grønmo 2004, 117).

Varians er et svært viktig element tilknyttet valg av respondenter (Ryen 2017, 87). Mitt utvalg bestod av en kombinasjon av politiske partier, samt interesseorganisasjoner, relevante departement og ombud. Hensikten med å inkludere politikere, er at det er de som til syvende og sist bestemmer likestillingspolitikken. Organisasjonslivet på sin side er viktig å inkludere ettersom de representerer synspunktene og holdningene til sine medlemmer. Medlemmene til interesseorganisasjonene, er igjen de som i stor grad blir påvirket av den likestillingspolitikken som føres. Det endelige utvalget ble noe tilfeldig. Dette var grunnet varierende eller manglene respons, og på grunn av prosjektets tidsrom. Derfor ble det løpende sendt ut nye invitasjoner til potensielle intervjuobjekter. Til slutt bestod intervjuobjektene av en kombinasjon av representanter for politiske partier, samt representanter for

interesseorganisasjoner, og relevante departement og ombud. Med relevant menes det at de utvalgte intervjuobjektene er opptatt av å kjempe for kvinners likestilling og/eller rettigheter. Totalt utgjorde dette 8 intervjuobjekter, med innslag fra både den politiske venstre- og høyresiden. I neste avsnitt vil jeg presentere intervjuobjektene.

I de følgende avsnittene vil jeg gå nærmere inn på intervjuobjektene mine, og organisasjonene/partiene de representerer, for å gi relevant kontekst til videre analyse. Jeg vil også trekke frem hvorfor de er relevant for oppgavens problemstilling. I *Tabell 1: Oversikt over intervjuobjekter* er intervjuobjektene listet opp sammen med et medfølgende nummer. Dette nummeret blir benyttet både i tabeller og i tilhørende analyse i de neste avsnittene. Rekkefølgen er basert på tidspunkt respondenten ble intervjuet på, og indikerer ikke politisk tilknytning eller annet meningsinnhold.

Tabell 1: Oversikt over intervjuobjekter

<i>Nummer</i>	<i>Kjønn</i>	<i>Intervjuobjekt</i>
1	Mann	Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)
2	Kvinne	Sosialistisk Venstreparti (SV)
3	Kvinne	Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO)
4	Kvinne	Arbeiderpartiet (AP)
5	Kvinne	Landsorganisasjonen i Norge (LO)
6	Kvinne	Fagforbundet
7	Kvinne	Høyres Kvinneforum
8	Kvinne	Civita

Jeg intervjuet en representant fra likestilling og ikke-diskriminerings avdelingen til Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Bufdir ligger under Barne- og familiedepartementet, og er et statlig forvaltingsorgan med hovedoppgaver knyttet til barnevern, barn, ungdom og oppvekst, adopsjon, familievern, likestilling og ikke-diskriminering, og vold og overgrep i nære relasjoner. Bufdir er videre en *«fagleg rådgjevar for departementet og kompetanseorgan på områda våre for sektoren, andre offentlege organ og for ålmenta. Ein viktig funksjon er å skaffe fram og formidle solid kunnskap innan ansvarsområda våre»* (Bufdir 2022), som jobber for *«å hindre diskriminering og bidra til likestilling på områdene kjønn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnskarakteristika og kjønnsuttrykk samt etnisitet, religion og livssyn»* (Bufdir 2022).

Deretter intervjuet jeg en representant for LDO: Likestilling- og diskrimineringsombudets funksjon er å beskytte interesser og/eller rettigheter, men konkret handler ombudets sitt mandat om å «*fremme reell likestilling og hindre diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, etnisitet, religion, funksjonsevne, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og alder*» (Likestillings- og diskrimineringsombudet 2022b). LDO skal samtidig gi veiledning om lovverket og være en pådriver for likestilling og mangfold (Likestillings- og diskrimineringsombudet 2022b). Ombudet- og direktoratets kunnskap er med andre ord svært relevant for oppgavens problemstilling, ettersom de begge jobber nærliggende likestillings- og diskrimineringsloven.

Videre intervjuet jeg representanter fra både LO og Fagforbundet. LO er Norges største lønnskategorisorganisasjon (LO 2021), mens Fagforbundet er et forbund under LO, og er Norges største arbeidstakerorganisasjon (Fagforbundet 2022). Representanten fra LO er likestillingsrådgiver, og har jobbet som det de siste ti årene. Også intervjuobjektet fra Fagforbundet jobber som rådgiver, mer spesifikt i politikk- og samfunnsavdelingen, og har jobbet direkte med likestillingspolitikken i «*ganske mange år*». Disse organisasjonene er relevante for oppgaven ettersom de begge jobber tett opp mot FNs kvinnekomite/kvinnekonvensjonen, samt at «lik lønn for likt arbeid» historisk sett har vært en sentral del av den feministiske bevegelsen, og et avgjørende element for reell likestilling. Begge intervjuobjektene løftet også frem at de har en stor andel kvinnelige medlemmer, som gjør at kjønns- og likestillingsperspektivet står sterkt hos organisasjonene.

Av politiske partier intervjuet jeg Sosialistisk Venstreparti (SV), Arbeiderpartiet (AP), og Høyre (H). Representanten fra SV har tilknytning til den kvinnepolitiske avdelingen, representanten fra Høyre er tilknyttet Høyres Kvinneforum, og representanten fra AP er kvinnepolitisk ansvarlig på lokalt nivå, samt medlem i styringsgruppen for Kvinnenettverket. Dette er med andre ord politikere som jobbet tett med kvinneperspektivet og kjønnslikestillingen i partiene. Flere partier ble invitert, men mange takket nei. Det var likevel viktig for meg å få representanter fra både venstre- og høyresiden. Derfor supplerte jeg med interesseorganisasjonen Civita, som er en liberal tankesmie med fokus på å «formidle kunnskap og ideer som er tankevekkende og utvider rommet for den politiske debatt, og fremme forslag til reformer» (Civita 2022). Fra Civita snakket jeg med en representant som «*har skrevet og gjort en del ting knyttet til likestillingsutfordringer*». Vedkommende var i

tillegg en del av Ellingsæter-utvalget, som i 2017 leverte en NOU om offentlig støtte til barnefamiliene (NOU 2017: 6).

Sammen med et informasjonsskriv og invitasjon til deltakelse, fikk intervjuobjektene også et samtykkeskjema (Se vedlegg 1: Informasjonsskriv). Ettersom NSD har godkjent dette prosjektet, ble informasjonsskriv, invitasjon og samtykkeskjema utformet ved hjelp av NSD sine maler. Selve intervjuprosessen startet med en introduksjon, etterfulgt av en presentasjon av prosjektet, og deretter spørsmålene fra intervjuguiden. Etter den innledende introduksjon, spurte jeg respondentene om tillatelse til bruk av lydopptak. Lydopptak ble brukt for å kunne gjengi respondentens svar korrekt i ettertid. Jeg informerte samtidig om at opptakene ville bli lagret sikkert i SAFE, og slettet etter prosjektets slutt.

På grunn av usikkerhet knyttet til den pågående koronapandemien, foregikk intervjuene over nett. Ifølge Morgan er dette en vanlig tilnærming når fysiske møter er utfordrende (2021, 75). Det finnes imidlertid potensielle ulemper ved å utføre intervjuet online eller over telefon, ettersom nonverbal kommunikasjon, som kroppsspråk eller ansiktsuttrykk, er vanskeligere å fange opp (Yeo et al. 2014, 182). Men ettersom jeg benyttet meg av videosamtaler, heller en telefonsamtaler, ble denne risikoen noe minimert. Bruk av videosamtale gjorde det også mulig å snakke med politikere på nasjonalt og lokalt nivå, samt organisasjoner som har base i Oslo. Dette medførte trolig også at intervjusituasjonen ble mer lavterskel for intervjuobjektene, og økte dermed sannsynligheten for å takke ja til deltakelse.

Tabell 2: Intervjuguide

Intervjuguide: Februar 2022

1. Hva legger du i begrepet likestilling?
2. Hva legger du i feminisme?
3. Kjenner du til begrepet statsfeminisme?
 - Eller bruker dere «bare» begrepet likestilling?
 - Hvis ja, er begrepet relevant i det politiske arbeidet?
4. Hvilke aktører har vært viktige i likestillingskampen, hvem er viktige nå?
5. Hvilket fokus har likestillingsarbeidet for din organisasjon/ditt parti?
 - Hvilke målsetninger har dere i likestillingsarbeidet?
 - Hva er deres mål/delmål/handlingsplan?

6. Tilknyttet politikkutforming: Hvordan blir likestillingsidealet deres implementert som konkret politikk?

- Har dere eksempler?

Flerdimensjonal likestilling:

7. Hvordan vektlegger dere kjønnslikestilling vs. likestilling for å inkludere mangfold (minoriteter, seksuell orientering, funksjonsnedsettelse, osv.)?

8. Kan du si noe om endringen i partienes/organisasjoners likestillingsarbeidet før og etter «ny» likestillingslov i 2018?

- I hvor stor grad har den nye likestillingslovgivningen bidratt til å omforme likestillingsarbeidet i deres parti/organisasjon?

- Har loven skapt en ny bevissthet om likestilling? Ny politikk? Er likestilling nå en høyere prioritet?

9. Hvordan arbeider deres organisasjon/parti å fremme likestilling?

1. Tilknyttet ... Kjønn

2. Etniske minoriteter og innvandrerbefolkningen

3. Seksualitet

4. Funksjonsnedsettelse

5. Annet

10. Hvilken innvirkning har dette (arbeidet) hatt for på generell likestilling i Norge, holdningsendringer, lovgivning/regelverk, osv.?

11. Opplevs det som en utfordring at likestilling har skiftet fra kjønnslikestilling til et fokus på mangfold?

Avslutningsvis ...

12. Har du noen refleksjoner/synspunkter tilknyttet tematikken som du ønsker å legge til?

Selve intervjuguiden (Tabell 2: *Intervjuguide*) ble utformet med utgangspunkt i litteraturgjennomgangen. Jeg begynte med brede og åpne spørsmål og snevret deretter inn. Som foreslått av Yeo et al. (2014, 189-191) forfattet jeg en intervjuguide med både åpne og lukkede spørsmål. Jeg forsøkte å holde intervjuene under halvannen time, da for lange intervjuer kan oppleves som utførende både for intervjuer og intervjuobjekt (Yeo et al. 2014, 207). Mine intervju varte mellom 45 minutter og 1 time og 15 minutter. Begrunnelsen for valg av spørsmål er at de vil gi dypere innsikt i den politiske prosessen, nærmere bestemt hvordan intervjuobjektene konkret jobber med politikkutforming, altså hva de har gjort for å fremme likestilling og hvilken påvirkning arbeidet har hatt.

Analyse, resultater og diskusjon

Analyse-kapittelet vil deles opp i to deler: Først gjør jeg en dokumentanalyse, og deretter analyserer jeg intervjuene. I førstnevnte vil jeg først analysere utvalgte høringsnotat og svar tilknyttet forslaget til Likestillings- og diskrimineringsloven av 2017. Analysen har et begrenset omfang, og jeg har vært selektiv i utvelgingen av dokumenter og høringsnotat. Dokumentene er valgt på bakgrunn av at de er spesielt relevant med tanke på den feministiske kritikken som ble adressert i litteraturgjennomgangen. Deretter vil jeg se på det endelige lovverket. Analyse av lovverket lar meg undersøke om loven samsvarer med de kritiske bemerkningene, samtidig som det viser hvorvidt man i høringsprosessen har tatt hensyn til kvinnebevegelsen. For å avslutte dokumentanalysen vil jeg se på status quo (dagens situasjon) gjennom Fokus' rapport: *Likestillingsanalyse av partiprogrammene 2021* (Fokus 2021a). Dette gjør jeg for å studere hvorvidt situasjonen har endret seg siden 2017, samtidig som rapporten vil tillate meg å gå i dybden på utvalgte likestillingsutfordringer, som eksempelvis kjønnsnøytralitet. Rapporten gir også innblikk i hvor langt vi har kommet med likestillingsarbeidet i Norge. I del 2 følger analysen av de kvalitative intervjuene. På bakgrunn av intervjuobjektene innflytelse og interesse innen likestillingspolitikk vil de være påvirket av kritikken mot statsfeminismen: I analysen vil jeg derfor forsøke å analysere hva intervjuobjektene synes om norsk likestillingspolitikk etter den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven av 2017. Har vi kommet til den likestillingspolitiske endestasjonen? Funnene som fremgår i analysen, danner grunnlag for videre diskusjon og avsluttende bemerkninger.

Del 1: Dokumentanalyse

Oppgavens formål er som kjent å utforske hvorvidt lovverket har tatt innover seg den feministiske kritikken. For å kunne gjøre dette, vil oppgaven i de neste avsnittene se nærmere på Likestillings- og diskrimineringslovens formål og innhold gjennom en dokumentanalyse. Først vil jeg se på høringsnotatet og utvalgte hørings svar tilknyttet lovsammenslåingen, som belyser den politiske debatten som skjedde i forkant av lovvedtaket. Tilknyttet analysen av det endelige likestillings- og diskrimineringslovverket, vil jeg hovedsakelig fokusere på lovens formål, og sammenlikne denne med den originale likestillingsloven fra 1978. Videre vil jeg se på Aktivitets- og redegjøringsplikten, som er et verktøy for aktivt likestillingsarbeid.

Kapittelet avsluttes med en analyse av Fokus' rapport om likestillingsarbeid i Norge. Samlet sett vil denne analysen, gi relevant kontekst når oppgaven i neste del skal analysere de kvalitative intervjuene.

Høringsnotat og -svar tilknyttet Likestillings- og diskrimineringsloven

Som tidligere nevnt, ble en rekke (diskriminerings)lovverk slått sammen til en felles Likestillings- og diskrimineringslov (kunngjort i 2017 og trådte i kraft fra 2018). Lovverkene som inngikk i sammenslåingen var Likestillingsloven (2013), Diskrimineringsloven om seksuell orientering (2013), Diskrimineringsloven om etnisitet (2013), og Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (2013). I dette avsnittet vil oppgaven studere høringsnotatet og utvalgte høringssvar tilknyttet sammenslåingen, før analyse av det endelige Likestillings- og diskrimineringslovverket. Dette gjør jeg ettersom høringssvarene tilfører argumenter for og imot den «nye» Likestillings- og diskrimineringsloven av 2017, og belyser derfor den politiske debatten som skjedde i forkant av sammenslåingen av lovverket. Her vil altså de de kritiske bemerkningene rettet mot lovforslaget bli løftet frem.

Nærmere bestemt ser jeg på *forslag til felles likestillings- og diskrimineringslov (Høring)* fra 2015, utgitt av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (Regjeringen 2015). En høring er en invitasjon til et møte, eller skriftlig tilbakemelding, hvor inviterte organisasjoner legger frem sitt syn og svarer på spørsmål fra (Stortings)komiteen. Her dreier det som om målrettet informasjonshenting, ikke debatt (Stortinget 2022). Forslaget om felles likestillings- og diskrimineringslov innbar en sammenslåing av flere lovverk (som nevnt innledningsvis), samt en rekke endringer blant annet tilknyttet formålsbestemmelsen og innholdet generelt. Videre antyder forslaget implisitt et økt fokus på interseksjonalitet, eller sammensatt diskriminering, ettersom den forener alle diskrimineringsgrunnlagene inn under samme lov (Regjeringen 2015).

Fra høringssvarene, slik som intervjuene, fremgår det en tydelig politisk høyre- venstreakse; Den politiske høyresiden er for sammenslåing, mens venstresiden er imot. For å skape bedre oversikt og tydeliggjøre forskjellen mellom de ulike høringssvarene og høringsnotatet, vil jeg i de neste avsnittene omtale høringssvarene etter navn på organisasjonene (Se tabell 3: *Høringsnotat og -svar tilknyttet forslag til felles lovverk*). Alle dokumentene er imidlertid hentet fra samme nettsted, Regjeringen.no, og vil i litteraturlisten gå under samme referanse

(Regjeringen 2015). Jeg har ikke sett på alle høringssvarene grunnet det store antallet høringssvar (ca. 300 stykker). Tabellen vil derfor også fungere som en oversikt over hvilke høringssvar jeg har lest. Valget av høringssvar, begrunnes ut ifra at de enten har en tilknytning til Fokus' rapport, at jeg har intervjuet dem, eller at de har blitt invitert til delta i intervju.

Tabell 3: Høringsnotat og -svar tilknyttet forslag til felles lovverk

<i>Organisasjon/institusjon</i>	<i>Type dokument</i>
Regjeringen	Høringsnotat
Kvinnefronten	Høringssvar
LO	Høringssvar
Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO)	Høringssvar
Reform	Høringssvar
KUN	Høringssvar
Norsk kvinnesaksforening	Høringssvar
Jurk	Høringssvar
Kvinnefronten	Høringssvar
Nemda	Høringssvar
LO	Høringssvar
Fagforbundet	Høringssvar
Mira-senteret	Høringssvar
Likestillingssenteret	Høringssvar

Kilde: Regjeringen 2015

Høringsnotatet foreslo i sin tid å fjerne hele formålsbestemmelsen, om å sikre kvinners stilling (2015, 15), samt å redusere aktivitets- og redegjørelsesplikten. Aktivitets- og redegjørelsesplikten, som oppgaven vil se nærmere på senere, plikter alle arbeidsgivere (alle offentlige og alle private virksomheter med 50 ansatte eller mer) i Norge til å jobbe aktivt og målrettet for å skape mer likestilling og hindre diskriminering på arbeidsplassen (Likestillings- og diskrimineringsloven, § 24-28, 2017; Bufdir 2021; Likestillings- og diskrimineringsombudet 2022a). Etter mitt syn er formålsbestemmelsen og aktivitets- og redegjørelsesplikten de to viktigste punktene i lovverket, dersom målet er å sikre likestilling. Som vi skal i de neste avsnittene, samsvarer oppfatningen min med flere av organisasjonene. Det kommer også frem at samtlige av høringssvarene (fra Tabell 2) støttet opp under Likestillings- og diskrimineringsombudet (heretter LDO) sitt høringssvar, og jeg vil derfor i stor grad fokusere på LDOs høringssvar.

LDO var i sitt høringsvar positiv til blant annet inkludering av graviditet og foreldrepermisjon, og omsorgspersoner som eget diskrimineringsgrunnlag og innførelse av en egen samlebetegnelse. Samlebetegnelsen, eller samlekategorien, gikk ut på å innføre et ekstra diskrimineringsgrunnlag, som vil gjøre lovverket mer dynamisk og sørge for at grupper får «faktisk får beskyttelse» (Regjeringen 2015). Høringsvaret var også positiv til at læremidler og undervisning skal omfatte alle diskrimineringsgrunnlagene, samt at IKT-løsninger skal omfattes av reglene om universell utforming. LDO rettet imidlertid kritikk mot forslag til reduksjon av aktivitets- og redegjøringsplikten, ønske om å fjerne formålsbestemmelsen, og at familie og personlige forhold foreslås unntatt fra lovens virkeområde på alle diskrimineringsgrunnlag. Høringsvaret løftet også frem problematikken tilknyttet illusjonen av et likestilt samfunn, seksuell trakassering, og bekymring knyttet til økt bruk av kjønnsnøytralitet. Sistnevnte kan også ses i sammenheng med forslaget om å fjerne formålsbestemmelsen. Dersom formålsbestemmelsen hadde blitt fjernet i det endelige lovverket, hadde lovverket blitt kjønnsnøytralt. LDO mente i sin tid at også alder og hudfarge burde blitt inkludert som eget diskrimineringsgrunnlag (Regjeringen 2015). I det endelige lovverket ble alder inkludert, men ikke hudfarge (Likestillings- og diskrimineringsloven). Hudfarge er imidlertid et diskrimineringsgrunnlag som flere av høringsvarene mente at lovverket burde tilføyet.

Totalt sett mente LDO at et nytt og samlet lovverk ville medføre et svekket diskrimineringsvern. Dette samsvarer med påstander fra flere av organisasjonene fra Tabell 3: Eksempelvis mener Jurk, Norsk kvinnesaksforening, Kvinnefronten og LO, at ved å fjerne formålsbestemmelsen vil man få et svekket diskrimineringsvern for kvinner. Videre vil man uten formålsbestemmelsen få et feilaktig bilde av et allerede likestilt samfunn. En slik kjønnsnøytral tilnærming vil også gå imot FN, ettersom FN krever eksplisitt språk tilknyttet kjønn (kvinner) (Fokus 2021b). Skepsis til kjønnsnøytralitet og advarsler om illusjonen av et likestilt samfunn, har som kjent blitt løftet frem en rekke ganger hos kjønnteoretikere, som presentert i litteraturgjennomgangen. Organisasjonene påpeker videre at kjønn ikke er en minoritet, og derfor bør prioritets over de andre diskrimineringsgrunnlagene. Norsk kvinnesaksforening skulle i denne sammenheng, helst sett at kvinner, eller kjønnsdiskriminering skulle hatt en egen lov slik som tidligere. Flere av organisasjonene ønsket også en sterk Aktivitets- og redegjøringsplikt, deriblant Jurk. Hos Jurk, og LDO, ble

kritikken rettet mot hvem som omfattes av plikten (Regjeringen 2015). Aktivitets- og redegjørelsesplikten vil oppgaven se nærmere på i analysen av det endelige lovverket.

Tabell 4: Positive og negative trekk ved lovverket

+	Formålsbestemmelsen er videreført
-	Hudfarge og språk inn under diskrimineringsgrunnlaget «etnisitet», men ikke som eget grunnlag
+	Ordet «plagsom» legges til i definisjonen av seksuell trakassering
-	Aktivitets- og redegjørelsesplikten gjelder hovedsakelig for private bedrifter med mer enn 50 ansatte
+	Lik lønn for likt arbeid
-	Momentet med familieliv og personlige forhold er fjernet
-	Savner tydeliggjøring av vektlegging av sammensatt diskriminering
-	Mer kjønnsnøytral tilnærming

Kritikken, som oppsummert i Tabell 4: *Positive og negative trekk med lovverket*, viser at høringsnotatet inneholder en overvekt av negative bemerkninger; Negativ i den forstand at lovforslaget ikke samsvarer med de kritiske bemerkningene som er rettet fra kvinneorganisasjonene, som igjen er påvirket av den feministiske kritikken presentert i litteraturgjennomgangen. For eksempel løftet kjønsteoretikere i sammenheng med den private og offentlig sfære frem at «det private er politisk», ettersom det er i den private sfæren at den største andelen av kvinnediskrimineringen skjer. Videre hevdet kjønsteoretikere at den norske velferdsstaten ikke evnet å ta innover seg den private sfære. Dersom man da fjerner momentet om familieliv og personlige forhold i lovverket, resulterer dette i en reversering av kvinners diskrimineringsvern i den private sfære, som igjen medfører at den feministiske kritikken forsterkes.

Samlet sett vil lovverket, i følge flere av hørings svarene, medføre et svekket diskrimineringsvern for kvinner. Det endelige lovverket, som ble kunngjort i 2017, tok i betraktning enkelte av kritikkene som ble presentert i hørings svarene: Formålsbestemmelsen ble videreført, og ble basert på Jurk sitt daværende forslag. Momentet knyttet til hudfarge og språk, er delvis inkludert som diskrimineringsgrunnlag, men ikke eksplisitt. Lik lønn for likt arbeid er lovfestet. Dette er positivt, ettersom dette har vært en på den feministiske dagsordenen i en årrekke. Momentet med familieliv og personlige forhold nevnes imidlertid ikke, selv om enkelte av organisasjonene mente at dette burde nevnes. I tidligere lovverk har

momentet om «personlige forhold» ikke blitt håndhevet, men har likevel stått i lovverket. LDO på sin side, mener at dersom dette unnlates, vil det gå spesielt utover diskrimineringsgrunnlaget kjønn, og trekker i denne sammenheng frem både diskriminering og vold som eksempler (Regjeringen 2015). Lovverket har med andre ord delvis tatt hensyn til innvendingene gitt fra kvinnebevegelsen. Høringsordningen viser likevel at de statsfeministiske strukturene fremdeles preger den politiske prosessen.

I lovforslaget savner jeg også en tydeliggjøring av vektlegging av sammensatt diskriminering – Dette var utgangspunktet for en ny lov. Eller forventes det at man skal tolke inn sammensatt diskriminering implisitt? FN mener som sagt, at man bør være eksplisitte tilknyttet språkbruk (Fokus 2021b). Det er likevel positivt at definisjonen av seksuell trakassering er blitt utvidet. Lovverket inkluderer nå ordet «plagsom» etter anbefaling fra LDO. Dette kan ha sammenheng med at #MeToo-bevegelsen økte oppmerksomheten tilknyttet seksuell trakassering. Sistnevnte blir med andre ord et eksempel på at lovverket har tatt innover seg deler av den feministiske kritikken rettet fra kvinneorganisasjonene.

Likestillings- og diskrimineringsloven

Likestillings- og diskrimineringslovens formål, eller formålsbestemmelsen, løfter frem alle diskrimineringsgrunnlagene som lovverket skal gi diskrimineringsvern mot. Som vi ser i sitatet nedenfor, inneholder denne blant annet etnisitet, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering og kjønn. Her fremheves imidlertid to grupper: «Loven tar særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling» (Likestillings- og diskrimineringsloven, § 1, 2017).

«Lovens formål er å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person. Med likestilling menes likeverd, like muligheter og like rettigheter. Likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging. Loven tar særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling. Loven skal bidra til å bygge nedsamfunnsskapt funksjonshemmende barrierer, og hindre at nye skapes»

(Likestillings- og diskrimineringsloven, § 1, 2017).

I den originale likestillingsloven fra 1978, var formålsbestemmelsen kun knyttet til kvinner: «Denne lov skal fremme likestilling mellom kjønnene og tar særlig sikte på å bedre kvinnens stilling. Kvinner og menn skal gis like muligheter til utdanning, arbeid og kulturell og faglig utvikling» (Likestillingsloven, § 1, 1978). 1978-versjonen kan derfor ses i kontrast til likestillingslovgivningen av 2017, ettersom sistnevnte inkluderer et bredere og mer interseksjonelt likestillingsbegrep. Det vil si, en felles lov som skal favne alle områder for diskriminering samtidig (Fokus 2021a). Likestilling har altså, i nyere tid, fått en utvidet betydning; Fra kjønnslikestilling til andre ulikhetsformer, som etnisitet eller nedsatt funksjonsevne (Reisel 2013, 89).

Den feministiske kritikken mot det vestlige samfunn, men også den spesifikke kritikken rettet mot norsk statsfeminisme, fremhevet viktigheten av å ha et interseksjonelt likestillingsbegrep, samt inkludering av minoritetskvinner. Da likestillingsloven ble vedtatt på 1970-tallet, var minoritetskvinnens liv og erfaringer fraværende i lovverk og tilknyttet den politiske agendaen. Gruppen var imidlertid tallmessig sett liten sammenliknet med i dag (Bråten og Thun 2013, 10). Ettersom minoriteter nå er likestilt kvinner i formålsbestemmelse, vil jeg tørre å påstå at minoritetskvinnens liv og erfaringer nå har blitt fremhevet i dagens lovverk. Hvorvidt den reelle likestilling er gjeldende for denne gruppen, kan imidlertid diskuteres. Ettersom likestillingen ikke er reell for kvinner generelt, er det naivt å tro at minoritetskvinner har reell likestilling, da de er mer sårbare for dobbel diskriminering: Både som kvinne og som minoritet (interseksjonalitet). Som tidligere nevnt skiller man mellom formell og reell likestilling, hvor det formelle aspektet sikres gjennom lovverk. Likestillingen, i form av like muligheter, utgjør reell likestilling. For eksempel viser en norsk retts sosiologisk studie, *Tilrettelegging for minoritetskvinner på arbeidsplassen – Aktivitets- og redegjørelsesplikten som rettslig virkemiddel*, som retter fokuset mot strukturell diskriminering av minoritetskvinner på arbeidsplassen, at selv om lovverket krever aktivt arbeid mot å fremme likestilling tilknyttet kjønn og etnisk bakgrunn (formålsbestemmelsen), når ikke budskapet alltid frem til tross for at det eksisterer tilretteleggingstak. I tillegg til dette har minoritetskvinner fremdeles de laveste stillingene i stillingshierarkiet, og føler seg ikke «gode nok» til å søke nye utfordringer. Det stilles derfor følgende spørsmål: «Betyr dette at lovgivningen som skal fremme like muligheter uavhengig av kjønn og etnisitet mislykkes i sitt oppdrag?» (Asmyhr 2013).

I det nye lovverket, defineres likestilling som «likeverd, like muligheter og like rettigheter. Likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging.» (Regjeringen 2017). Definisjonen omfatter med andre ord både det formelle- og reelle aspektet ved likestilling. Som kjent sikres det formelle aspektet gjennom lovverk. Det betyr imidlertid ikke at likestillingen, i form av like muligheter, er reell i praksis (Regjeringen 2021b). Likestillingsbegrepet kan også forstås som et frihets- og balanseprinsipp, som handler om å øke individuell frihet mellom begge kjønn. Tilknyttet frihet, bør betydningen av biologisk kjønn og undertrykkende kulturelle kjønnsforståelser reduseres for den enkelte. Balanseprinsippet, på motsatt side, burde tilstrebe en likestillingspolitikk som arbeidet for en likest mulig fordeling av makt, innflytelse og ressurser mellom kjønnene (Teigen 2004, 86). Videre forstås likestilling som verdi, rett og plikt (Bjartnes og Sørensen 2019, 198), og er et begrep i kontinuerlig forandring som stadig tar innover seg nye elementer (Bjartnes og Sørensen 2019, 199).

Aktivt likestillingsarbeid: Aktivitets- og redegjørelsesplikten

I dette avsnittet skal jeg se nærmere på aktivitets- og redegjørelsesplikten. Det gjør jeg ettersom dette er det eneste konkrete verktøyet for aktivt likestillingsarbeid som nevnes i lovverket. Aktivitets- og redegjørelsesplikten plikter alle arbeidsgivere i Norge til å jobbe aktivt, målrettet og planmessig for å skape mer likestilling og hindre diskriminering på arbeidsplassen, som betyr at det skal iverksettes tiltak og jobbe forebyggende for økt likestilling. Dette skal gjøres uavhengig om arbeidsgiveren kjenner til om noen diskrimineres. Aktivitetsplikten skal altså avdekke potensielle likestillingsutfordringer før de videreutvikles (Likestillings- og diskrimineringsloven, § 24-28, 2017; Bufdir 2021; Likestillings- og diskrimineringsombudet 2022a).

Det er alle offentlige arbeidsgivere, alle private arbeidsgivere med 50 ansatte eller mer, og i enkelte tilfeller alle arbeidsgivere med 20 ansatte eller mer, som er omfattet av aktivitetsplikten. Sistnevnte gjelder imidlertid bare dersom arbeidslivets parter krever det. Helt konkret skal man her (Likestillings- og diskrimineringsloven, § 26, 2017):

- a) Undersøke om det finnes risiko for diskriminering eller andre hindre for likestilling
- b) Analysere årsaker til identifiserte risikoer
- c) Iverksette tiltak som er egnet til å motvirke diskrimineringen og bidra til økt likestilling og mangfold i virksomheten

d) Vurdere resultatet av arbeidet etter bokstav a –c

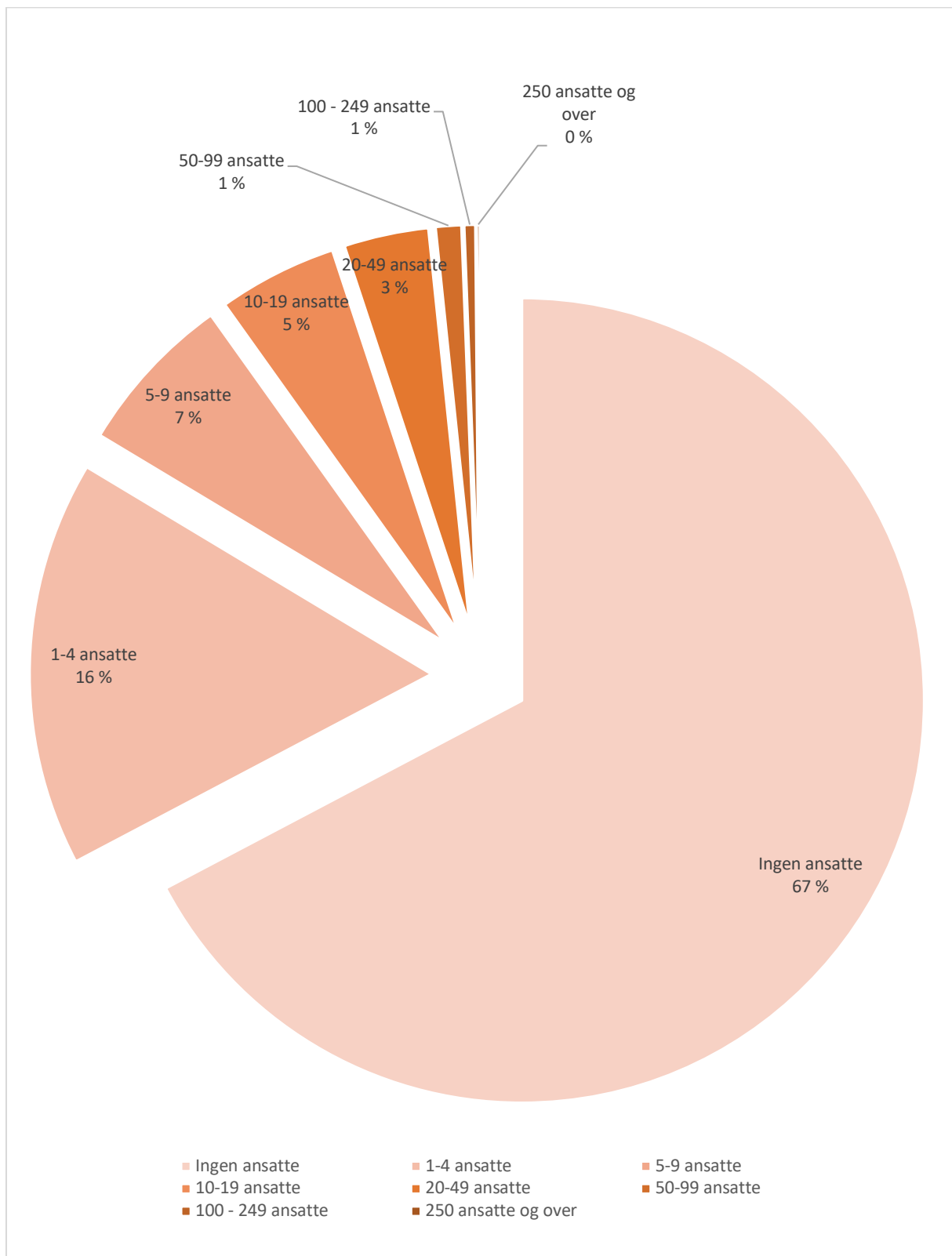
Aktivitetsplikten er, gjennom lovverket fra 2017, forsterket. Det er blant annet gjort en utvidelse tilknyttet hvilke diskrimineringsgrunnlag som arbeidsgivere skal jobbe med, hvor sammensatt diskriminering, eller interseksjonalitet, er inkludert. I dag omfattes følgende grunnlag: Kjønn, nedsatt funksjonsevne, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, religion og livssyn, etnisitet, omsorgsoppgaver, og graviditet, foreldrepermisjon og adopsjon (Likestillings- og diskrimineringsombudet 2022a).

Redegjøringsplikten på sin side, er en form for kartlegging som skal redegjøre for to ting: den faktiske tilstanden for kjønnslikestilling i virksomheten, og arbeidet de har gjort for å oppfylle aktivitetsplikten (Bufdir 2021; Likestillings- og diskrimineringsombudet 2022a). Tilknyttet førstnevnte, tas det kun hensyn til kjønn (kvinner), når det gjelder kartlegging av aktivt likestillingsarbeid i virksomheten. Det er altså ikke en interseksjonell tilnærming her.

Slik jeg ser det, er det to ulemper med Aktivitets- og redegjøringsplikten: (1) Kartlegging gjelder kun kjønnslikestilling, og (2) hvem som omfattes av plikten. La oss først se på kartleggingen. Selv om kartlegging av kjønn i seg selv er bra, eksisterer det ingen dokumentasjon på aktivt likestillingsarbeid tilknyttet f.eks. minoriteter. Mangelen på kartlegging knyttet til de andre diskrimineringsgrunnlagene, begrunnes ut ifra at det «(...) *ikke er anledning eller mulighet til å telle (eksempelvis seksuell orientering)*» (Likestillings- og diskrimineringsombudet 2022a). Dette er forståelig. Et alternativ kan derfor være å utrede et annet verktøy som kan sikre resterende diskrimineringsgrunnlag. Selvsagt uten å gå på bekostning av personvern eller lignende. I denne sammenheng blir igjen studien som jeg refererte til tidligere, knyttet til tilrettelegging for minoritetskvinner på arbeidsplassen, relevant. Studien konkluderte i sin tid med at minoritetskvinner må få en mer sentral plass i arbeidsgivers gjennomføring av aktivitetsplikten, ettersom hindringer og utfordringer må identifiseres for å kunne fremme reell likestilling. Studien påstår at diskrimineringsvernet i norsk rett ikke er egnet til å bryte ned individuelle barrierer som minoritetskvinner opplever. For å bekjempe slik strukturell diskriminering, må man derfor identifisere barrierene som hindrer likestilling. Dette blir imidlertid vanskelig når fokuset blir rettet mot gruppenivå fremfor individnivå, som igjen fører til at barrierene ikke blir identifisert og dermed ikke gjort noe med (Asmyhr 2013).

Den andre ulempen (2), kan knyttes til hvem som omfattes av plikten: Tall fra SSB, illustrert i *Diagram 1: Antall ansatte i virksomheter i Norge 2022*, viser at kun 1% av norske bedrifter har mellom 50-99 ansatte, 0.5% har 100-249 ansatte, og 0.1% av virksomheter har over 250 ansatte (SSB 2022b). Aktivitetsplikten gjelder med andre ord for svært få private bedrifter. For de bedriftene som har mellom 20-50 ansatte, dersom partene i virksomheten krever det, gjelder en aktivitets- og dokumentasjonsplikt, som stiller mindre omfattende krav til aktivitet: *«istedenfor plikt til å redegjøre har dere bare plikt til å dokumentere arbeidet dere har gjort»* (Bufdir 2021). Dette gjelder likevel kun i spesielle tilfeller, og overvekten av virksomheter i Norge har betydelig mindre ansatte enn 50 (SSB 2022b). Spørsmålet blir da hvordan man skal klare å sikre (og dokumentere) likestillingsarbeid for (1) kjønn og (2) andre diskrimineringsgrunnlag i resterende virksomheter. Skal ikke de også sikres likestilling (på arbeidsplassen) på et vis?

Diagram 1: Antall ansatte i virksomheter i Norge 2022

Kilde: SSB 2022b

For å oppsummere: Lovens formål har tatt innover seg et interseksjonell perspektivet, som fremhevet i den feministiske kritikken. Det praktiske og aktive likestillingsarbeidet, i form av

aktivitets- og redegjørelsesplikten, omfatter i dag kun kjønnslikestilling. Det handler her om hva det er mulig å føre statistikk over. Det er ikke lov å kartlegge (og spørre) arbeidstakere om seksuell legning og lignende. I tillegg til dette, gjelder aktivitets- og redegjørelsesplikten kun for et fåtall av Norges virksomheter. Av denne grunn, kan man argumentere for at plikten knyttet til kjønnslikestilling burde bli styrket for å kunne omfatte flere virksomheter. Det bør også vurderes å kartlegge andre potensielle løsninger som kan omfatte de andre diskrimineringsgrunnlagene. Likestillings- og diskrimineringsloven av 2017 har med andre ord kun tatt innover seg deler av den feministiske kritikken. Man klarer ikke, med dagens tilnærming, å sikre likestilling for alle.

Status quo

I de neste avsnittene vil jeg se nærmere på dagens situasjon, i form av Fokus' rapport: *Likestillingsanalyse av partiprogrammene 2021* (Fokus 2021a). Rapporten illustrerer hvor langt man har kommet siden sammenslåingen av lovverket, og vil derfor belyse hvor vi har lyktes (eller mislykkes) med likestillingsarbeidet: *Likestillingsanalyse av partiprogrammene 2021* viser i hvilken grad de norske partiene, gjennom partiprogrammene, forholder seg til Norges forpliktelser gjennom FNs kvinnekonvensjon (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women* eller CEDAW). Kvinnekonvensjonen er juridisk bindende og inkluderer internasjonalt anerkjente prinsipper og tiltak som beskytter kvinner mot alle former for diskriminering. Dette gjelder sivile, sosiale, økonomiske og politiske rettigheter. Konvensjonen gir beskyttelse mot direkte, indirekte, strukturell og multippel diskriminering (interseksjonell eller sammensatt diskriminering) av kvinner. Konvensjonen ble ratifisert i Norge 21. mai 1981, og den ble innlemmet i norsk lov gjennom menneskerettsloven. Dette betyr at ved motstrid mellom konvensjonen og andre norske lover, skal konvensjonen ha forrang (Fokus 2021a).

Norge har de siste tiårene gått fra ha et likestillingsombud som kun angår kjønnslikestilling, til nå ha et diskriminerings- og likestillingsombud som skal dekke alle diskrimineringsgrunnlagene, i tillegg til en felles lov, Likestillings- og diskrimineringsloven av 2017, som også dekker alle grunnlag. Rapporten fremhever at kjønnslikestilling ikke har en tydelig plass verken i valgkamp, eller debatter, og at dette har foregått over flere år. Som kjønnssteoretikere har løftet frem, påpeker også Fokus at det «*i altfor stor grad en holdning om at vi har kommet så langt med likestilling i Norge at dette er ikke viktig nok til at vi skal ha det som noe*

hovedtema i valgkamp» (Fokus 2021a). Denne holdningen vil hindre videre utvikling på likestillingsfronten. Rapporten ønsker derfor å fremme at likestilling bør være en dimensjon av all politikk, ettersom det forstås som en grunnleggende menneskerettighet. For eksempel kan det trekkes frem at vold mot kvinner ikke er et særskilt kvinneproblem, men et samfunnsproblem. Selv i et av de mest egalitære land, eksisterer det systemiske og gjennomgripende kjønnsforskjeller som påvirker oss gjennom hele livet når det gjelder helse, levekår, økonomisk sikkerhet, sosial deltakelse og sikkerhet mot vold og trakassering (Fokus 2021a).

Rapporten benytter seg av en trafikklysmoell for å illustrere hvor godt partiene tar hensyn til kjønnslikestilling (kvinner) (Tabell 5: *Likestillingsanalyse av partiprogrammene 2021*), i henhold til et uvalgt av artikler som FN's kvinnekonvensjon har løftet frem. I rapporten fremgår det at når partiprogrammene skal omtale likestilling, viser flere av dem til rettigheter og likestilling for andre grupper enn kvinner, slik som LGTBQ+ (lesbiske, homofile, bifile, transpersoner, queer, m.m.), og mennesker med nedsatt funksjonsevne, heller en kjønnslikestilling. Det er imidlertid et parti som skiller seg spesielt negativt ut med tanke på anbefalinger om likestillingspolitikk. Fremskrittspartiets (heretter FrP) partiprogram har ikke bare fravær av politikk som fremmer likestilling, forslagene til «likestillingspolitikk» fremstår som regressive, altså tilbakeskritt for likestillingen. Det er imidlertid et (positivt) unntak, FrP har et forslag til politikk som skal hindre vold og andre overgrep mot minoritetskvinner. Likevel gjør det at FrP nesten utelukkende fokuserer på likestillingspolitikk innad i minoritetsmiljøer, at man opprettholder skillet mellom minoritetskvinner og minoritetskvinner. Som jeg var innom i teori- og litteraturgjennomgangen, løfter kjønnssteoretikere frem at dette gjør at likestilling blir målestokk for integrering. Minoritetskvinner blir her noe som må hjelpes, ettersom likestillingen forstås som verdi, rett og plikt i vårt samfunn. Venstres partiprogram skårer også lavt på likestillingspolitikk. Her er det fravær både knyttet til kjønnsperspektiv og overordnet likestillingspolitikk. Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Høyre havner flere ganger på «gult-nivå». Disse partiene innfri bare noen ganger anbefalinger om likestillingspolitikk, og har derfor kun et overordnet kjønnsperspektiv partiprogrammene sine.

Tabell 5: Likestillingsanalyse av partiprogrammene 2021

Artikkel/Parti	FrP	H	V	KrF	Sp	Mdg	Ap	SV	Rødt
Overordnet kjønnsperspektiv	Rødt	Gult	Rødt	Gult	Gult	Grønt	Grønt	Grønt	Grønt
Vern mot diskriminering	Rødt	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Grønt	Grønt	Grønt
Menns vold mot kvinner	Rødt	Gult	Gult	Grønt	Gult	Grønt	Gult	Grønt	Grønt
Kjønnsstereotyper	Rødt	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult
Menneskehandel	Rødt	Rødt	Rødt	Gult	Grønt	Gult	Gult	Grønt	Grønt
Internasjonalt arbeid	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult
Arbeidsliv og utdanning	Rødt	Gult	Rødt	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Grønt
Kvinnehelse	Rødt	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult	Gult
Ekteskap og samboerskap	Gult	Gult	Grønt	Gult	Gult	Rødt	Gult	Gult	Grønt

Kilde: Fokus 2021a

Partiene som får «grønt lys» får dette ettersom de «*har egne kapitler om likestilling mellom kvinner og menn, og anerkjenner og bruker begreper som gjør det tydelig at det er snakk om kvinners rettigheter og likestilling. På denne måten løfter de bevisstheten om temaet.*» (Fokus 2021a). Altså støtter disse partiene oppunder FNs (Kvinnekonvensjonens) krav om å være eksplisitt (Fokus 2021b). Arbeiderpartiet, Rødt og SVs partiprogram, tett fulgt av Mdg, innfrir i størst grad anbefalinger om likestillingspolitikk. Dette gjelder både på overordnet politikk for likestilling, men også tilknyttet de konkrete artiklene som er listet opp i Tabell 4. Partiene har i stor grad en helhetlig likestillingspolitikk, og foreslår kvinnevennlig politikk på de fleste sentrale områdene anbefalt av FNs kvinnekonvensjon. Venstresiden har med andre ord et større likestillingsfokus enn høyresiden. Antagelsen om et høyre/venstre-skille viser seg igjen i denne rapporten. Hvilken side man er på politisk, har med andre ord påvirkning på hvilken likestillingspolitikk man fører, dette fremgår også i senere i analyse av de kvalitative intervjuene. Man kan derfor si at venstresiden fører en mer kvinnevennlig politikk. Partiene kan likevel fremdeles gjøre mer. Ingen av partiene innfrir på alle anbefalingene om politikk for likestilling mellom kjønnene. Det er med andre ord rom for å påvirke alle partiene til økt likestilling mellom kvinner og menn.

Som tidligere påpekt av Gressgård, kan man utvide rammene for likestilling gjennom inkludering (Ryst 2020). Samlet sett kan vi se at norske partier har tatt innover seg et økt fokus på andre diskrimineringsgrunnlag, eksempelvis gjennom økt fokus på minoritetskvinner og LGTBQ+. Vi er likevel ikke der vi bør være. Selv om høringsordningen viser at de

statsfeministiske strukturene fremdeles preger den politiske prosessen, kan man stille spørsmål til hvorvidt politikken som føres er kvinnevennlig. La meg utdype; I prosessen av å inkludere flere (diskrimineringsgrunnlag), har man glemt den opprinnelige kampsaken. Kjønnslikestillingen. Retningen norsk politikk går mot i dag, gjennom økt bruk av kjønnsnøytrale tilnærminger, kan ha en ugunstig effekt for kvinners reelle likestilling. Det at ingen av de politiske partiene fokuserer «nok» på kjønnslikestilling, samtidig som kvinnebevegelsen i form av høringssvar insinuerer at kvinner vil få et svekket diskrimineringsvern gjennom et felles likestillings- og diskriminerings lovverk, vil kunne medføre uheldige konsekvenser for fremtiden. Det er derfor svært viktig at man fremover tar hensyn til FNs Kvinnekonvensjons krav og anbefalinger om eksplisitt språkbruk og inkludering av kvinner. Dette er ikke fordi man ikke ønsker å inkludere andre diskrimineringsgrunnlag, men fordi man ikke må glemme kjønnsdiskrimineringen. Hvis man forsetter på samme måte som nå, vil man opprettholde konstruksjonen av kvinnen som «den andre», kjent fra kjønnteorien. Kvinner er imidlertid ikke en minoritet, men utgjør halve befolkningen. Såkalte «kvinneproblemer» kan derfor i realiteten ses på som samfunnsproblemer.

Del 2: Analyse av intervju

I denne delen skal jeg gjennomføre en analyse av de kvalitative intervjuene av sentrale aktører og stakeholder i norsk likestillingspolitikk. Intervjuobjektene er både en del av og påvirket av norsk likestillingspolitikk og statsfeminisme, og vil derfor være et nyttig bidrag til oppgaven. Spørsmål jeg ønsker å besvare her er: Er intervjuobjektene enige i den feministiske kritikken? Trenger vi mer likestilling, eller har vi kommet til endestasjonen? Hva er deres oppfatning av den «nye» Likestillings- og diskrimineringsloven? Og er den feministiske kritikken fremdeles gjeldene for status quo? Kapittelet har følgende struktur: Først vil gjennomgå jeg intervjuobjektene definerer av sentrale begreper (likestilling og feminisme), før jeg videre ser nærmere på statsfeminismens relevans. Så skifter fokuset over på utvidelsen av likestillingsbegrepet, og prioritering av kjønnslikestilling. Jeg stiller deretter spørsmål til hvorvidt likestillingsprioriteringene ble endret som følge av lovsammenslåingen, hvilke likestillingsutfordringer Norge står ovenfor, og hva vi kan gjøre for å få mer likestilling. Kapittelet avsluttes med en oppsummering, og avsluttende bemerkninger.

Sentrale begreper

Intervjuobjektene ble innledningsvis spurt om å definere begrepene likestilling og feminisme. Dette er hensiktsmessig ettersom intervjuobjektene er innflytelsesrike representanter, og deres forståelse av likestilling vil påvirke arbeidet deres med likestilling. Videre vil jeg sammenlikne intervjuobjektene respons med feministisk teori (litteraturgjennomgangen), for å undersøke i hvilken grad de samsvarer med moderne strømninger innen feminismen. Er intervjuobjektene fornøyd med status quo, eller ser de noen utfordringer? Jeg anser forståelsen av begrepene som avgjørende for videre tolkning og analyse, ettersom det eksisterer mange ulike oppfatninger av begrepene.

Intervjuobjektene har en noenlunde omforent forståelse av at likestilling handler om like muligheter (reell likestilling): Dette kommer eksplisitt frem hos 5 av 8 respondenter (Se *Tabell 6: Definisjon av likestilling*). Samtidige referer også tilbake til likestillings- og diskrimineringsloven, som også vektlegger like rettigheter (formell likestilling). Dette samsvarer med definisjonen av likestilling, slik det er definert i lovteksten: «Med likestilling menes likeverd, like muligheter og like rettigheter. Likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging.» (Likestillings- og diskrimineringsloven, § 1, 2017).

Tabell 6: Definisjon av likestilling

<i>Intervjuobjekt</i>	<i>Definisjon: Likestilling</i>
1	Definerer likestilling basert på grunnlagene i likestillings- og diskrimineringsloven: Like muligheter, samt sikre kvinners stilling. Likestilling er knyttet til kjønnslikestilling og kvinnekamp.
2	Like muligheter, lik makt og frihet til å leve det livet man ønsker.
3	Et bredt likestillingsbegrep, som går på tvers av diskrimineringsgrunnlagene. Dvs. tar høyde for et interseksjonelt perspektiv.
4	Likestilling mellom kjønn, og andre utsatte grupper, med fokus på like rettigheter og muligheter.
5	Definerer likestilling basert på diskrimineringsgrunnlagene, hvor målet er å bekjempe strukturell diskriminering.
6	Intervjuobjektet vektlegger kjønnslikestilling høyest: Alle skal ha samme rettigheter og muligheter. Likestilling har imidlertid fått en utvidet betydning, og brukes nå om det meste, selv om det i bunn og grunn handler om de forholdene som gjør at man ikke stiller likt. Utfordringen er at likestillingsbegrepet ikke har en omforent forståelse.
7	Likhet og muligheter både mellom kjønn, etnisitet, personer med ulike kjønnsuttrykk, «rase».

8	Menn og kvinner skal ha de samme rettighetene. Det skal ikke skje noen diskriminering mellom mann og kvinne.
---	--

Til tross for en tilsynelatende overvekt av respondenter som har lik forståelse av likestillingsbegrepet, legger Fagforbundet vekt på at begrepets utfordring er at ingen er enige om betydningen av det. Vedkommende trekker frem en kronikk som diskuterer likestilling for menn. Intervjuobjektets respons på kronikken er: *«Likestilling med hvem? (...) likestilling det er ikke å dele eple like biter – Det er at du behandler ulikt for å oppnå likhet».*

Intervjuobjektet er her inne på et viktig moment. Som jeg poengterte i litteraturgjennomgangen, kan de forskjellige oppfatningene av likestillingsbegrepet trekkes tilbake til 1990-tallet, hvor kjønnslikestillingen ble utfordret i møte med det flerkulturelle samfunnet (Danielsen og Larsen 2015, 186): Likestilling ble fremstilt som en felles norsk verdi (St.meld. nr. 15 (2008-2009), s. 10), som har ført til at likestilling i dag fremstår som en selvfølgelighet – noe vi allerede har (Teigen 2004, 87; Teigen 2013, 181). Dette har medført utfordringen med hensyn til å oppnå reell likestilling (Haalsa 2013c, 58; Ulvestad 2016, 25). For eksempel i sammenheng med utfordringene i møte med multikulturalisme fra 1990-tallet, men fremdeles den dag i dag, er det slik at likestillingspolitikk blir likestilling for etnisk norske kvinner, mens minoritetskvinner defineres av sin religiøse, kulturelle, eller tradisjonelle bakgrunn (Halsaa 2013a, 254). Dermed oppstår et «Oss og de andre»-skille mellom majoritet- og minoritetskvinner.

Lovens formål, som ble presentert i analysen av lovverket, løftes frem en rekke ganger når likestillingsbegrepet skal defineres av intervjuobjektene. De vektlegger diskrimineringsgrunnlagene, men trekker likevel kvinner, eller kjønn, frem før og oftere enn andre diskrimineringsgrunnlag. Dette er trolig grunnet formålsbestemmelsen, som vektlegger å løfte frem kvinners stilling i samfunnet: «Loven tar særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling. Loven skal bidra til å bygge ned samfunnsskapt funksjonshemmede barrierer, og hindre at nye skapes.» (Likestillings- og diskrimineringsloven, § 1, 2017).

Likestillingsbegrepet har som kjent fått en utvidet betydning. Utvidelsen illustreres gjennom både sammenslåingene av lovverkene til en felles likestilling- og diskrimineringslov, samt et økt fokus på «sammensatt diskriminering» i høringsnotat tilknyttet ny lov (Regjeringen 2015). Som oppgaven vil komme nærmere innom i dokumentanalysen, var engasjementet knyttet til økt fokus på sammensatt diskriminering stor i hørings svarene. Begrepet «sammensatt

diskriminering» har her en tilsvarende betydning med begrepet interseksjonalitet (Crenshaw 1989), og «kjønn +» (Bråten og Thun 2013, 12; Wærness 2013, 184). Likevel nevnes det utvidede likestillingsbegrepet kun eksplisitt i to ganger blant intervjuobjektene. Av disse, nevner kun én av to interseksjonalitet eksplisitt. Samtlige referer likevel tilbake til lovens formål hvor diskrimineringsgrunnlagene listes opp. Av denne grunn er det noe uklart, basert på dette spørsmålet, hvor stort fokus det utvidede likestillingsbegrepet har. Civita skiller seg imidlertid ut. Hun trekker utelukkende frem likestilling mellom mann og kvinne. Denne definisjonen av likestilling ligner i større grad på formålet i likestillingsloven fra 1978, som i lovteksten lyder slik: «Denne lov skal fremme likestilling mellom kjønnene og tar særlig sikte på å bedre kvinnens stilling. Kvinner og menn skal gis like muligheter til utdanning, arbeid og kulturell og faglig utvikling.» (Likestillingsloven, § 1, 1978).

Tabell 7: Definisjon av feminisme

<i>Intervjuobjekt</i>	<i>Definisjon: Feminisme</i>
1	Kvinner har generelt sett hatt en undertrykt stilling. Derfor må man: anerkjenne at kjønnsundertrykkelse skjer og gjøre noe med det. Altså: Jobbe for rettigheter og likestilling.
2	Anerkjennelse av at kvinner og menn har et strukturelt ulikt utgangspunkt, se på strukturene og ønske å endre dem. Kvinner har mindre makt og muligheter, både formelt, uformelt, tilknyttet det sosiale og det økonomiske.
3	Feminisme er kontekstavhengig. Det kan handle om både forhold mellom kjønn, til arbeid mot vold, og til og med miljøvern.
4	Kvinner er likeverdige som menn, og skal derfor ha like rettigheter og muligheter. Derfor må man kjempe for at det skal bli en realitet. Dersom man oppnår fullstendig «likestilling», trenger man ikke feminisme.
5	Erkjennelse i politisk arbeid og samfunnsanalyse av kjønnsroller og strukturer, og hvordan dette setter begrensinger for kjønn, og hvor kvinner kommer dårligst ut. Vektlegging av det økonomiske aspektet, men også arbeidshelse, vold, voldtekt og seksuell trakassering. Feminisme handler om å anerkjenne at disse tingene påvirker andre betingelser for menn og kvinner, særlig kvinner, grunnet tradisjonelle kjønnsroller.
6	Feminisme er på mange måter det samme som likestilling, men det er heller ikke her en omforent forståelse av begrepet. Likestilling og feminisme er kampen for kvinners rettigheter og muligheter, samt å styrke kvinners stilling i samfunnet.
7	Erkjennelse av at det ikke er likhet mellom kjønnene, samt skjevhet både knyttet til makt, muligheter og inntekt.
8	Intervjuobjektet spør: «Hvorfor skal man ikke være feminist?» Samtidig som hun er redd for å bruke begrepet. Hun påpeker at alle mennesker er likeverdige, men at det er mange

momenter tilknyttet feminisme som hun ikke stiller seg bak. Det er f.eks. problematisk at «gutteproblematikken» har gått under radaren til fordel for feministene.
--

Innledningsvis, i den historiske bakgrunnen, ble feminisme definert som grunnleggende rettigheter for alle og et ønske om å endre samfunnet mot kjønnsrettferdighet (Solhøy 2004, 8; Sørensen 2010, 478). Videre ble det løftet frem hvordan feminismen endret seg fra bølge til bølge hvor to former for feminisme, forskjell- og likehetsfeminisme, gikk igjen. Som kjent vekta likhetsfeminismen momentet om like rettigheter, mens forskjellsfeminisme dyrket det særegne ved kvinner (Owesen 2015a, 81; Holst 2017, 42-43). Når intervjuobjektene blir spurt om hva de legger i begrepet feminisme, trekker flere historiske linjer. Ettersom kvinner har hatt en undertrykt stilling i samfunnet, som har manifestert seg i kjønnsroller og på det strukturelle plan, må man arbeide for kvinners rettigheter og likestilling. Tilknyttet kjønnsroller, kan det tenkes at intervjuobjektene referer til kvinners henvisning til den private sfære. Som jeg var inne på med likestillingsbegrepet, er det heller ikke her en omforent forståelse av feminismebegrepet. Slik som litteraturgjennomgangen og LDO (Se *Tabell 7: Definisjon av feminisme*) viser til, har feminismen aldri vært en unison bevegelse. Både rettigheter, makt, muligheter, sosiale og økonomiske aspekter, arbeid mot vold, miljøvern, kjønnsroller, voldtekt, og inntekt trekkes frem for å beskrive feminismens innhold. Når like muligheter løftes frem som definisjon av feminisme, dreier det seg altså om likhetsfeminisme. Likevel, intervjuobjektene er alle enige om at kvinner i realiteten ikke er likestilt menn og at dette er noe som man bør kjempe for.

I defineringen av feminisme-begrepet, skiller igjen Civita seg ut. I stedet for å definere begrepet, trekker intervjuobjektet frem momenter som vedkommende er kritiske til: Selv om intervjuobjektet mener alle mennesker er likeverdige, og spør: «*Hvorfor skal man ikke være feminist?*», trekkes det frem hvor problematisk det er at «gutteproblematikken» har gått under radaren til fordel for feministene. Intervjuobjektet understreker likevel at det er viktig å jobbe for likestilling, men vil ha et mer nyansert bilde. Her tror jeg at man både kan dra nytte av et mer nyansert bilde, men tror også man må ha en debatt om begrepenes innhold. Dersom man verken har omforent forståelse av likestilling- eller feminisme-begrepet, spesielt førstnevnte, blir det utfordrende å jobbe opp mot full og reell likestilling.

Statsfeminismens relevans

Gjennom å spørre intervjuobjektene om de kjenner til statsfeminisme-begrepet, samt å få dem til å reflektere over hvilke aktører som er sentrale i likestillingskampen nå versus før, håper jeg på å bekrefte eller avkrefte påstanden, hentet fra den feministiske kritikken, om hvorvidt statsfeminismen fremdeles er relevant. Jeg har tidligere argumentert for at begrepet har endret karakter og blitt institusjonalisert gjennom den nå selvsagte kvinnevennlige velferdspolitikken, med likestilling som grunnleggende norsk verdi. Statsfeminisme er med andre ord fremdeles en «(...) levende i karakteristikker av hvordan norsk likestillingspolitikk virker» (Sørensen 2011, 105). Samtidig forsøker jeg her på å besvare del 2 av oppgavens problemstilling: «Hvordan har statsfeminismen preget norsk likestillingspolitikk?».

Bufdir benytter seg kun av statsfeminisme-begrepet i historisk sammenheng, men anerkjenner samtidig at Bufdir på en måte er en forlengelse av statsfeminismen selv. Det historiske aspektet kommer også frem hos LDO og Fagforbundet. Intervjuobjekt fra LDO trekker videre frem et eksempel på aktiv statsfeminisme: «(...) *det jo fortsatt viktig på den måten at myndighetene har konsultasjonsplikt med sivilsamfunn på de ulike grunnlagene, og i forhold til kvinnekonvensjonen, for eksempel, så plikter jo myndighetene å konsultere sivilsamfunnet (...)*».

Selv om alle intervjuobjektene kjenner til begrepet, er det få som aktivt benytter seg av begrepet. Det er heller ikke overraskende at det er representanter fra statlige myndigheter som er mest kjent med begrepet. Intervjuobjektet fra SV påpeker likevel at selv om ikke begrepet i seg selv blir brukt, så er det trolig statsfeminisme det dreier seg om likevel, men at det i dag heller snakkes om «likestilling». En tilsvarende respons kommer fra Fagforbundet: «(...) *hvis man liksom skal si noe om at statsfeminismen har endret seg, så kan man jo se på (...) Alt går inn under betegnelsen likestilling*». Dette samsvarer med påstanden om at statsfeminismen har endret karakter, blitt institusjonalisert, og i dag fungerer som likestillingspolitikk i statlig regi.

Tilknyttet eventuell endring i sentrale aktører i likestillingskampen, svarer Bufdir at staten har blitt en stadig større aktør i kampen for likestilling. Selv om staten har andre roller og virkemidler enn sivilsamfunnet og kvinnebevegelsen, har de alle samme mål. Vedkommende oppfatter at det har blitt mer samarbeid og at staten, sivilsamfunnet og organisasjonene har blitt knyttet tettere sammen. Intervjuobjekt fra SV trekker frem lignende momenter. Her fremheves det at organisasjonslivet har blitt mer profesjonalisert, samtidig som vi har et

direktorat, LDO og «nemda» som «(...) på en måte ivaretar disse statsfeministiske strukturene (...)». Som tidligere nevnt, er intervjuobjekt fra SV er tilknyttet den kvinnepolitiske avdelingen. Vedkommende understøtter i at kvinnebevegelsen fremdeles er svært viktig dem. Avdelingen har jevnlig kontakt med kvinnebevegelsen for å sjekke om deres politikk er i tråd med deres ønsker. Dette blir igjen et eksempel på aktiv statsfeminisme. Imidlertid påpekes det at de fleste frivillige organisasjoner i dag har mistet makt, og sliter med dårlig økonomi. Som vi har sett i litteraturgjennomgangen, ble dette også trukket frem hos Hernes (2013, 378) og Skjeie (2013a, 41), og fremstår som en mer generell trend i organisasjonslivet og gjelder ikke nødvendigvis bare kvinnebevegelsen.

Utvidelsen av likestillingsbegrepet

I sammenheng med at likestillingsfokuset har skiftet fra kvinnekamp til likestillings- og mangfoldskamp, har nye likestillingsorganisasjoner kommet på banen. I de neste avsnittene vil jeg se nærmere på utvidelsen av likestillingsbegrepet, og hvordan intervjuobjektene har opplevd denne utvidelsen, og hvilke endringer de har observert. Følgende avsnitt er derfor de mest sentrale for oppgavens problemstilling. Representanten fra Fagforbundet trekker i denne sammenheng frem både at Norge har fått flere likestillingssentre, men løfter også frem Reform – ressurscenter for menn og FRI – Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold, som sentrale aktører i likestillingskampen. Reform «er en politisk uavhengig stiftelse som arbeider for at menn skal inkluderes i likestillingsarbeidet, og at likestillingsarbeid skal inkludere menn (...) en synlig aktør i norsk likestillingspolitikk.» (Reform 2022). Mens FRI «(...) arbeider for likestilling og mot diskriminering av personer som bryter med normer for kjønn og seksualitet (...)» (Foreningen FRI 2022). Civita legger til at menns engasjement er avgjørende hvis man skal «komme videre med likestillingen mellom kjønn», og at derfor menn i større grad burde deltatt aktivt.

Vektlegging av de ulike diskrimineringsgrunnlagene

I dette avsnittet vil jeg fokusere på hvordan intervjuobjektene vektlegger de ulike diskrimineringsgrunnlagene i Likestillings- og diskrimineringsloven av 2017. Som vi har sett i del 1 av analysen, vektlegges diskrimineringsgrunnlagene noenlunde likt i lovverket. Selv om likestillingsbegrepet har blitt utvidet, fokuserer intervjuobjektene i større grad på likestilling mellom kjønnene, enn andre diskrimineringsgrunnlag. Dette fremgår i Tabell 8: *Prioritering av kjønnslikestilling*. Eksempelvis: «(...) likestilling mellom kvinner og menn er

noe som uttrykkes oftere og tas opp (...)», og ettersom «(...) aktivitet- og redegjørelsesplikten, og den handler jo om arbeid på alle tiltak, men der hvor en skal kartlegge, så gjør en jo det bare på kjønn (...)». Dermed blir også mer naturlig å prioritere kjønn over andre diskrimineringsgrunnlag. Kvinner er jo tross alt «(...) halve befolkningen (...)». Basert på intervjuobjektene svar kan man derfor argumentere for at kjønnslikestilling fremdeles er det viktigste momentet knyttet til likestillingsfeltet, selv med utvidelsen av likestillingsloven.

Tabell 8: Prioritering av kjønnslikestilling

Intervjuobjekt nr.	Svar
2	«(...) kjønnslikestillingen er på en måte hevet litt over de andre fordi den rammer så veldig mange da, altså det er jo halve befolkningen (...)», samtidig som de «(...) fremhever likestilling (...) for mange grupper (...)».
4	«(...) Arbeiderpartiet er jo i høyeste grad et likestillingsparti (...) praksis så er det nok kanskje sånn at kjønnslikestilling er mye mer innarbeidet (...) vi må kanskje i større grad minnes på at vi skal være likestilte, at vi ikke skal diskriminere på andre områder heller».
5	«(...) likestilling mellom kvinner og menn er noe som uttrykkes oftere og tas opp (...)». Men: «(...) aktivitet- og redegjørelsesplikten, og den handler jo om arbeid på alle tiltak, men der hvor en skal kartlegge, så gjør en jo det bare på kjønn (...)».
6	«kvinneperspektivet, eller kjønnsperspektivet, vil jeg og kanskje si, er ganske fremtredende hos oss i den politikken vi fører». Men selv om de har et overordnet perspektiv på kvinner, så «vi jobber mot diskriminering og for inkludering».
7	«et mer bevisst forhold til likestilling mellom kjønn».

Det finnes imidlertid to unntak. Bufdir og LDO vektlegger alle diskrimineringsgrunnlagene likt. Sistnevnte løfter frem at «(...) ombudet har jo et mandat som innebærer å være pådriveraktør, det vil si å både jobbe for å fremme likestilling og jobbe for å hindre diskriminering på våre grunnlag (...) våre grunnlag behandles likeverdig». Intervjuobjektet fra Bufdir forteller at de har et eget «team» for hvert av diskrimineringsgrunnlagene, hvor alle har lik status, og jobber direkte opp mot sitt fagfelt. Selv om alle diskrimineringsgrunnlagene har hvert sitt team, prøver likevel Bufdir «(...) å jobbe interseksjonelt (...)», ettersom de anser diskrimineringsgrunnlagene for å være sammenvevd. Vedkommende eksemplifiserer dette gjennom å se på minoritetskvinner: «(...) da kan vi på en måte si at: «ja minoritetskvinner, det er jo kjønnslikestilling». Ikke sant. Men det er jo selvfølgelig. (...) Minoritetskvinner kan jo være utsatt for rasisme f.eks., og da kan jo også etnisitetstemaet bli med. Så vi prøver jo også å jobbe på tvers».

Også i litteraturgjennomgangen løftes inkludering av minoritetskvinner frem av en rekke kjønnteoretikere (Se avsnittene «Majoritet mot minoritet» og «Elitefeminisme»). Det er derfor svært positivt at minoritetskvinner er en prioritert hos Bufdir, ettersom de fremdeles er marginalisert i likestillingspolitikken, og sakene relatert til dem nesten utelukkende knyttes til integreringspolitikken (Halsaa 2013a, 254). Dette må veies opp mot eventuelle utfordringer knyttet til å gi enkeltgrupper særbehandling. Dersom man fortsetter å behandle minoritetskvinner separat fra «kvinner» generelt, risikerer man igjen å øke forskjellsmarkøren mellom oss og dem, noe som igjen kan medføre økt stigmatisering. Dette er en bekymring som også understrekes av Civita: «Man ønsker lik behandling, og så får man ikke det fordi gruppene skilles ut og skaper da ulik behandling på grunn av ulike trekk ved personen».

Til tross for at flertallet av intervjuobjektene prioriterte kjønnslikestilling over andre diskrimineringsgrunnlag, svarte likevel alle at de ser på diskrimineringsgrunnlagene i sammenheng med hverandre, altså understrekes et interseksjonelt perspektiv. Selv om alle svarer ja her, påpeker likevel samtlige at dette «sikkert» er noe de burde prioritert i større grad. Når interseksjonalitet nevnes, er det gjerne etnisitet, religion, hudfarge, og funksjonshemming som løftes frem. Hudfarge er imidlertid ikke et eget grunnlag i likestillings- og diskrimineringsloven, til tross for at en rekke av høringssvarene tilknyttet proposisjonen av loven argumenterte for at dette måtte inkluderes.

Ble likestillingsprioriteringene endret som følge av sammenslåingen av lovverket?

Jeg spurte videre om intervjuobjektene observerte en endring i prioriteringene av diskrimineringsgrunnlagene før og etter den «nye» loven. Som kjent inkluderes «kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person», som diskrimineringsgrunnlag her (Likestillings- og diskrimineringsloven, § 1, 2017). Ettersom det var Solberg-regjeringen som fikk gjennomslag for sammenslåingen av Likestillings- og diskrimineringsloven i sin tid, forventet jeg mer støtte om lovverket fra den politiske høyresiden. Denne antagelsen viste seg å stemme: SV og AP var blant dem som ytret seg kritisk til sammenslåingen, mens høyresiden var positiv.

Dette er et viktig funn. Uenighet om den «nye» loven følger et etablert skille i norsk politikk; skillet mellom den politiske høyre- og venstresiden.

Representanten fra Høyre trekker frem at formålet var å få et mer oversiktlig lovverk. Vedkommende vet imidlertid ikke så mye om de praktiske betydningene av lovendringen. Fagforbundet tror derimot ikke likestilling har blitt en høyre prioritet som følge av sammenslåingen, fordi likestilling nå anses som en selvfølge. Bufdir påstår at loven ikke har hatt så mye praktisk betydning for likestillingen. Dette samsvarer med LDO, som heller ikke tror lovverket har hatt så mye å si. LO på sin side, opplever endring i form av et skifte fra fokus på kun kjønnslikestilling, til nå å se på alle diskrimineringsgrunnlagene samtidig. Bufdir tror det er eksterne faktorer som påvirker likestillingspolitikken, som hvilken regjering som sitter og politikken de fører, ikke selve lovverket. Det trekkes imidlertid frem en omorganisering fra 2019, som påvirket dem i arbeidet med å fremme likestilling.

Tre av intervjuobjektene fremhever kjønnsperspektivet ytterligere: Fagforbundet var en av pådrivere for å opprettholde formålsbestemmelsen om å sikre kvinners stilling, men legger til at det *«(...) betyr jo ikke at vi ikke jobber i forhold til ikke-diskriminering og trakassering, men vi er en av de som fokuserer på kjønnsperspektivet»*. Både SV og AP var i sin tid kritiske til sammenslåingen av lovverkene. Førstnevnte sier: *«vi opplever vel det at den sammenslåingen i lovverket egentlig bidrar til usynliggjøring (...) kjønnslikestillingen kanskje gradvis mindre, svakere posisjon (...)»*. *«likestillingsloven (...) jeg vil tro at den på en måte er mer som en del av et symptom av en bredere utvikling når det gjelder likestillingsarbeidet»*. AP har vært redd for at kjønnslikestillingen skal bagatelliseres, men er ikke negativ til å løfte frem andre grupper som sådan. Intervjuobjektene svar kan ha en sammenheng med deres politiske orientering. Jeg observerer, basert både på data fra intervju og dokumentanalysen, en tendens til at venstresiden er mer positive til separate lovgivninger, slik det var før lovsammenslåingen, og dermed mer kritisk til en felles Likestillings- og diskrimineringslov. Kvinnebevegelsen (fra høringssvarene) og Fokus' rapport inspirert av FNs Kvinnekonvensjon, tror som sagt at et felles lovverk vil redusere kvinners diskrimineringsvern. Dette baserer seg igjen på kjønnsteorien, som er kritiske til kjønnsnøytralitet. Videre observerer jeg at venstresiden i større grad opptatt av kjønnslikestilling enn den politiske høyresiden.

Jeg spurte deretter intervjuobjektene om de opplevde det som problematisk at fokuset har skiftet fra kjønnslikestilling til mangfold. Her er LO og Høyre, venstre- og høyresiden, samstemt og ikke bekymret. Sistnevnte påpeker at: «(...) *det at man jobber for en gruppe, behøver jo ikke å bety at man minimerer den andre gruppen*». LO på sin side, anser sammenslåingen som en spennende utfordring. Gjennom lovsammenslåingen anerkjenner man diskriminering på ulike grunnlag og hvordan disse virker sammen (interseksjonalitet). Civita argumenterer for at dette handler om identitetspolitikk, og er som tidligere nevnt kritisk til å lage mange lover for «spesielle grupper». Imidlertid anerkjenner vedkommende at: «(...) *På den positive siden skjønner man at det kan være behov for å rette liksom oppmerksomheten mot grupper som har hatt det vanskeligere*». Intervjuobjektet eksemplifiserer sistnevnte moment med å trekke frem de homofiles kamp om avkriminalisering og rett til å gifte seg. Videre legges det til at man kanskje kan ha godt av å «(...) *vri fokuset litt over på mangfold (...) Jeg tror det viktigste for alle mennesker uansett hvilken bås de er plassert i, i forhold til denne loven, man behandles likt. Sånn at man er likeverdige som menneske, uavhengig av den typen faktorer*».

SV trekker frem ambivalens knyttet til fokusskifte fra kjønnslikestilling til likestilling og mangfold: «*Ja, altså både òg (...) Jeg opplever at det er positivt at man utvider kampen og inkluderer flere grupper, for det synes jeg er viktig for kvinner, fordi det nyanserer jo måter kvinner blir undertrykket på, som gir en bedre politisk verktøykasse til å faktisk endre på det og den situasjonen de lever i da. (...) men jeg tenker jo at den særegne måten kvinner undertrykkes på har liksom sammenheng mellom typ maktfordelinger, skeivfordeling i hjemmet og i arbeidslivet, fordommer eller forventninger til kvinner, fordi de er kvinner osv., alt dette her er veldig sånn systematisk, folk skjærer litt på tvers av alle disse andre diskrimineringsgrunnlagene, og det er veldig skummelt hvis det (les: kvinner) usynliggjøres*». Argumentene som presenteres av SV, vekker assosiasjoner til kritikken rettet mot skillet mellom offentlig- og privat sfære: Familien og det utbetale omsorgsarbeidet oppfattes som kvinnens ansvar (Hernes 1998, 86; Leira 1998, 200). Samtidig fremheves det at kvinnen må være «synlig» for å ikke bli diskriminert, for å være likestilt. Altså ligger det en implisitt kritikk rettet mot en kjønnsnøytral tilnærming. Som tidligere nevnt oppfordres det av blant annet av FN, til å være eksplisitt i språket, for å hindre usynliggjøring av kvinner (Fokus 2021b).

Også AP og Fagforbundet er bekymret. De er redd for at det blir for lite fokus på diskriminering av kvinner, kjønnslikestilling, og kvinneperspektivet generelt. Dersom man ikke fortsetter å løfte dette frem, er de redd for at *«ting blir skrudd tilbake»*. AP eksemplifiserer dette med den norske abortloven som i 2019 fikk en historisk innstramming. I etterkant av intervjuet, observeres det en enda skumlere tendens i USA, hvor staten Mississippi visstnok skal ha vedtatt et forbud mot abort etter uke 15 (Hanssen 2022). Dersom dette viser seg å stemme, vil dette drastisk redusere kvinners rett til å bestemme over egen kropp.

Likestillingsutfordringer

Intervjuobjektene ble ikke eksplisitt spurt om hvilke likestillingsutfordringer Norge står ovenfor i dag, men det kommer likevel frem en rekke momenter med konkrete eksempler på likestillingsutfordringer. I de neste avsnittene vil jeg derfor løfte frem disse, blant annet kjønnsnøytralitet, kjønnsstereotyper og fordommer.

Representanten fra Fagforbundet kommer innpå tematikken kjønnsnøytralitet, og jeg spør om hvilke tanker hun har om den økte bruken av kjønnsnøytrale termer: *«Det er ingenting som tyder på at det tjener kvinnesaken eller kampen for kvinners rettigheter.»* Dette er en bekymring som har blitt løftet frem en rekke ganger blant intervjuobjektene. LDO trekker frem at man går i retning mot økt bruk av kjønnsnøytralitet. Hun fremhever hvordan dette påvirker kjønnslikestillingen negativt, og løfter dette frem som en stor likestillingsutfordring: *«(...) det er forskning på om denne politikken som går mer og mer i retning av kjønnsnøytralitet, hvor heldig det er for kjønnslikestilling, og der har jo kvinnekomiteen i FN vært ganske kritiske. De har bedt myndighetene om å utrede eventuelle konsekvenser av en kjønnsnøytralisering av lovverket.»*

Fagforbundet kommer med flere eksempler på hvordan en slik kjønnsnøytral tilnærming virker negativt på kvinner. Hun trekker frem det diskursive skifte fra «vold mot kvinner» til «vold i nære relasjoner», tredelingen av foreldrepermisjon, samt høring til ny barnelov. Tilknyttet sistnevnte skulle det gjøres en likestillingsutredning, men *«det er ikke vurdert opp til hvilke forpliktelser vi har i det hele tatt. Ingenting! Ikke et ord! (...) kvinnekonvensjonen skal jo gå foran. Det gjør den jo ikke!»*. Hun sier at her at det vært viktig å fremme kvinneperspektivet, og at man må ta *«hensyn til at kvinner er i en særstilling»*. Fagforbundets

representant legger videre til at i denne sammenheng blir det igjen relevant å spørre hva man legger i begrepet likestilling fordi: «*Det kan være forskjellig!*».

Som vi vet har kjønnteoretikere argumentert for at kjønnsnøytralitet vil medføre at det kvinnelige fjernes, mens det mannlige består som det nøytrale og universelle. Dette vil igjen medføre at kvinnen blir sett på som et avvik, og fremstilles om «den andre», og dermed også underlegen i kjønnshierarkiet (Eduards 2002; Van der Ros, Johansen og Guldvik 2010, 243; de Beauvoir 2000, 36). Vestens filosofiske og vitenskapelige ideal, er som kjent et objektivt blick (Owesen 2007, 37). Og som vi husker fra skillet mellom privat og offentlig sfære, uttrykker den offentlige sfære fornuftens upartiske eller universelle ståsted (Gressgård 2017, 155). Altså samsvarer vestens ideal med den offentlige sfære, som igjen er forbeholdt menn. Satt på spissen vil denne skjulte favoriseringen medføre «(...) at vi alle sammen blir menn i en eller annen forstand (Owesen 2007, 41). Det Owesen argumenterer for her er at det blir et feilgrep for kvinner å kreve likhet, og at man i stedet burde problematisere de allerede eksisterende normer og verdier som samfunnet innehar. Med andre ord må man avvikle den kjønnsnøytrale tilnærmingen for å oppnå reell likhet/likestilling, fordi den (kjønnsnøytrale tilnærmingen) overser de institusjonaliserte strukturene som (usynlig) favoriserer menn (Ulvestad 2016, 35).

Høyre på sin side er klar over kvinnekonvensjonens krav og oppfordring til eksplisitt språk, men mener dette «*gjelder veldig mange andre land som ikke har kommet så langt som oss med i likestillingen.*» Man kan derfor anta at Høyre mener at Norge er likestilt «nok», og at det derfor ikke er nødvendig å ta avstand fra en kjønnsnøytral tilnærming, til tross for at FN har ytret skepsis. Intervjuobjektet opplevde Fokus sin rapport (2021a), som satte lys på hvorvidt partiprogrammene var i henhold til kvinnekonvensjonen var urettferdig, ettersom rapporten påpeker Høyres manglende kvinneperspektiv. Illusjonen av et allerede likestilt samfunn blir av kjønnteoretikere løftet frem som en svært alvorlig likestillingsutfordring. Dette er fordi det forhindrer samfunnet å videreutvikledes i retning mot mer likestilling (Haalsa 2013c, 58; Ulvestad 2016, 25). Dette er problematisk ettersom kvinner enda ikke har oppnådd reell likestilling (Holst 2013, 11). Det vil si, likestilling i form av like muligheter (Regjeringen 2021b). Når et av Norges største politiske partier opererer med en forståelse av at vi allerede er likestilte, og heller ikke tar hensyn til likestillingsforpliktelsene fra FN, vil det også bli vanskeligere å bli et mer likestilt land. Dette inkluderer utfordringer knyttet til kvinnevennlig politikkutforming og agendasetting.

En annen likestillingsproblematikk som blir løftet frem av intervjuobjektene er kjønnsstereotyper. Høyre fremhever hvor problematisk det er med stereotypiene «*som vi alle sammen har rundt likestilling (...) vi har alle holdninger vi må jobbe med knyttet til «hva en kvinne kan være»*». Kjønnsteoretikere har gjentatte ganger løftet frem hvordan det settes grenser for kvinnesaken, men i litteraturgjennomgangen er det i større grad fokus på hvordan majoritetskvinner (og deres organisasjoner) har definisjonsmakt for hva som anses som kvinnesak (Siim 1999; Skjeie 2013a, 34; Bråten og Thun 2013, 17; Thun 2013, 281; CORE 2017). I denne sammenhengen er det imidlertid viktig å bemerke seg at minoriteter, og mer spesifikt minoritetskvinner, sjeldent nevnes av intervjuobjektene. Dette er i seg selv problematisk, og kan brukes som et direkte eksempel på skillet majoritet- og minoritetskvinner, mellom «oss og de andre», ettersom alle intervju objektene er etnisk norske.

Høyre mener at løsningen på stereotypiproblemet, er å være bevisst og «*få det mer frem*» på dagsordenen. Hun løfter også frem at det er positivt at kvinner tar høyere utdanning, og at menn tar del i arbeidet i hjemmet, samt tar ut pappapermisjon. Representanten fra Høyre, avslutter med å si seg enig i et utsagn som Erna Solberg visstnok har sagt: «*det viktigste du gjør for likestilling, er jo egentlig hvilken mann du velger å gifte deg med*». Etter en faktasjekk, kommer det frem at det er Frps leder, Sylvi Listhaug, som har kommet med nevnte utsagn: «*Et av de viktigste valgene du (les: som kvinne) tar om du ønsker en karriere, eller å gå i en spesiell retning, er hvilken mann du gifter deg med*» (Hatlen 2019). Utsagnet kan imidlertid fremstå noe problematisk sett fra et feministisk perspektiv, og skapte både sjokk og diskusjon.

Slik som Høyre var inne på, påpeker også Civita at det er avgjørende at menn også tar del og engasjerer seg i likestillingskampen: «*Jeg hadde kanskje håpet at menn ville engasjert seg mer. Jeg tror at hvis man skal komme videre med likestillingen nå, i Norge, så tror jeg at man må ha ganske mange sterke menn på laget. De må ønske og ville være med på dette her. Det gjelder ikke bare businessmenn, det gjelder menn generelt.*» Uten menns engasjement kommer vi altså ingen vei: «*Verken når det gjelder å være hjemme med barn, eller akseptere at menn også kan ta ut permisjon.*»

Representanten fra Civita mener at det er feminismen som har bidratt til at den del gutter og menn har problemer, og trekker frem «*gutteproblematikken*» som en stor likestillingsutfordring, men også utfordringen knyttet til typiske kvinnedominerte og mannsdominerte yrker: «*Menn har ikke lyst til å «jasse ned», mens kvinnene har «jazzet opp» (...)*». Med dette mener hun at kvinner nå er overrepresentert i tidligere mannsdominerte (og anerkjente) yrker som lege og psykolog, mens menn i mindre grad har gått over til typiske/tradisjonelle lavlønnede kvinneyrker. Som tidligere nevnt er en av Norges største utfordringer likestillingsparadokset og det kjønnsdelte arbeidsmarkedet (Reisel og Teigen 2014; Heian 2018). Sistnevnte har gitt kvinner dårligere muligheter til karriereutvikling enn menn. Som Civita var inne på i avsnittet over, er det nå i ferd med skje en utjevning i tidligere mannsdominerte yrker. Imidlertid ser man at kvinneyrkene forblir kvinnedominerte (Heian 2018, 50). Dette kan være en vanskelig trend å snu, ettersom det er mange fordeler for kvinnene ved å skifte til mannsdominerte yrker, mens det vil være det motsatte for menn. Dette skyldes blant annet fordi kvinneyrkene assosieres med lavere lønn (Heian 2018, 50). En lignende tankerekke finnes hos AP: «*(...) altså historisk sett så er jo feminisme at vi skal få damene opp og frem, og det skal vi jo, men vi skal ikke trekke mennene ned, vi trenger jo en balanse*».

Intervjuobjektene med venstrepolitisk orientering, synes det er noe mer problematisk at menn skal inkluderes i «likestillingskampen», og står dermed i motsetning til Civita. Eksempelvis kommer Fagforbundet med følgende utsagn: «*Han lederen av den der «Mannsforum», hadde jo en kronikk i Dagsavisen. (...) Han snakker jo om likestilling. Men det er jo da menn (...) menn som nå snakker om disse kvinnene da: samværs sabotasje og alle de greiene her. Og at kvinner er i flertall i utdanninger, og sånn. Så nå er det menn! NEI! Nå snakker de liksom om likestilling for menn. «Likestilling med hvem?», kunne man spørre seg da.*» Engasjementet til Fagforbundet i denne sammenhengen, er trolig ekstra stort ettersom de var «*pådrivere for å opprettholde formålsbestemmelsen*», og vektlegger kjønnsperspektivet sterkt. Formålsbestemmelsen, som nevnt i analysen av Likestilling- og diskrimineringsloven av 2017, handler om å sikre kvinners stilling.

Likestillingsarbeid: Hvordan få mer likestilling?

I dette avsnittet vil jeg se nærmere på hvordan de ulike organisasjonene og partiene arbeider med likestilling, for å utforske hvordan man kan få mer (likestilling). Intervjuobjektene ble i

denne sammenheng spurt om: «Hvordan blir likestillingsidealet implementert som konkret politikk?»

Buudir arbeider i stor grad med å evaluere prosjekter som allerede finnes, samt koordinere og lage nettverk mellom allerede eksisterende tiltak. Direktoratet ligget nært det faglige aspektet når de arbeider. For dem handler det mye om å snakke med ulike grupper, samt «å spre de ulike erfaringene fra andre». Intervjuobjektet trekker imidlertid frem at «det som er frustrerende med å jobbe med direktorat, det er jo at du ser ikke mange, konkrete resultater». Med andre ord er likestillingsarbeidet saktegående innad i de statlige institusjonene, det tar tid før effekten kommer til syne. Buudir trekker videre frem aktivitet- og redegjørelsesplikten som eksempel, som er en «veiledning til bedrifter og offentlige myndigheter», for å sikre aktivt arbeid mot likestilling. Her var direktoratets oppgave å lage veiledningen, samt et verktøy og som gjøre det lettere å rapportere inn.

LO er også opptatt av aktivitet- og redegjørelsesplikten, og utdyper at den omfatter arbeid på alle diskrimineringsgrunnlag, men påpeker at den kun kartlegger tilknyttet kjønn. Hun legger videre til at de ønsker «en sterk aktivitets og redegjørelsesplikt, og det en kan håpe på er jo at den plikten gir en større bevissthet om å jobbe systematisk ut på arbeidsplassene.» Her er jeg enig med LO, og tror med fordel man kunne ha styrket aktivitets- og redegjørelsesplikten. På den ene siden hadde det vært gunstig om redegjørelsesplikten (kartleggingen) var gjeldene for alle diskrimineringsgrunnlag, dersom man skal ha en interseksjonell tilnærming og klare å sikre likestilling for «alle». Samtidig innser jeg at dette kan bli utfordrende å gjennomføre i praksis, da det er problematisk å «telle» folk etter minoritetsbakgrunn, funksjonsnedsettelse, og/eller seksuell orientering. Det vil med andre ord bli utfordringer knyttet til praktisk gjennomførelse av en slik ordning.

Tilknyttet spørsmål om hvordan SV jobber mot mer likestilling, løftes det frem at de er «veldig opptatt av å være samstemte med sivilsamfunnet og organisasjonene», og prøver å jobbe nærliggende dem. Med andre ord eksisterer det fremdeles statsfeministiske strukturer hos partiet. Ambisjonen som SV jobber etter er full kvinnefrigjøring, og det er derfor spesielt viktig å arbeide mot økonomisk ulikhet. Her trekker intervjuobjektet frem viktigheten av fast ansettelse og full stilling for kvinner. Det er også viktig med gode arbeidsvilkår, foreldrepermisjon, likestilt foreldreskap og skolefritidsordninger. Dette samsvarer med blant annet LO, LDO og Fagforbundet, som også har arbeidslivspolitikken på agendaen: LO har tatt

initiativ til endring i arbeidsmiljøloven som skal styrke retten til heltid. SV fokuserer dog i større grad på reell likestilling, fremfor formell likestilling, og jobber for *«å innrette samfunnet sånn at kvinner og menn skal ha like muligheter, som igjen henger sammen med den økonomiske likestillingen.»* Intervjuobjektet legger til at det også er avgjørende med makt og mulighet til å bestemme over eget liv, og nevner i denne sammenheng alt fra selvbestemt abort, til rett til å bestemme om man vil ha sex eller ikke, vern mot overgrep, vold og voldtekt.

SV avslutter med et viktig poeng; Hun mener at det er viktig at man stadig utvider måten man jobber med likestilling på, gjennom å inkludere nye grupper, som eksempelvis transdebatten og skillet mellom «hvite feminister» og minoritetskvinner. Samtidig advarer hun: *«man må være forsiktige med at diskrimineringskamper eller likestillingskamper ikke slår hverandre i hjel (...) man må kunne leve side om side og heller være flink til å sette ord på de spesifikke ulike erfaringene, heller enn å tenke på den som en «masse» som har de samme utfordringene.»* LO har for øyeblikket også en satsing på mangfold, og jobber særlig med antirasismene og etnisitetsaspektet av diskrimineringsgrunnlagene.

Civita jobber ikke direkte med likestilling, men løfter frem at det er positivt at man fikk et nytt lovverk i 2017: *«Det fine med å lage en sånn lov, det er at folk blir mer oppmerksomme på ting. Og når man blir oppmerksomme på ting, da kan man begynne å jobbe med det og da kan man forsøke å forandre ting med å delta i debatter, ytre meninger og forsøke å inkludere folk i praksis da».* LDO på sin side, tror slikt kun øker oppmerksomheten i en kort periode før det *«drukner igjen».*

LDO har som nevnt, som mandat å være pådriver for: *«å både jobbe for å fremme likestilling og jobbe for å hindre diskriminering på våre grunnlag.»* Her arbeider de med konkrete handlingsplaner, samarbeidspartnere, prosjekter, og rapporterer inn til kvinnekomiteen i FN. Gjennom å jobbe opp mot stortingskomiteer, får de direkte utfordret myndigheten på egen politikk, og fungerer som en presseorganisasjon sammen med sivilsamfunnet. Dette blir igjen et eksempel på aktiv statsfeminisme. Intervjuobjektet fra LDO legger til at de også har et samarbeidsprosjekt med Bufdir i Portugal som er knyttet til voldstematikken. I norsk kontekst er LDO opptatt av likestilling i arbeidslivet, og illustrerer dette med arbeid mot diskriminering av gravide arbeidstakere og likelønn. Når jeg spør henne hva vi kan gjøre for å få mer likestilling, svarer hun: *«Jeg tror rett og slett, at man ikke bare kan lene seg tilbake og tenke*

dette er et tog som går fra a, til b, til c, i betydningen at vi går på en måte automatisk fremover.» Intervjuobjektet utdyper, og sier at man hele tiden må være klar over at det alltid vil dukke opp nye tematikker og arenaer, som igjen vil skape nye utfordringer.

Vedkommende illustrerer dette med hvordan #MeToo-bevegelsen plutselig overtok hele likestillingsdagsordenen. Utsagnet deler med andre ord likhetstrekk med SVs poeng; Likestillingskampen er i stadig utvikling, og det er derfor viktig å være tilpasningsdyktig. Her vil oppgavens historiske bakgrunn, og teori, fungere som et direkte eksempel på hvordan en slik utvikling har tatt form i Norge.

Måten AP på lokalt nivå jobber med likestilling tar form som politikkkutforming, «sette ned råd», og jobber mot å gi ulike grupper formell innflytelse i de politiske prosessene, hvor (slutt)målet er å få fattet vedtak. Hun illustrerer dette med et nylig etablert råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne. AP løfter også frem at de fremdeles har samarbeid med de tradisjonelle kvinneorganisasjonene, men at disse samarbeidene ikke er formaliserte lengre. Når jeg spør om hva vi kan gjøre for å få gjennomslag for de problemstillingene som de jobber med, svarer hun at de prøver å jobbe strukturert. Intervjuobjekt eksemplifiserer dette ved å se på problematikken ved lav kvinneandel i kommunestyrene. Her klarte de til slutt å rekruttere inn nær 50% kvinner i kommunestyret etter kommunevalget. Lav kvinneprosent i kommunestyret, var nemlig en stor likestillingsutfordring i kommunen hvor hun holder til. Intervjuobjektet legger likevel til at de ikke er kommet i mål når det kommer til å inkludere *«utviklingshemming eller av folk med innvandrerbakgrunn. Der er vi jo ikke likestilt overhodet – så det er en lang vei å gå.»* Kjønnlikestillingen har med andre ord størst vektlegging i det nåværende likestillingsarbeidet til det lokale Arbeiderpartiet. Dette står i en motsetning til Høyre, hvor fokuset rettes mot opptatt av vold i nære relasjoner, inntektsmuligheter, kvinners mulighet til lederstillinger, negativ sosial kontroll i innvandremiljøer. Måten Høyres kvinneforum helt konkret jobber med likestilling, er gjennom å skrive leserinnlegg, være aktiv på landsmøter, lage podcast, og samle seg rundt de sakene som de ønsker oppmerksomhet mot. Intervjuobjekt illustrerer dette «likestillingsarbeidet», ved å nevne da Erna Solberg endret navn til «Arne» på *LinkedIn* som en del av «Arne-aksjonen». Som nevnt, har Høyre blitt kritisert for å være for lite opptatt av kvinners likestilling, ettersom dette ikke eksplisitt nevnes i det nyeste partiprogrammet, mer konkret i kapittelet «Familie og likestilling» (2021a).

Slik som LO og LDO, har også Fagforbundet har en pådriverrolle i likestillingskampen, og jobber stort sett etter et handlingsprogram: Her er de svært opptatt av kvinnefokuset, men fremhever også arbeid rettet mot transpersoner og mennesker med innvandrerbakgrunn. Fagforbundet synes også det er viktig å opprettholde likestillings- og diskrimineringsombudet, kjempe for mer heltidsstillinger, sexkjøpløven, med mer. Intervjuobjektet påpeker at selv om de ikke favner alt, så er de både aktuelle og prinsipielle. Dette gjør de gjennom å lytte og samarbeide med andre kvinneorganisasjoner: *«Vi er liksom en del av nettverket rundt det sivile samfunn, og gjør mye jobb i forhold til å skrive skyggerapporten til Norges landrapportering på kvinnekonvensjon»*. Fagforbundet tar altså i bruk en statsfeministisk tilnærming til likestillingspolitikk, i form av samarbeid med kvinneorganisasjoner.

Oppsummering og avsluttende bemerkninger

Blant respondentene er det en tilsynelatende lik forståelse av likestillingsbegrepet, hvor flere av intervjuobjektene referer tilbake til Likestillings- og diskrimineringsloven, og løfter frem lovens formål. Her trekkes kjønn (eller kvinner) oftere frem enn andre diskrimineringsgrunnlag. Når det gjelder feminismebegrepet, er stort sett alle enige om at kvinner i realiteten ikke er likestilt menn, og at dette er noe man burde kjempe for at de skal bli. Her er det imidlertid ulike oppfatninger om hva feminismen innebærer, noe som samsvarer med litteraturen som påpeker at feminismen aldri har vært enhetlig (Holst 2017).

Tilknyttet statsfeminismens relevans, er et fellestrekk med alle intervjuobjektene at de kjenner til begrepet, men sjelden benytter seg av det i praksis. Bufdir, LDO og Fagforbundet har i enkelte tilfeller benyttet begrepet i historisk sammenheng. Respondentenes svar antyder at statsfeminismen fremdeles påvirker norsk likestillingspolitikk, men at det har skjedd et diskursivt skifte; Nå havner alt under samlebetegnelsen «likestilling». Selv om man nå bruker begrepet «likestilling», er prosessene er noenlunde de samme som de gamle statsfeministiske strukturene, i form av samarbeid med interesseorganisasjoner, og de politiske prosessene gjennom det korporative systemet. Eksempelvis sier intervjuobjektet fra SV at LDO ivaretar de statsfeministiske strukturene gjennom sitt mandat.

At Norge har fått et utvidet likestillingsbegrep, er synlig blant respondentene. Her løftes det blant annet frem flere og nye likestillingsentre, som inkluderer alt fra menn til seksuelt

mangfold. Når det gjelder prioritering av de ulike diskrimineringsgrunnlagene som fremgår fra lovverket, virker det som om intervjuobjektene fremdeles vektlegger kjønnslikestilling tyngst. Dette begrunnes blant annet i at kjønnslikestillingen omfatter halve befolkningen. De statlige institusjonene, Bufdir og LDO, vektlegger imidlertid alle grunnlagene likt som følge av sitt mandat. Bufdir fremhever i denne sammenheng begrepet interseksjonalitet, og illustrerer dette gjennom å se på minoritetskvinner. Direktoratet er med andre ord nærliggende den feministiske litteraturen på dette området. Det slår meg likevel at skillet mellom majoritetskvinner og minoritetskvinner fremdeles er gjeldene for den politiske retorikken. Minoritetskvinner blir løftet frem som noe særegent (Sørensen 2014, 244), og det oppstår dermed en distanse mellom oss og dem, lignende det som kjønnteoretikerne fremhevet. Annerledesheten blir et potensielt problem for kvinnesaken, ettersom det kan skape splittelse (Thun 2013, 267). Dette skillet var tydelig både tilknyttet dokumentanalysen av Fokus' rapport, spesielt med tanke på FrPs tilnærming til politikk, men også blant enkelte av intervjuobjektene. Kritikken om at statsfeminismen er eurosentrisk (Skjeie og Teigen 2014, 35), kan derfor fremdeles anses som gyldig. Norsk likestillingspolitikk, og statsfeminisme, tar fremdeles utgangspunkt i heteronormative, hvite, middelklasse kvinners problemer og livssituasjon.

Når det gjelder sammenslåingen av lovverket, observerer jeg en klar indikasjon på at intervjuobjektene svarer forskjellig basert på hvilke organisasjoner de representerer. Altså hvorvidt de har en venstre- eller høyrepolitisk orientering. Den politiske venstresiden viste seg å være mer kritisk til sammenslåingen av Likestillings- og diskrimineringslovverket. Bakgrunnen for kritikken er bekymring knyttet til kvinneperspektivet, og redsel for hvilke konsekvenser kjønnsnøytralitet vil ha. Mens høyresiden, som i sin tid tok initiativ til lovendringen, var mer positiv. Felles for intervjuobjektene er at de ikke tror at loven har medført «mer likestilling». Oppfatningen er at likestilling ikke har blitt en høyere prioritet, men sammenslåing illustrerer snarere at likestilling nå ses på som en selvfølge.

Når det kommer til likestillingsutfordringer, foruten bekymringene knyttet til manglende kvinnefokus, løftet intervjuobjektene frem kjønnsnøytralitet, og at Norge i større grad bør ta hensyn til sine forpliktelser i FN. For å få et mer likestilt samfunn, bør man også aktivt jobbe med å motvirke eksisterende kjønnsstereotyper, samt få menn til å engasjere seg i likestillingskampen, og fokusere på å beholde formålsbestemmelsen i lovverket. Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet ses også på som en utfordring. Kvinner har i senere tid begynt å

dominere tidligere, og anerkjente, mannsyrker, men likevel forblir kvinneyrkene kvinnedominerte. Tilknyttet kjønnsstereotyper, har den norske stat aktivt prøvd å motvirke stereotypiske kjønns mønstre, gjennom den tredelte ordningen knyttet til permisjon ved svangerskap og fødsel. Gjennom slike insentiver håper man å bryte med tradisjonelle kjønnsroller, og på denne måten motvirke det skeive arbeidsfordelingen i den private sfære. Som nevnt i litteraturgjennomgangen, er det likevel de som mener denne ordningen er for lite kvinnevennlig. Kritikere har hevdet at kvinner burde hatt en større andel av permisjonene, og at nåværende løsningen med tredeling og pappaperm medfører for lite feminisme. Som påpekt av Hernes kan man derfor argumentere for at grensene mellom offentlig og private sfære har forflyttet seg gjennom velferdsstatens utvikling (2003, 17). Skandinavia har med andre ord mistet noe av kjønns karakteren tilknyttet skillet mellom offentlig og privat sfære.

På spørsmål om hvordan man kan få mer likestilling, løftes det frem systematisk arbeid og viktigheten av å være tilpasningsdyktig, samt aktivitet- og redegjøringsplikten. Generelt sett jobber partiene og organisasjonene innad i de formelle kanalene, men har også samarbeid med interesseorganisasjoner utenfor. Det vises også til eksempler på samarbeid mellom intervjuobjektene. Likevel eksisterer en felles oppfatning om at «ting tar tid», og at det derfor ikke alltid er like lett å observere de reelle endringene og konsekvensene, som følge av de saktegående byråkratiske prosessene. Intervjuobjektene er likevel optimistiske, men observerer at likestillingskampen stadig tar innover seg nye tematikker – Det er kanskje derfor flere av intervjuobjektene understreker viktigheten av å være eksplisitt når det gjelder kjønnslikestilling.

Som kjent var hensikten med å gjennomføre disse intervjuene, å finne ut hva de syntes som norsk likestillingspolitikk etter den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven av 2017. Er de i dag enige? Har vi kommet til endestasjonen? Trenger vi mer likestilling? Hva er deres oppfatning av den nye loven? Er den feministiske kritikken fremdeles gjeldene for status quo? Intervjuobjektene svar bekrefter at de er informerte, og løfter frem flere problemstillinger som fremgår av den feministiske kritikken. Av denne grunn kan man argumentere for at intervjuobjektene svar samsvarer med deler av den moderne feministiske kritikken. For eksempel skilte jeg i teori- og litteraturgjennomgangen mellom generell og spesifikk feministisk/kjønnssteoretisk teori. Tilknyttet den spesifikke feministiske kritikken, rettet inn mot Norge og norsk statsfeminisme, ble følgende kritiske innvendinger presentert: Skeivt perspektiv, privat og offentlig sfære, elitefeminisme og skillet mellom majoritets- og

minoritetskvinner, multikulturalisme og statsfeminismens relevans. Tilknyttet skeivt perspektiv, som dreide seg om hvordan norsk statsfeministisk politikk ble utformet til å tilpasse menn og kvinner og dermed ikke tok hensyn til andre kjønnskategorier og kjønnsuttrykk (Sørensen 2014, 248-249). Samme år som denne kritikken ble rettet, ble det innført en ny lov om forbud mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (diskrimineringsloven om seksuell orientering) (Løvdal 2013, 213). Gjennom lovsammenslåingen i 2017 til felles Likestillings- og diskrimineringslov, ble seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk blitt inkludert som eget diskrimineringsgrunnlag også her. Etersom lovverket samtidig skal beskytte mot andre former for diskriminering samtidig, forutsettes det her en interseksjonell tilnærming, som ble løftet frem fra kjønnssteoretikerne. Dette kan ifølge kjønnssteorien, gjøre det lettere å fange opp «dobbel diskriminering» (Crenshaw 1989). For eksempel hvordan kjønn og seksualitet, kjønn og rase, eller alle tre, virker sammen.

Lovsammenslåingen, til et felles lovverk, blir med andre ord igjen et eksempel på hvordan kjønnssteorien har påvirket norsk politikkutforming. Som tidligere påpekt, nevner intervjuobjektene både skeivt perspektiv og interseksjonalitet i sine responser, men løfter likevel oftere frem kjønnslikestillingen. Kritikken kan imidlertid fremdeles anses som gyldig. De politiske prosessene er seige, og man har enda ikke kommet til et nivå hvor man klarer å sikre reell likestilling for alle gjennom en interseksjonell tilnærming. Likevel, det er den retningen norsk likestillingspolitikk er på vei. Her er venstresiden, i større grad enn høyresiden, opptatt av kvinners posisjon. Samlet sett er det også venstresiden som er mest nærliggende den feministiske kritikken. Satt på spissen vil kvinners rettigheter derfor i større grad sikres, i henhold til den feministiske kritikken, med venstresiden i posisjon. Dette støttes av Fokus' rapport som sammenlikner partienes partiprogrammer, som oppgaven var innom i dokumentanalysen (2021a).

Basert på de oppsummerte funnene etter analysen av intervjuene, fremgår det et tydelig venstre- og høyrepolitisk skille. En slik politisk skillelinje virker skremmende i dagens politiske sfære. La meg komme med et eksempel: Formålsbestemmelsen, som handler om å sikre kvinners stilling, ble nemlig forsøkt fjernet av Solberg-regjeringen i proposisjon til ny lov i 2015 (Prop. 88 L.). Dette skapte som kjent stor protest blant organisasjonene som kom med høringssvar, hvor LDOs kritikk mest fremtredende. Hvis vi nå setter den nevnte skillelinjen i kontekst med forsøket på å fjerne formålsbestemmelsen i proposisjonen til det

«nye» lovverket i 2015, blir følgende spørsmål relevant: Skal ikke kvinners rettigheter sikres uavhengig av hvem som er i posisjon og opposisjon? Bekymringen knyttet til at kvinners rettigheter blir en politisk høyre- og venstrekamp, kan videre knyttes til tidligere nevnte eksempel om abortinnstramming i USA (Hanssen 2022). Av denne grunn, er det også svært viktig å være oppmerksom på fokusskifte fra kjønnslikestilling til «likestillings- og mangsfoldskamp» i den «nye» Likestillings- og diskrimineringsloven, og nåværende likestillingsdiskursen generelt sett: Dersom man ikke er eksplisitt, slik som FN mener vi bør være, skaper dette et utydelig diskrimineringsvern for kvinner. Status quo er at likestillingen ikke er reell, samtidig som vi observerer at et av verdens største demokratier (USA) reverserer kvinners rettigheter, snarere enn å sikre dem. Denne utviklingen bør fremstå som en advarsel mot at man ikke kan ta likestillingen for gitt, og bør derfor være et insentiv for en enda tydeligere kjønnslikestillingsdiskurs.

Diskusjon og konklusjon

Oppgavens siste kapittel er dedikert til oppsummering, diskusjon, konklusjon, perspektivering og implikasjoner. Her vil oppgaven først starte med oppgavens formål, før jeg vil løfte frem oppgavens viktigste funn. Etterfulgt av dette følger konklusjon, perspektivering og implikasjoner. Som kjent er oppgavens formål å se på hvilke likestillinger utfordringer som Norge står ovenfor i dag. For å besvare dette har delt jeg problemstillingen i tre:

1. Hva er statsfeminisme?
2. Hvordan har statsfeminismen preget norsk likestillingspolitikk?
3. Hva kan vi gjøre for å forbedre likestillingspolitikken, i forhold til nyere feministisk kritikk av norsk likestillingspolitikk?

Tilknyttet delproblemstilling 3, er hensikten å diskutere hva slags likestillingspolitikk som er mer i samsvar med de kritiske innvendingene rettet mot statsfeminismen, ikke en normativ diskusjon av hvordan likestillingspolitikken bør være. Gjennom denne diskusjonen forsøker oppgaven å avdekke hvorvidt den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven av 2017 har tatt innover seg de kritiske bemerkningene som har blitt rettet mot statsfeminismen.

Tilknyttet del 1 og 2 av problemstillingen, forsøker oppgaven i teori- og litteraturgjennomgangen å forklare norsk likestillingshistorie og fremveksten av statsfeminismen. Statsfeminismen har preget den likestillingspolitiske agendaen siden 1980-tallet, og har derfor lagt grunnlaget for likestillingspolitikken som føres i dag. Statsfeminismen skulle beskrive en allianse mellom kvinner og staten, og tok form gjennom kompromisser mellom de to partene, som deretter ble til reforhandlinger i offentlig sektor. Kvinnebevegelsen stilte altså krav og utfordrer statlige myndigheter, mens staten på sin side skulle inkludere og fremme kvinnebevegelsens synspunkter til beslutningsprosessen (Hernes 2004, 288; Hernes 1998, 111; Sørensen 2011, 104; Skjeie 2013a, 29; Halsaa 2013c, 51; Holst 2006, 5). Det statsfeministiske prosjektet medførte en rekke lovverk og andre kvinnevennlige tiltak, blant annet i form av statlig finansiering av krisesentre- og telefoner, samt et handlingsprogram mot kvinnemishandling på 1970-tallet (Bråten og Thun 2013, 9).

På 1990-tallet skjedde det imidlertid endringer. Det oppstod et diskursivt skifte fra å snakke om kvinner og kjønn, til å benytte seg av likestillingsbegrepet. Dette skjedde altså parallelle endringer i forskningen: Overgang fra kvinne-forskning til kjønnsforskning og kvinneaktivisme som ble til «kjønns mangfold-aktivisme». Minoritetskvinnenes posisjon ble også inkludert, både av forskere og aktivister. Tilknyttet den statlige politikken, ble fokuset rettet mot en kvinne- og familievennlig velferdspolitik. Eksempelvis offentlig finansiert barnehageutbygging, eldreomsorg, og helsetjenester og diverse permisjonsordninger (Holst 2002b, 58-59; Holst 2017, 115-117). Selv om statsfeminismen endret karakter, fremstod likevel politikken som ble ført «kvinnevennlig». Eksempelvis kan innføringen av kjønnskvolter, ses på som et konkret utslag av det statsfeminisme. Sistnevnte kan illustreres av innføring av kvotering av kvinner til ASA-styrer (Bech 2013). I feministisk eller statsfeministisk sammenheng, vil dette rettferdiggjøres gjennom at kvinner har et spesielt behov, og derfor bør tas hensyn til.

Likestillingspolitikken har med andre ord vært i stadig utvikling, som illustrert ovenfor. Utviklingen har medført at man i dag står ovenfor helt andre problemstillinger enn man gjorde da statsfeminismen først ble lansert som begrep. Spørsmålet blir da om den norske statlige likestillingspolitikken har klart å ta innover seg de feministiske kritikkene og bemerkningene som har blitt rettet både mot det vestlige samfunn som helhet, men også konkret rettet inn mot Norge og norsk statsfeminisme. Som gjennomgått i teori- og litteraturgjennomgangen, har kritikken blitt rettet mot privat og offentlig sfære og oss og de andre-skillet på overordnet

nivå. Oppgaven har også presentert konseptet svart feminisme og interseksjonalitetsbegrepet, som har fått stor oppmerksomhet. Sistnevnte har også blitt inkludert i norske lovverk, under navnet «sammensatt diskriminering». Som påpekt av kjønnteoretikere kan et slikt interseksjonelt perspektiv bidra til nyansering av forståelsen tilknyttet aktuelle sosiale differensieringsprosesser, samtidig som det vil økte forståelsen av at maktstrukturer ikke opererer isolert fra hverandre (Jensen og Christensen 2020, 111; Reisel 2013, 92).

Kritikken rettet mot Norge og norsk statsfeminisme har konsentrert seg om det skeive perspektivet, privat og offentlig sfære. Kritikken har likevel i størst grad dreid seg om hvordan statsfeminismen fremstår som en elitefeminisme. Feminisme er her noe som privilegerer allerede mektige kvinner, og man har konstruert et skille mellom majoritetskvinner og minoritetskvinner. Dette har, ifølge kjønnteoretikere, skadet kvinnebevegelsen. Møtet med multikulturalisme og det flerkulturelle samfunnet har med andre ord utfordret norsk feminisme og likestillingspolitikk. Likestilling ble brukt som virkemiddel for oppslutning om felles norske verdier (Danielsen og Larsen 2015, 186), og man inkluderte stadig flere grupper innunder begrepet. Dette har fått kjønnteoretikere til å spørre hvorvidt statsfeminismen lengre har relevans. Som vi har sett, gjennom utviklingen fra kjønnslikestilling til likestillings- (og mangfolds)kamp, har også statsfeminismen vært i utvikling. Det argumenteres derfor for at statsfeminismen fremdeles eksisterer, men har endret form, og i dag opererer som likestillingspolitikk i statlig regi.

I sammenheng med utviklingen som har blitt observert, både tilknyttet statsfeminismen, men også innføringen av likestillingsbegrepet, har også likestillingslovverket blitt fornyet. I 2017 ble Likestillingsloven (2013), Diskrimineringsloven om seksuell orientering (2013), Diskrimineringsloven om etnisitet (2013), og Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (2013), slått sammen til en felles lov, Likestillings- og diskrimineringsloven av 2017, som skal fremme likestilling og samtidig hindre diskriminering i alle deler av samfunnet. Lovverket fører oss videre til oppgavens analyse og funn. Gjennom å analysere lovverket, dokumenter, og kvalitative intervjuer, har oppgaven prøvd å utforske hvorvidt man gjennom den «nye» loven fra 2017 klarer å sikre den kvinnevennlige staten og likestilling mellom kjønnene, gjennom den nåværende flerdimensjonale tilnærming til likestilling og likestillingslovgivningen. Samtidig gir denne analysen en dypere innblikk i hvordan likestillingspolitikken gjennom tiden har endret karakter, og stadig tatt innover seg nye elementer. Analysen har vist at norsk likestillingspolitikk er dynamisk. I de neste avsnittene

vil oppgavene komme med noen oppsummerende bemerkninger hentet fra oppgavens to analyser.

Jeg vil først starte med funnene fra dokumentanalysen. Som kjent gikk jeg først gjennom den politiske debatten før og etter lovsammenslåingen. Slik som lovverket først ble foreslått, mente et flertall at dette ville medføre et svekket diskrimineringsvern for kvinner. Det endelige lovverket, Ligestillings- og diskrimineringsloven av 2017, tok innover seg deler av kritikken. På den positive siden beholdt lovverket formålsbestemmelsen, som anses som et svært viktig moment for å sikre kvinners stilling i samfunnet. Videre ble det foreslått en utvidelse av definisjonen av seksuell trakassering, som igjen er et annet eksempel på hvordan lovverket har tatt innover seg den feministiske kritikken. #MeToo-bevegelsen økte oppmerksomheten rundt seksuell trakassering, som igjen gjorde at fokuset på dette økte i årene etterpå. Staten på sin side plukket opp dette, og innlemmet det videre i lovverket. Likevel savner jeg en tydeliggjøring av sammensatt diskriminering (interseksjonalitet) i proposisjon til lovverket. Dersom man skal ha et lovverk som skal fokusere på et stort spenn av diskrimineringsgrunnlag, bør man også være tydelig på hvordan diskrimineringsgrunnlagene virker sammen, og hvilke utfordringer dette medfører. Selv om loven formål har tatt innover seg et interseksjonell perspektivet, som fremhevet i den feministiske kritikken, gjelder eksempelvis det aktive likestillingsarbeidet (i form av Aktivitets- og redegjøringsplikten) kun for kjønnslikestillingen. En alternativ løsning kan derfor være å kartlegge andre potensielle løsninger, som kan omfatte alle diskrimineringsgrunnlag samtidig. Aktivitets- og redegjøringsplikten burde imidlertid også bli styrket til å omfatte flere virksomheter. Samlet sett klarer man derfor ikke, med dagens tilnærming, å sikre likestilling for alle. Ligestillings- og diskrimineringsloven av 2017, har med andre ord kun tatt innover seg deler av den feministiske kritikken.

Resultatene fra de kvalitative intervjuene viser at intervjuobjektene har noenlunde samme forståelse av likestillingsbegrepet, som er nærliggende lovverket. Her fremheves Ligestillings- og diskrimineringslovens formål en rekke ganger. Tilknyttet feminismebegrepet er alle stort sett enige om at likestillingen mellom kjønnene ikke er reell, men at dette bør jobbes videre med. Av denne grunn er det problematisk at alle de politiske partiene, ifølge Fokus, har forbedringspotensial (2021a). Gjennom å inkludere stadig flere diskrimineringsgrunnlag inn under likestillingsparaplyen, har man i prosessen glemt å ta hensyn til kjønnslikestillingen. Etter anbefalinger fra FNs Kvinnekonvensjon og Fokus, bør

man derfor i fremtiden benytte seg av eksplisitt språkbruk for å sikre at kvinner blir inkludert (2021a; Fokus 2021b). En kjønnsnøytral tilnærming vil ikke være bra nok for å sikre kvinners rettigheter. Dersom man ikke klarer å sikre kvinners rettigheter, og reell likestilling, feiler man også med å sikre likestilling for alle.

Blant intervjuobjektene fremstår statsfeminismebegrepet noe utdatert. De bekrefter at alt nå går inn under samlebetegnelsen «likestilling». Likevel er prosessene noenlunde like som de gamle statsfeministiske strukturene. Både gjennom samarbeid med interesseorganisasjoner og de politiske prosessene gjennom det korporative systemet. Det utvidede likestillingsbegrepet er også synlig blant respondentene, og her fremheves de ulike diskrimineringsgrunnlagene. Direktoratet er mest nærliggende den feministiske litteraturen, og har det største fokuset på «sammensatt diskriminering». Dette er til å forvente, ettersom direktoratet er en statlig institusjon, og har som mandat å jobbe innunder lovverket. Det som imidlertid er overraskende, er at flere av intervjuobjektene fremdeles vektlegger kjønnslikestilling tyngst. Den dominerende likestillingsdiskursen er mer opptatt av likestillings- og mangfoldskamp. Respondentens svar står dermed i kontrast til Fokus sine funn fra partiprogrammene fra 2021. Som tidligere nevnt, er det observert en indikasjon på en venstre- eller høyrepolitisk orientering, hvor venstresiden viste seg å være mer kritisk til sammenslåingen av Likestillings- og diskrimineringslovverket. Begrunnelsen for dette var som kjent frykten for at kvinners diskrimineringsvern ville bli svekket, men også redsel for hvilke konsekvenser kjønnsnøytralitet vil ha. Ettersom overvekten av intervjuobjektet lener seg mot venstresiden, er det trolig derfor man her observerer et større fokus på kjønnslikestilling, enn hva som fremgår i rapporten (Fokus 2021a).

Intervjuobjektene løfter frem flere likestillingsutfordringer. De tror ikke at den nye loven har medført «mer likestilling». Likestilling har ikke blitt en høyere prioritet, det er snarere en selvfølge. Derfor mener flere av intervjuobjektene at man må fremheve viktigheten av å være eksplisitt når det gjelder kjønnslikestilling. Videre må man i større grad må ta hensyn til de internasjonale forpliktelsene som Norge har. Man bør også jobbe mot kjønnsnøytralitet og manglende kvinnefokus, motvirke eksisterende kjønnsstereotyper, få menn med i likestillingskampen, og forsøke å motvirke det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. For å få mer likestilling, bør man derfor jobbe systematisk, tilpasse seg nye utfordringer, samt arbeide videre med å styrke aktivitet- og redegjørelsesplikten. Slikt arbeid gjøres hovedsakelig innad i de formelle kanalene, men også gjennom samarbeid med interesseorganisasjoner. Selv om

dette er saktegående prosesser, hvor de reelle endringene ikke alltid er lett å observere, tror intervjuobjektene likevel at Norge, og likestillingskampen, har evnen til å ta innover seg stadig nye tematikker.

Klarer norsk likestillingspolitikk å sikre likestilling for alle? Dette ser ikke ut til å være tilfelle. Den norske likestillingspolitikken har imidlertid delvis tatt innover seg den feministiske kritikken som er blitt rettet. Det er blitt gjort forsøk, men disse har ikke lyktes fullstendig. Det går derfor an å svare; delvis. Likestillingen er enda ikke reell, men likestillingspolitikken har endret seg i takt med kreftene og dagsordenen i samfunnet. Sånn sett kan man argumentere for at de statsfeministiske kreftene fremdeles er i sving i dag. Det eksisterer en oppfatning av at man gradvis vil komme nærmere reell likestilling gjennom det systematiske arbeidet man gjør. På nåværende tidspunkt har man enda ikke kommet til et nivå hvor man klarer å sikre likestilling for alle gjennom en interseksjonell tilnærming. Samlet sett samsvarer intervjuobjektene svar i stor grad med den moderne feministiske kritikken, hvor venstresiden i større grad opptatt av å sikre kvinners posisjon (formålsbestemmelsen), mens høyresiden syntes å vektlegge minoriteter mer, og fokuserer mindre på kvinner (kjønnslikestilling). For at likestillingen skal bli «reell» må begge (politiske) sider, ta innover seg den andres perspektiv. Fokus på kjønn er nødvendig, men må ikke utelukke fokus på andre diskrimineringsgrunnlag. Det ene må ikke gå på bekostning av det andre! Dersom man ikke klarer å sikre kvinners likestilling, klarer man heller ikke å sikre likestilling for «alle». For at «alle» skal være med i likestillings- og mangfoldskampen, og i Likestillings- og diskrimineringslovverket, må man være tydelig og eksplisitt. Oppgaven argumenterer derfor mot Sørensen tidligere nevnte utsagn om at «(...) kjønn fortsatt står i en særstilling som grunnlag for utforming av den norske likestillingspolitikken» (2014, 249).

Likestillingen har altså endret fokus fra kjønnslikestilling til likestillings- og mangfoldskamp. Ettersom funnene er basert på norsk litteratur, kontekst, og politikk, har resultatene imidlertid begrensinger i form at de trolig ikke kan generaliseres til andre kontekster. Kvalitative studier vil også være påvirket av forskerens eget perspektiv, men ettersom jeg i stor grad har benyttet meg av direkte sitater i analysen av de kvalitative intervjuene, håper jeg denne potensielle ulempen er noe redusert. Jeg tror likevel resultatene fra analysen kan ha implikasjoner for politiske aktører og/eller for forskningen på feltet. Oppgaven retter fokuset tilbake på kjønnslikestillingen, som ser ut til å ha forsvunnet fra likestillingsagendaen. Både Fokus (2021a) og FNs kvinnekonvensjon (Fokus2021b) retter oppmerksomheten mot viktigheten av

å prioritere kjønnslikestilling, og kvinner spesielt. Dette bør videre forskning på likestillingsfeltet også gjøre. Tidligere eksempler tilknyttet reverseringen av abortregler i USA i 2022 og innskrenkningen i Norge i 2019, bør derfor være et insentiv for en enda tydeligere kjønnslikestillingsdiskurs. Videre har oppgaven sett på mangler i likestillingspolitikken generelt. Disse momentene kan peke på politiske områder som burde tilegnes mer fokus, og som burde ha implikasjoner for fremtidig politikkutforming.

Litteraturliste

- Annfelt, Trine, og Berit Gullikstad. 2013. «Kjønnslikestilling i inkluderingens tjeneste?» *Tidsskrift for Kjønnforskning* 37 (3-4): 309-328.
- Asmyhr, Mali. 2013. «Tilrettelegging for minoritetskvinner på arbeidsplassen – Aktivitets- og redegjørelsesplikten som rettslig virkemiddel.» Universitetet i Oslo, Det juridiske fakultet.
<https://www.jus.uio.no/ior/forskning/prosjekter/formelltilreell/delprosjekter/mastergrasprosjekter/asmyhr.html>.
- Bech, Jon. 2013. «100 år med allmenn stemmerett for kvinner – kvotering.» Lovdata.
https://lovdata.no/artikkel/100_ar_med_allmenn_stemmerett_for_kvinner_-_kvotering/1212.
- Berdahl, Hanne Cecilie Høegh. 2018. «*I husmorens tjeneste – Nærlesning av Tvungen husmorskole eller kvindelig verneplikt.*» Masteroppgave, Universitetet i Oslo.
- Berven, Nina og Bodil Ravneberg. 2012. *Forskning om velferdspolitik og omsorgsordninger i et likestillingsperspektiv – En kunnskapskartlegging*. Bergen: Stein Rokkan Senter for Flerfaglige Samfunnsstudier.
- Birkelund, Gunn Elisabeth, og Trond Petersen. 2003. *Det norske likestillingsparadokset: Kjønn og arbeid i velferdssamfunnet*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Bjartnes, Kristine Sommerset, and Siri Øyslebø Sørensen. 2019. «Likestillingsproblemer i integreringspolitikken.» *Tidsskrift for kjønnforskning* 43 (3): 198-212.
- Bjartnes, Kristine Sommerset. 2018. «Likestilling i integreringspolitikken – ‘Ulikestilt’ eller ‘norsk’?» Masteroppgave, Norges Teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Bowen, Glenn, A. «Document Analysis as a Qualitative Research Method.» *Qualitative Research Journal* 9 (2): 27-40.

- Braidotti, Rosi. 2017. «Four Theses on Posthuman Feminism.» I *Anthropocene Feminism*, redigert av Richard Grusin, 21-48. Minnesota: Minnesota UP.
- Bredal, Anja. 2013. «Vold i nære relasjoner.» I *Krysningspunkter: likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*, redigert av Beret Bråten og Cecilie Thun, 117-143. Oslo: Fagbokforlaget.
- Brown, Wendy. 2006. *Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Bråten, Beret. 2013. «Partier og politikk.» I *Krysningspunkter: likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*, redigert av Beret Bråten og Cecilie Thun, 151-176. Oslo: Fagbokforlaget.
- Bufdir. 2021. «Aktivitets- og redegjørelsesplikt (ARP) for arbeidsgivere.» Oppdatert 2. mai, 2022.
https://ny.bufdir.no/fagstotte/produkter/aktivitets_og_redegjorelsesplikt_for_arbeidsgivere/.
- Bufdir. 2022. «Om Bufdir og Bufetat.» Oppdatert 27. april, 2022.
https://bufdir.no/Kontakt/Om_Bufdir_og_Bufetat/Om_Bufdir/.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of identity*. New York: Routledge.
- Capoccia, Giovanni. 2016. «Critical Junctures.» *The Oxford Handbook of Historical Institutionalism*.
<https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199662814.001.0001/oxfordhb-9780199662814-e-5>.
- Civita. 2022. «Om Civita.» Oppdatert 27. april, 2022. <https://civita.no/om-civita/>.
- Civita. 2018. «Privat.» Oppdatert 14. mai, 2022. <https://civita.no/politisk-ordbok/privat/>.
- Collins, Patricia Hill 1990. *Black feminist thought: knowlegde, consciousness, and the politics of empowerment*. Boston: Unwin Hyman.
- Cranny-Francis, Anne, Wendy Waring, Pam Stavropoulos og Joan Kirkby. 2003. *Gender studies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Crenshaw, Kimberlé. 1989. «Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics.» *The University of Chicago Legal Forum* 1989 (140): 139-167.
<https://philpapers.org/archive/CREDTI.pdf>.
- Dahlerup, Drude 2006. *Women, quotas and politics*. London: Routledge.

- Danielsen, Hilde og Eirinn Larsen. 2015. «Likestillingslandet Norge.» I *Norsk likestillingshistorie*, redigert av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Ovesen, 186-219. Bergen: Fagbokforlaget.
- Danielsen, Hilde. 2002. «Den kjønnskonservative velferdsstaten.» I *Kjønnsrettferdighet: Utfordringer for feministisk politikk*, redigert av Cathrine Holst, 89-121. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Danielsen, Hilde. 2015a. «Den kjønnsdelte arbeidsdagen.» I *Norsk likestillingshistorie*, redigert av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Ovesen, 122-153. Bergen: Fagbokforlaget.
- Danielsen, Hilde. 2015b. «Det lange 70-tallet.» I *Norsk likestillingshistorie*, redigert av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Ovesen, 154-185. Bergen: Fagbokforlaget.
- Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven. *Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne 21.juni 2013 nr. 61*.
<https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/2013-06-21-61>.
- Diskrimineringsloven om etnisitet. *Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn 21. juni 2013 nr. 60*. <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2013-06-21-60>.
- Diskrimineringsloven om seksuell orientering. *Lov om forbud mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk 21. juni 2013 nr. 58*.
<https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/2013-06-21-58>.
- Edling, Nils. 2019. «Introduction.» I *The Changing Meanings of the Welfare State*, redigert av Nils Edling, 1-26. New York: Berghan Books.
- Egeland, Cathrine og Kari Jegerstedt. 2017. «Diskursiv tilnærming.» I *Kjønnssteori*, redigert av Ellen Mortensen et al., 70-73. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Esping-Andersen, Gøsta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Polity Press.
- Fagforbundet. 2022. «Om Fagforbundet.» Oppdatert 27. april, 2022.
<https://www.fagforbundet.no/om-fagforbundet/>.
- Feagin, Joe R., Anthony M. Orum og Gideon Sjoberg. 1991. *A Case for the Case Study*. Chapel Hill/London: The University of North Carolina Press.
- Flatnes, Kristine. 2018. «Jeg er ganske mye mer enn bare det at jeg ikke identifiserer meg som mann eller kvinne – En kvalitativ undersøkelse av opplevelsen av å ha en ikke-binære kjønnsidentitet.» Masteravhandling, Universitetet i Oslo.

- Fokus. 2021a. «Likestillingsanalyse av partiprogrammene 2021.» Oppdatert 1. september, 2021. <https://d3jkgv357tqm.cloudfront.net/1629377610/fokus-rapport-2021-agenda-2.pdf>.
- Fokus. 2021b. «Regjeringens innsats for å fremme kvinners rettigheter nasjonalt og internasjonalt 2017-2021.» Oppdatert 11. mai, 2022. <https://www.fokuskvinner.no/publikasjoner/2021/08/19/regjeringens-innsats-for-aa-fremme-kvinnens-rettigheter-nasjonalt-og-internasjonalt-2017-2021/>.
- Foreningen FRI. 2022. «Om oss.» Oppdatert 21. april, 2022. <https://www.foreningenfri.no/om-oss/>.
- Fraser, Nancy. 2003. «Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, and Participation.» I *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*, redigert av Nancy Fraser og Axel Honneth, 8-109. London/New York: Verso.
- Foucault, Michel. 1975. *Discipline and Punish*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. 1976. *The History of Sexuality*. Paris: Éditions Gallimard.
- Foucault, Michel. 2001. *Seksualitetens historie. Viljen til viten*. Oslo: Exil forlag.
- Foucault, Michel. 2002. *Forelesning om regjering og styringskunst*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag.
- Førland, Hanna og Jon Erik Bastiansen. 2007. «Kvinner har mindre i lommeboka.» NRK. <https://www.nrk.no/livsstil/kvinner-har-mindre-i-lommeboka-1.1992543>.
- Gerring, John. 2012a. «Mere Description.» *British Journal of Political Science* 42 (4): 721-746.
- Gerring, John. 2012b. *Social Science Methodology: A Unified Framework 2nd ed.* Cambridge: Cambridge University Press.
- George, Alexander. L, og Andrew Bennett. 2005. *Case Studies and Theory Development in the Social Science*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Gram, Karin Hamre. 2021. «Stadig flere kvinner blant ledere.» Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/stadig-flere-kvinner-blant-ledere>.
- Gressgård, Randi, Kari Jegerstedt og Sissel Rosland. 2017. «Postkolonial teori, svart feminisme og antropologi.» I *Kjønnteori*, redigert av Ellen Mortensen et al., 194-198. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Gressgård, Randi. 2017. «Iris Marion Young.» I *Kjønnteori*, redigert av Ellen Mortensen et al., 152-160. Oslo: Gyldendal akademisk.

- Grønmo, Sigmund. 2004. *Samfunnsvitenskapelige Metoder*. 2nd ed. Bergen: Fagbokforlaget.
- Grønmo, Sigmund. 2016. *Samfunnsvitenskapelige Metoder*. 2nd ed. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gullestad, Marianne. 2002. *Det norske sett med nye øyne: Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullikstad, Berit. 2013a. «Beret Bråten & Cecilie Thun (rd.): Krysningpunkter. Likestilling i et flerkulturelt Norge.» *Tidsskrift for kjønnsforskning* 37 (3-4): 403-407.
- Gullikstad, Berit. 2013b. «Interseksjonalitet – et fruktbart begrep.» *Tidsskrift for kjønnsforskning* 37 (1): 68-75. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1781-2013-01-06>.
- Halrynjo, Sigtona og Mari Teigen. 2016. *Ulik likestilling i arbeidslivet*. Oslo: Gyldendal.
- Halsaa, Beatrice. 2013a. «Intervju: Fakhra Salimi.» I *Krysningpunkter: likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*, redigert av Beret Bråten og Cecilie Thun, 253-258. Oslo: Fagbokforlaget.
- Halsaa, Beatrice. 2013b. «Mobilisering av svart og samisk feminisme.» I *Krysningpunkter: likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*, redigert av Beret Bråten og Cecilie Thun, 209- 252. Oslo: Fagbokforlaget.
- Halsaa, Beatrice. 2013c. «Muligheter for mobilisering: stat og kvinnebevegelse.» I *Krysningpunkter: likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*, redigert av Beret Bråten og Cecilie Thun, 51-84. Oslo: Fagbokforlaget.
- Halten, Trine Saugestad. 2019. «Listhaug har rett.» VG. <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/0EX7LG/listhaug-har-rett>.
- Hammersley, M. og P. Atkinson. 2007. *Ethnography: Principles in Practice*. London: Routledge.
- Hanssen, Kjetil. 2022. «Tankegangen bak det som trolig blir USAs nye rettspraksis for abort.» Aftenposten. <https://www.aftenposten.no/verden/i/47kjlE/tankegangen-bak-det-som-trolig-blir-usas-nye-rettspraksis-for-abort>.
- Heian, Mari Torvik. 2018. «Norske kunstnere og det doble likestillingsparadokset.» *Tidsskrift for kjønnsforskning* 42 (1-2): 47-66.
- Hernes, Helga Marie. 1987. *Welfare State and Woman Power*. Oslo: Norwegian University Press.
- Hernes, Helga Marie. 1988. «Scandinavian Citizenship.» *Acta Sociologica* 31 (3): 199-215.
- Hernes, Helga Marie. 1998. «Skandinaviske kvinners medborgerskap i velferdsstaten.» I *Kjønn og velferdsstat*, redigert av Anne-Hilde Nagel, 85-115. Bergen: Alma Mater.
- Hernes, Helga Marie. 2001. «Hvor kvinnevennlige er de skandinaviske velferdsstatene?» *Kvinneforskning* 3 (2001): 48-53.

- Hernes, Helga Marie. 2003. *Welfare State and Woman Power*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hernes, Helga Marie. 2004. «Statsfeminisme - et personlig tilbakeblikk.» *Nytt norsk tidsskrift* 2004 (3-4): 288-294.
- Hernes, Helga Marie. 2013. «Fra stemmeretten til dagens likestillingspolitikk.» *Nytt norsk tidsskrift* 2013 (4): 377-385.
- Holst, Cathrine. 2002a. «Innledning.» I *Kjønnsrettferdighet: Utfordringer for feministisk politikk*, redigert av Cathrine Holst, 12-22. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Holst, Cathrine. 2002b. «Statsfeminismens moralske grammatikk.» I *Kjønnsrettferdighet: Utfordringer for feministisk politikk*, redigert av Cathrine Holst, 54-88. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Holst, Cathrine. 2006. «Statsfeminisme og nasjonalstaten.» *Kvinder, køn & forskning* 4 (2006): 5-16.
- Holst, Cathrine. 2013. «Likestilling.» *Tidsskrift for kjønnsforskning* 37 (2): 191-198.
- Holst, Cathrine. 2017. *Hva er feminisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holø, Ragnhild Moen. 2021. «Siri skulle tilbake på jobb da babyen var sju måneder. Det var bare ett problem.» NRK. <https://www.nrk.no/innlandet/tredelt-foreldrepermisjon-skaper-fortsatt-brak.-na-onsker-flere-partier-en-ndring.-mdg-vil-utvide.-1.15446725>.
- Jacobsen, Christine M. og Randi Gressgård. 2002. «En kvinne er ikke bare en kvinne.» I *Kjønnsrettferdighet: Utfordringer for feministisk politikk*, redigert av Cathrine Holst, 189-230. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Jegerstedt, Kari og Ellen Mortensen. 2017. «Hva er kjønn?: Ulike tilnæringsmåter» I *Kjønnsteori*, redigert av Ellen Mortensen et al., 15-21. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Jegerstedt, Kari. 2017a. «bell hooks.» I *Kjønnsteori*, redigert av Ellen Mortensen et al., 205-212. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Jegerstedt, Kari. 2017b. «Judith Butler.» I *Kjønnsteori*, redigert av Ellen Mortensen et al., 74-86. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Jegerstedt, Kari. 2017c. «Dekonstruktiv tilnærming.» I *Kjønnsteori*, redigert av Ellen Mortensen et al., 87-92. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Jensen, Sune Qvotrup, and Ann-Dorte Christensen. 2020. «Interseksjonalitet – social differentiering og empirisk mangfoldighet.» *Tidsskrift for kjønnsforskning* 44 (2): 104-117. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2020-02-02>.
- kennedy-macfoy, madeleine. 2013. «På vei mot politisk medborgerskap?» I *Krysningspunkter: likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*, redigert av Beret Bråten og Cecilie Thun, 289-310. Oslo: Fagbokforlaget.

- Kitterød, Ragni Hege, and Mari Teigen. 2021. Feminisme og holdninger til likestilling – tendenser til polarisering? CORE – Senter for likestillingsforskning.
- Kolbeinstveit, Lars. 2018. «Hva er feminisme?» Civita. <https://www.civita.no/politisk-ordbok/hva-er-feminisme>.
- Larsen, Eirinn. 2015. «Stemmerett til alle! 1880-1913.» I *Norsk likestillingshistorie*, redigert av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Ovesen, 89-121. Bergen: Fagbokforlaget.
- Leira, Arnlaug. 1998. «En kvinnevennlig velferdsstat?» I *Kjønn og velferdsstat*, redigert av Anne-Hilde Nagel, 180-204. Bergen: Alma Mater.
- Likestillings- og diskrimineringsloven. *Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven) av 16. juni 2017 nr. 51*. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>.
- Likestillings- og diskrimineringsombudet. 2022a. «Arbeidsgivers aktivitet- og redegjøringsplikt.» Oppdatert 25. mai, 2022. <https://www.ldo.no/jobbe-for-likestilling/i-arbeidslivet/Aktivitets-og-redegjorelsesplikten/>.
- Likestillings- og diskrimineringsombudet. 2022b. «Om ombudet.» Oppdatert 27. april, 2022. <https://www.ldo.no/ombudet-og-samfunnet/om-ombudet/>.
- Likestillingsloven. *Lov om likestilling mellom kjønnene (likestillingsloven) av 9. juni 1978 nr.45*. <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1978-06-09-45>.
- Likestillingsloven. *Lov om likestilling mellom kjønnene 21.juni 2013 nr. 59*. <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/2013-06-21-59>.
- Lindholt, Ane. 2011. «En for alle? En analyse av den offentlige debatten rundt forslaget til et nytt helhetlig diskrimineringsvern.» Masteroppgave, Universitetet i Oslo.
- Lipset, Seymour M. og Stein Rokkan. 1967. «Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments.» I *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, redigert av Seymour M. Lipset og Stein Rokkan, 1-64. New York: Free Press.
- Lister, Ruth. 1997. *Citizenship: Feminist Perspectives*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- LO. 2022. «Hvem vi er.» Oppdatert 27. april, 2022. <https://www.lo.no/hvem-vi-er/>.
- Løvdal, Lene. 2013. «Nytt diskrimineringsvern for seksuell orientering, kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet.» *Kritisk Juss 2013* (39): 213–222. <https://doi.org/10.18261/ISSN2387-4546-2013-03-04-05>.
- Markussen, Turid. 2002. «Med skeivt blikk på feministisk kritikk.» I *Kjønnsrettferdighet: Utfordringer for feministisk politikk*, redigert av Cathrine Holst, 231-256. Oslo: Gyldendal akademisk.

- Melby, Kari, Christina Carlsson Wetterberg og Anna-Birte Ravn. 2008. *Gender equality and welfare politics in Scandinavia: the limits of political ambition?*. Bristol: Policy Press.
- Melby, Kari. 2005. «Husmortid.» I *Med kjønnsperspektiver på norsk historie*, redigert av Ida Blom og Sølvi Sogner, 257-331. Oslo: Cappelen.
- Melby, Kari. 2006. «Da ekteskapet ble moderne.» *Dagbladet*.
<https://www.dagbladet.no/kultur/da-ekteskapet-ble-moderne/66240649>.
- Meld. St. 44 (2012-2013). *Likestilling kommer ikke av seg selv*.
- Minh-ha, Trinh T. 1989. *Woman, Native, Other: Writing Postcoloniality and Feminism*.
 Bloomington: Indiana University Press.
- Modood, Tariq. 2007. *Multiculturalism. A Civic Idea*. Cambridge: Polity Press.
- Morgan, Hani. 2021. «Conducting a Qualitative Document Analysis.» *The Qualitative Report* 2021 27 (1): 64-77.
- Mortensen, Ellen, Cathrine Egeland, Randi Gressgård, Cathrine Holst, Kari Jegerstedt, Sissel Rosland og Kristin Sampson. 2017. «Innledning.» I *Kjønnsteori*, redigert av Ellen Mortensen et al., 11-13. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Mühleisen, Wencke. 1996. *Silikonpupper, skjønnhetens demokratisering og det naturliges terror: om feministiske muligheter på nittitallet*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Nagel, Anne-Hilde. 1998a. «Citizen father.» I *Kjønn og velferdsstat*, redigert av Anne-Hilde Nagel, 306-319. Bergen: Alma Mater.
- Nagel, Anne-Hilde. 1998b. «Kjønnsskiller i sosiale rettigheter.» I *Kjønn og velferdsstat*, redigert av Anne-Hilde Nagel, 320-364. Bergen: Alma Mater.
- NOU 1988: 17. *Frivillige organisasjoner*. Oslo: Finans- og tolldepartementet.
- NOU 2017: 6. *Offentlig støtte til barnefamiliene*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2017-6/id2540981/>.
- Okin, Susan Moller. 1999. «Is Multiculturalism Bad for Women?» I *Multiculturalism Bad for Women? Susan Moller Okin with respondents*, redigert av Joshua Cohen, Howard Matthew og Martha C. Nussbaum, 7-24. Princeton: Princeton University press.
- Oslo Universitetssykehus. 2022. «Kjønnsinkongruens.» Oppdatert 12. juni, 2022. <https://oslo-universitetssykehus.no/behandlinger/kjonninkongruens>.
- Owesen, Ingeborg W. 2007. «Kjønnforskjellsfeminisme – eksemplifisert ved Luce Irigarays tenkning.» *Tidsskrift for kjønnforskning* 31 (4): 36-49.
- Owesen, Ingeborg W. 2015a. «Fra lukkede til offentlige rom.» I *Norsk likestillingshistorie*, redigert av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Owesen, 66-88. Bergen: Fagbokforlaget.

- Owesen, Ingeborg W. 2015b. «Norge i Europa.» I *Norsk likestillingshistorie*, redigert av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Owesen, 18-39. Bergen: Fagbokforlaget.
- Pateman, Carole. 1998. «Den patriarkalske velferdsstaten.» I *Kjønn og velferdsstat*, redigert av Anne-Hilde Nagel, 50-84. Bergen: Alma Mater.
- Pedersen, Axel West og Stein Kuhnle. 2017. «The Nordic Welfare State Model.» I *The Nordic Models in Political Science*, redigert av Oddbjørn Knutsen, 219-238. Bergen: Fagbokforlaget.
- Phillips, Anne. 2007. *Multiculturalism without culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Pierson, Paul. 2000. «Increasing Return, Path Dependence, and the Study of Politics». *American Political Science Review* 94 (2): 251-267.
- Prop. 88 L. (2012-2013). *Diskrimineringslovgivning*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop-88-l-20122013/id718741/>.
- Reform. 2022. «Om oss.» Oppdatert 21. april, 2022. <https://reform.no/om-oss/>.
- Regjeringen. 2014. «Allmenn verneplikt.» Oppdatert 12. mai, 2022. <https://www.regjeringen.no/no/tema/forsvar/innsikt/allmenn-verneplikt/id2009109/>.
- Regjeringen. 2015. «Høring – forslag til felles likestillings- og diskrimineringslov.» Oppdatert 26. mai, 2022. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing---forslag-til-felles-likestillings--og-diskrimineringslov/id2458435/?expand=horingsnotater>.
- Regjeringen. 2017. «Likestillings- og diskrimineringsloven: Lov 16. juni 2017 nr. 51 om likestilling og forbud mot diskriminering». Oppdatert 13. september, 2021. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/likestillings--og-diskrimineringsloven/id2583238/>.
- Regjeringen. 2021a. «Innspill til nytt manssutvalg.» Oppdatert 19. mai, 2022. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/likestillingsministeren-mottok-innspill-til-nytt-manssutvalg/id2888771/>.
- Regjeringen. 2021b. «Strategi for bedre likestilling i fiskeriene.» Oppdatert 23.mai, 2022. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/strategi-for-bedre-likestilling-i-fiskeriene/id2869071/>.
- Reisel, Lisa og Mari Teigen. 2014. «Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet.» I *Kjønnsdeling og etniske skiller på arbeidsmarkedet*, redigert av Lisa Reisel og Mari Teigen, 11-29. Oslo: Gyldendal.

- Reisel, Lisa og Mari Teigen. 2014. *Kjønnsdeling og etniske skiller på arbeidsmarkedet*. Oslo: Gyldendal.
- Reisel, Liza. 2013. «Mot et flerdimensjonalt likestillingsapparat.» I *Krysningspunkter: likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*, redigert av Beret Bråten og Cecilie Thun, 89-112. Oslo: Fagbokforlaget.
- Respons Analyse. 2022. «Dybdeintervjuer.» Oppdatert 17.2.2022.
<https://responsanalyse.no/metoder/kvalitative-metoder/dybdeintervjuer/>.
- Roberts, Margaret E. 2018. «What is Political Methodology?» *PS: Political Science and Politics* 51 (3): 597-601.
- Rokkan, Stein, Bernt Hagtvet, og Lars Alldén. 1987. *Stat, nasjon, klasse: essays i politisk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ruud, Solveig. 2022. «Andelen kvinner som tar ulønet permisjon økte kraftig etter at fedrekvoten økte.» *Aftenposten*.
<https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/bG28kv/andelen-kvinner-som-tar-uloennet-permisjon-oekte-kraftig-etter-at-fedrekvoten-oekte>.
- Ryen, Anne. 2017. *Det kvalitative intervjuet: Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Røyst. 2020. «Utspørring om statsfeminisme.» Røyst: Politikk og tankeleik på venstresida.
<http://www.royst.no/post/statsfeminisme>.
- Røysum, Anita. 2016. «Arbeidsmoral forkledd som likestilling?» *Søkelys på arbeidslivet* 33 (1-2): 142-161.
- Said, Edward. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Salimi, Fakhra. 2003. «Et tankekors for feminister.» *MiRA*.
<https://mirasenteret.no/publikasjoner/artikler-i-mira-magasinet/et-tankekor-for-feminister-203/>.
- Sampson, Kristin. 2017. «Simone de Beauvoir.» I *Kjønnteori*, redigert av Ellen Mortensen et al., 42-52. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Sander, Kjetil. 2022. «Dokumentanalyse/Innholdsanalyse.» *Estudie*.
<https://estudie.no/dokumentanalyse/#Prosessdata>.
- Siim, Birte, and Hege Skjeie. 2008. «Tracks, intersections and dead ends.» *Ethnicities* 8 (3): 322-344. <https://doi.org/10.1177/1468796808092446>.
- Siim, Birte. 1998. «Det kjønnede demokrati. Kvinders medborgerskab i de skandinaviske velfærdsstater.» I *Kjønn og velferdsstat*, redigert av Anne-Hilde Nagel, 150-179. Bergen: Alma Mater.

- Siim, Birte. 1999. «Har statsfeminismen et kulturproblem?» UiO. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. <https://www.sv.uio.no/mutr/kronikk/siim.html>.
- Skjeie, Hege og Birte Siim. 2000. «Scandinavian Feminist debates on Citizenship». *International Political Science Review* 21 (4): 345-360.
- Skjeie, Hege og Helga Hernes. 1997. «Mellom fag og feminisme: Kvinneforskning i statsvitenskap.» *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 13 (3): 363-381.
- Skjeie, Hege og Mari Teigen. 2007. «Likestilling og minoritetspolitikk.» *Tidsskrift for kjønnsforskning* 2 (): 21-35.
- Skjeie, Hege og Mari Teigen. 2014. *Menn imellom. Maktdominans og likestillingspolitikk, Makt- og demokratiutredningen 1998–2005*. Oslo: Gyldendal.
- Skjeie, Hege. 1998. «Om det bestandige og det foranderlige: forståelser av kjønn, makt og politikk.» I *Kjønn og velferdsstat*, redigert av Anne-Hilde Nagel, 205-238. Bergen: Alma Mater.
- Skjeie, Hege. 2013a. «Hva var statsfeminisme?» I *Krysningspunkter: likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*, redigert av Beret Bråten og Cecilie Thun, 29-44. Oslo: Fagbokforlaget.
- Skjeie, Hege. 2013b. «Nyskaping etterlyst: NOUer og politiske realiteter.» *Tidsskrift for kjønnsforskning* 37 (3-4): 362-377.
- Smith, Anna Marie. 2008. «Neoliberalism, welfare policy, and feminist theories of social justice.» *Feminist Theory* 9 (2): 131-144.
- Solhøy, Stina Hansteen. 2004. «Kjønnsrettferdighet. utfordringer for feministisk politikk.» *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 2 (2004): 1-11. https://www.idunn.nonst2004/02bokomtale_kjønnsrettferdighet_utfordringer_for_feministisk_politikk.
- SSB. 2007. «Flere innvandrerkvinner på krisesentrene.» Oppdatert 3. mai, 2022. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/flere-innvandrerkvinner-paa-krisesentrene>.
- SSB. 2017. «Hvordan går det med innvandrere og deres barn i skolen?» Oppdatert 3. mai, 2022. <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/hvordan-gar-det-med-innvandrer-og-deres-barn-i-skolen>.
- SSB. 2018. «Uføre opprettholder inntektene når de blir pensjonister.» Oppdatert 16. juni, 2022. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/ufore-oppretholder-inntektene-nar-de-blir-pensjonister>.

- SSB. 2022a. «Likestillingsutfordringer i deltidsarbeid og utdanningsnivå.» Oppdatert 19. mai, 2022. <https://www.ssb.no/befolkning/likestilling/statistikk/indikatorer-for-kjonnlikestilling-i-kommunene/artikler/likestillingsutfordringer-i-deltidsarbeid-og-utdanningsniva>.
- SSB. 2022b. «Virksomheter.» Oppdatert 25. mai, 2022. <https://www.ssb.no/virksomheter-foretak-og-regnskap/virksomheter-og-foretak/statistikk/virksomheter>.
- St. Meld. Nr. 27 (1996-1997). *Om statens forhold til frivillige organisasjoner*.
- Stortinget. 2022. «Om høringer.» Oppdatert 13. juni, 2022. <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Arbeidet/Horinger/>.
- Sørensen, Siri Øyslebø. 2011. «Statsfeminismens møte med næringslivet.» *Tidsskrift for kjønnsforskning* 35 (2): 102-119.
- Teigen, Mari. 2004. «Kjønnsfrihet.» *Nytt Norsk Tidsskrift* 21 (1): 86-94. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3053-2004-01-08>.
- Teigen, Mari. 2010. «Kjønnskvolter i næringslivets styrer.» I *Kön och makt i Norden. Del II Sammanfattande diskussion och analys*, redigert av Kirsti Niskanen og Anita Nyberg, 93-111. København: Nordiska ministerrådet.
- Teigen, Mari. 2013. «Hvorfor likestilling – hvordan likestilling.» I *Krysningspunkter: likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*, redigert av Beret Bråten og Cecilie Thun, 181-204. Oslo: Fagbokforlaget.
- Thun, Cecilie. 2013. «Grenser for kvinnesak.» I *Krysningspunkter: likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*, redigert av Beret Bråten og Cecilie Thun, 259-285. Oslo: Fagbokforlaget.
- Ulvestad, Jorun. 2016. «Myter i omløp: Det annet kjønn i academia.» *Uniped* 39 (1): 24-36. <https://doi.org/DOI:10.18261/issn.1893-8981-2016-01-03>.
- van der Ros, Janneke, Vegard Johansen, and Ingrid Guldvik. 2010. «Fra folkevalgt til utvalgt.» *Tidsskrift for samfunnsforskning* 51 (2): 221-248.
- van der Ros, Janneke. 2013a. «Likestillingspolitikk og alskens folk.» *Tidsskrift for kjønnsforskning* 37 (3-04): 378-386. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1781-2013-03-04-10>.
- van der Ros, Janneke. 2013b. *Alskens folk. Levekår, livssituasjon og livskvalitet for personer med kjønnsidentitetstematikk*. Hamar: Likestillingscenteret.
- Vik, Malin Lenita. 2012. «Kjønnslikhet, kvinneulikheter og mangfold – «velment og forent» eller på tvers og tverke?» Masteroppgave, Universitetet i Oslo.
- Vikan, Stein Terje. 2002. «Noreg - verdensmeister i likestilling.» *Samfunnsspeilet* 16 (1): 15-21.

- Virke. 2022. «Foreldrepermisjon.» Oppdatert 19. mai, 2022.
<https://www.virke.no/arbeidsgiverstotte/permisjon/foreldrepermisjon/>.
- Weldon, Laurel S. 2008. «The Concept of Intersectionality.» I *Politics, Gender and Concepts. Theory and Methodology*, redigert av Gary Goertz, og Amy Mazur, 193-218. Cambridge: Cambridge University Press.
- Widerberg, Karin. 2013. «Politikk for likestilling.» *Nytt Norsk Tidsskrift* 30 (1): 90-95.
<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3053-2013-01-1>.
- Wærness, Kari. 1998. «Kvinnene og velferdsstaten – felles og ulike interesser i 1990-åra.» I *Kjønn og velferdsstat*, redigert av Anne-Hilde Nagel, 290-305. Bergen: Alma Mater.
- Wærness, Kari. 2013. «Noen refleksjoner over utviklingen av norsk kvinneforskning, likestillingsforskning og kjønnsforskning fra 1970 og til i dag.» *Tidsskrift for kjønnsforskning* 37 (2): 173-185. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1781-2013-02-06>.
- Yeo, Alice, Robin Legard, Jill Keegan, Kit Ward, Carol McNaughton Nicholls og Jane Lewis. 2014. «In-depth Interviews.» I *Qualitative Research Practice*, redigert av Jane Ritchie, Jane Lewis, Carol McNaughton Nicholls og Rachel Ormston, 177-210. London: Sage.
- Yin, R. K. 1994. *Case study research: Design and Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Yin, R. K. 2002. *Case study research: Design and Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Vedlegg

Vedlegg 1: Informasjonsskriv

Vil du delta i forskningsprosjektet «Utvidelsen av det norske likestillingsbegrepet – Fra endimensjonal-til flerdimensjonal likestilling»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt, hvor formålet er å samle inn kvalitative data til min masteroppgave, for å utforske utvidelsen av likestillingsbegrepet og rette et kritisk blikk mot norsk likestillingspolitikk/statsfeminisme siden 1970-tallet. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Agenda Rådgivning publiserte nylig en rapport som konkluderer med at alle norske partier har rom for økt fokus på likestilling mellom kvinner og menn (2021, 17). Samtidig observerer man et fokusskifte fra diskriminering mellom kvinner og menn, ala likestillingsloven av 1978,

til en lovgivning som rommer en mer flerdimensjonal tilnærming. Hvilke konsekvenser har en slik utvidelse av likestillingslovgivningen hatt? Klarer likestillingslovgivningen og -politikken å sikre alle for alle (uavhengig av etnisitet, legning, sosial bakgrunn, m.m.)?

Formålet med prosjektet er å intervju sentrale aktører tilknyttet kvinne- og likestillingskampen, for å finne ut hvilke konsekvenser utvidelsen av likestillingsbegrepet har hatt i en norsk kontekst: Fra endimensjonal- til flerdimensjonal likestilling. Masteroppgaven vil være en kritisk analyse av norsk likestillingspolitikk siden 1970-årene, hvor formålet er å beskrive og analysere de kritiske merknadene mot norsk likestillingspolitikk og -statsfeminismen. Videre ønsker oppgaven å utforske hvorvidt norsk statsfeminisme har lyktes, eller mislyktes i, å sikre likestilling. Og evt. hva kan vi gjøre for å få mer likestilling? Intervjuene vil danne datagrunnlaget for min masteroppgave i Sammenliknede Politikk ved Institutt for Sammenliknede Politikk (Universitetet i Bergen).

Hvem er ansvarlig for prosjektet?

Jeg, Christine Hausken Kjærandsen, masterstudent ved Institutt for Sammenliknede Politikk ved Universitetet i Bergen. Sammen med Cornelius Cappelen (Institutt for Sammenliknede Politikk ved Universitetet i Bergen) som veileder, og Hanne Marie Johansen (SKOK – Senter for kvinne- og kjønnsforskning) som biveileder.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Utvalget tar hovedsakelig utgangspunkt i organisasjonene som bestilte rapporten, som ble nevnt innledningsvis, men vil også inkludere organisasjoner og politiske partier som vil være/har blitt påvirket av den norske likestillingspolitikken som har blitt ført. Begrunnelsen for utvalget, er en antagelse om at disse trolig har god kunnskap om tematikken, og vil derfor kunne gi en dypere innsikt.

Hva innebærer det for deg å delta?

Oppgavens metode vil være semi-strukturerte kvalitative intervju. Opplysningene vil hentes inn via lydopptak, ettersom dette vil skape en bedre flyt i samtalen mellom intervjuer og respondent. Hvis du velger å delta i prosjektet, vil dette innebære et intervju på omtrent 1 time. Intervjuet vil trolig skje i starten av februar 2022. Disse vil i all hovedsak gjennomføres digitalt, men kan også gjennomføres fysisk (i Bergen) dersom koronasituasjonen tillater det. Svarene dine vil bli transkribert, og deretter bli brukt som datagrunnlag for min masteroppgavene. I etterkant av transkripsjon, vil lydopptaket bli slettet. Intervjuguide vil bli tilsendt i forkant av intervjuet dersom dette er ønskelig. Spørsmålene vil ikke være av personlig karakter.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Jeg, sammen med mine to veiledere, ved Institutt for Sammenliknede Politikk og SKOK, vil ha tilgang til opplysningene som innhentes. Navn og kontaktopplysninger vil erstattes med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når masteroppgaven er godkjent, noe som etter planen vil skje i starten av juni 2022. Personopplysninger og eventuelle opptak slettes ved prosjektslutt.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Institutt for Sammenliknede Politikk har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Institutt for Sammenliknede Politikk ved Cornelius Cappelen
(Cornelius.Cappelen@uib.no).

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no)
eller på telefon: 53 21 15 00.

Med vennlig hilsen,

Cornelius Cappelen (Cornelius.Cappelen@uib.no)

Christine H. Kjærandsen (ckj004@uib.no)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «Utvidelsen av det norske likestillingsbegrepet – Fra endimensjonal- til flerdimensjonal likestilling», og har fått anledning til å stille spørsmål.

Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)